T.C.
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYADA ÖZDENETİM

UZMANLIK TEZİ

Ahmet YÜCEL

ANKARA
OCAK/2012

T.C.
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYADA ÖZDENETİM

UZMANLIK TEZİ

Ahmet YÜCEL

DANIŞMAN
İsmail KELEŞ
Üst Kurul Uzmanı

ANKARA
OCAK/2012

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığına

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Başkan :	Prof. Dr. Davut DURSUN	
Üye :	Arslan NARİN	
Üye :	İsmail KELEŞ	

ONAY

…./…./…

Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTUNAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda görev yapan uzman yardımcısı olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzman Yardımcılığı Giriş ve Yeterlilik Sınavları ile Uzmanlığa Atanma, Yetiştirilme, Görev, Yetki ve Çalışma Usul Esasları Hakkında Yönetmeliğin 19'uncu maddesinin 4'üncü fıkrasına istinaden çıkartılan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi'ne uygun olarak hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgileri akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.
09/01/2012

Ahmet YÜCEL
Üst Kurul Uzman Yardımcısı

Uzmanlık Tezinin Adı:
İletişim Özgürlüğü ve Medyada Özdenetim

Tezi Telim Alan
Daire Başkanı :
Tarih :
Adı-Soyadı-İmzası:

İÇİNDEKİLER

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI iii
İÇİNDEKİLER iv
KISALTMALAR viii
TABLOLAR x
ŞEKİLLER xi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ VE KİTLE İLETİŞİM

1.1. İLETİŞİM 4
1.2. KİTLE İLETİŞİM 4
1.3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI 5
1.3.1. Görsel Kitle İletişim Araçları 5
1.3.2. İşitsel Kitle İletişim Araçları 5
1.3.3. Görsel-İşitsel Kitle İletişim Araçları 6
1.4. KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ 6
1.4.1. Kitle İletişim Özgürlüğünün Unsurları 6
1.4.1.1. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşüncelere Serbestçe Ulaşabilme Hakkı 7
1.4.1.2. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşünceleri Serbestçe Açıklayabilme Hakkı 7
1.4.1.3. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşünceleri Serbestçe Yayabilme Hakkı 8
1.5. OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ 8
1.5.1. Tanzimat'ın İlanından Önceki Dönem 8
1.5.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Dönem 10
1.5.2.1. Basın Faaliyetleri 10
1.5.2.2. Hukuki Düzenlemeler 11
1.5.3. Cumhuriyet'in İlanından 1982 Anayasası'na Kadar Olan Dönem 12
1.5.3.1. 1921 ve 1924 Anayasaları 12

1.5.3.2. 1961 Anayasası 14
1.5.4. 1982 Anayasası'nda İletişim ve Kitle İletişim Özgürlüğü 16
1.5.4.1. Basın Özgürlüğü 18
1.5.4.1.1. Sansür Yasağı 18
1.5.4.1.2. Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı 18
1.5.4.1.3. Basın Araçlarının Korunması 19
1.5.4.1.4. Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı 19
1.5.4.1.5. Düzeltme ve Cevap Hakkı 20
1.5.4.2. Radyo ve Televizyon Özgürlüğü 20
1.5.5. Kitle İletişim Özgürlüğünün Sınırları 21
1.5.5.1. Kitle İletişim Özgürlüğünün Sınırlanma Nedenleri 22

İKİNCİ BÖLÜM
MEDYANIN DENETİMİ

2.1. İDARİ DENETİM 26
2.2. YARGISAL DENETİM 29
2.3. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR YOLUYLA DENETİM 30
2.4. ÖZDENETİM 31
2.4.1. Özdenetim Uygulamaları 32
2.4.1.1. Ombudsman Denetimi 33
2.4.1.2. Basın Konseyleri 35
2.4.1.3. Kanunla Kurulan Kuruluşlar 36
2.4.2. Dünyada Özdenetim Uygulamaları 37
2.4.2.1. Amerika Birleşik Devletleri 37
2.4.2.2. Almanya 38
2.4.2.3. İsveç 39
2.4.2.4. Hindistan 40
2.5. ORTAK (BİRLİKTE) DENETİM 41
2.6. SANSÜR 42
2.7. OTOSANSÜR 43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEDYADA ÖZDENETİM ARACI OLARAK MEDYA ETİĞİ

3.1. ETİK 45
3.2. MESLEK ETİĞİ 46
3.3. MEDYA ETİĞİ 46
3.3.1. Medya Etiği ile İlgili Düzenlemelerde Genel Kabul Görmüş İlkeler 48
3.3.1.1. Doğruluk - Dürüstlük Kuralı 48
3.3.1.2. Tarafsız ve Objektif Olma Kuralı 49
3.3.1.3. Düzeltme ve Cevap Hakkına Saygı 50
3.3.1.4. Gazeteciliğin Kişisel Çıkarlar İçin Kullanılmaması 51
3.3.1.5. Özel Hayata Saygı 52
3.3.1.6. Pornografi ve Cinsel İçerikli Yayınlar 53
3.3.1.7. Masumiyet Karinesi 54
3.3.2. Çeşitli Ülkelerden Meslek Etik İlkeleri 55
3.3.2.1. Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi (Münih Şartı) 56
3.3.2.2. Profesyonel Gazeteciler Derneği Etik İlkeleri 59
3.3.2.3. İngiliz Basın Meslek İlkeleri 63
3.3.2.4. İsveç'te Basın, Radyo ve Televizyonlar İçin Etik İlkeler 68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK MEDYASINDA ÖZDENETİM

4.1. BASIN MESLEK ÖRGÜTLERİ 72
4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Basın Meslek Örgütleri 72
4.1.1.1. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye 72
4.1.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti 74
4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Basın Meslek Örgütleri 75
4.1.2.1. Basın Birliği 75
4.1.2.1.1. Basın Birliği Kanunu 77
4.1.2.1.2. Basın Birliğinin Kuruluşu ve Çalışmaları 78

4.1.2.1.3. Basın Birliğinin Sonu ... 78
4.1.2.2. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ... 80
4.1.2.2.1. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi ... 81
4.1.2.3. Basın Şeref Divanı ... 82
4.1.2.3.1. Basın Ahlak Yasası ... 83
4.1.2.3.2. Basın Şeref Divanının Görev ve Yetkileri ... 85
4.1.2.3.3. Basın Şeref Divanının Çalışma Yöntemi ... 85
4.1.2.3.4. Basın Şeref Divanının Sonu ... 86
4.1.2.4. Basın Konseyi ... 88
4.1.2.4.1. Basın Konseyinin Kuruluşu ... 89
4.1.2.4.2. Basın Konseyinin Yapısı ... 90
4.1.2.4.3. Basın Meslek İlkeleri ... 93
4.1.2.4.4. Basın Konseyinin Çalışma Usulleri ... 94
4.1.2.5. Medya Derneği ... 98
4.1.2.6. Medya Etik Konseyi ... 108
4.2. YAYIN ORGANLARININ MESLEK İLKELERİ VE OKUYUCU TEMSİLCİLİĞİ ... 109
4.2.1. Doğan Grubu Meslek İlkeleri ... 109
4.2.2. Okuyucu Temsilciliği ... 112
4.3. RADYO VE TELEVİZYONLARDA ÖZDENETİM UYGULAMALARI ... 114
4.3.1. İzleyici Temsilciliği ... 114
4.3.2. Yayıncılık Etik İlkeleri ... 116
4.3.3. Koruyucu Sembol Sistemi ... 117
4.4. REKLAM ÖZDENETİM KURULU ... 120

SONUÇ ... 125
KAYNAKÇA ... 130
ÖZET ... 140
ABSTRACT ... 141
ÖZGEÇMİŞ ... 142

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ARD	: Arbeitsgemeinschaft der Öffentlich-Rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland (Alman Radyo ve Televizyon Kurumu)
BBC	: British Broadcasting Corporation (İngiliz Yayıncılık Kurumu)
BKÜK	: Basın Konseyi Üyeler Kurulu
BKYK	: Basın Konseyi Yüksek Kurulu
bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DYH	: Doğan Yayın Holding
FCC	: Federal Communications Commission (Federal İletişim Komisyonu)
ICFC	: International Center for Journalists (Uluslararası Gazeteciler Merkezi)
IFJ	: International Federation of Journalists (Uluslararası Gazeteciler Federasyonu)
IPI	: International Press Institute (Uluslararası Basın Enstitüsü)
MEK	: Medya Etik Konseyi
NAB	: National Association of Broadcasters (Ulusal Yayıncılar Birliği)
NYT	: New York Times
PCC	: Press Complaints Commission (Basın Şikâyet Komisyonu)
RÖK	: Reklam Özdenetim Kurulu
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
RVD	: Reklamverenler Derneği
s.	: Sayfa

SPJ	: Society of Professional Journalists (Profesyonel Gazeteciler Derneği)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TVYD	: Televizyon Yayıncıları Derneği
USA	: United States of America (Amerika Birleşik Devletleri)
ZDF	: Zweites Deutsches Fernsehen (Alman İkinci Kanalı)

TABLOLAR

Sayfa

Tablo 1. Basın Konseyi Yüksek Kurulunun 1989-2008 yılları arasında verdiği kararlar……96

Tablo 2. Basında Özdenetim……...…….114

ŞEKİLLER

Sayfa

Şekil 1. Koruyucu Semboller……..……..119

Şekil 2. 7 yaş, Olumsuz Davranış…….119

Şekil 3. 13 yaş, Şiddet/Korku, Cinsellik……...119

GİRİŞ

Kitle iletişim araçları, 20. yüzyılın başlangıcından itibaren görülen hızlı teknolojik gelişmelerin yön vermesiyle birlikte, toplumsal açıdan en önemli güç merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kitle iletişim araçlarının, toplumsal yaşamın etkin bir parçası olmasıyla birlikte, hem politik hem de kültürel gündemi belirlemesi kaçınılmaz hale gelmiş, gündelik yaşam bu araçlar tarafından belirlenmeye başlamıştır.

Zaman içinde siyasi otoriteler, kitle iletişim araçlarının gücünün farkına varmışlar ve bu gücü etkin bir şekilde kullanma yoluna gitmişlerdir. Kamu otoriteleri, iktidarlarını koruyabilmek maksadıyla bu araçlara aşırı müdahaleci olabilmiş, böylelikle basın özgürlüğünün gereğinden fazla sınırlandırıldığı kanuni düzenlemeler yapabilmişlerdir.

Benzer şekilde, kitle iletişim araçları sahipleri de ellerindeki gücü yasal olmayan şekillerde kullanarak, çeşitli hak ihlallerine neden olabilmişlerdir. Gazetecilik mesleğinin gelişmesiyle birlikte, kitle iletişim araçları sahiplerinin ekonomik ve siyasi çıkar alanlarına yönelmesi, doğru haber ve bilgilendirmenin ihlali gibi mesleğe özgü bir dizi özel sorun baş göstermiştir. Haberde gerçekleri verme sorumluluğundan uzaklaşıldığı fikrinden yola çıkan bazı gazeteci ve akademisyenler, basındaki bu ahlak dışı davranışların nasıl kontrol altına alınabileceği, iletişim özgürlüğüne müdahalede bulunulmadan gayriahlaki tutum ve davranışların nasıl önlenebileceği hususunda çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Yapılan çalışmaların neticesinde özdenetim fikri gündeme gelmiş ve özellikle basın özgürlüğü kavramı etrafında bir dizi etik ilke belirlenmiştir. Basın kuruluşlarının kendi kendilerini koruma ve okuyucunun güvenini kazanma amacıyla ortaya koydukları etik ilkeler, temelde gazetecilik mesleğinin korunması çabalarından doğmuştur.

Gelişen teknik imkânlar ve farklılaşan iletişim kanalları ile birlikte, gazetecilik alanında faaliyet gösteren kuruluşlar da çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. Önce radyo ve ardından televizyonun günlük hayatta yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile, başta tekelleşme olmak üzere, masumiyet karinesinin dikkate alınmaması, özel hayatın gizliliğinin ihlali, gazeteciliğin şahsi çıkarlara alet edilmesi gibi problemler baş göstermeye başlamıştır. Karşı karşıya kalınan bu problemlerin çözümü amacıyla, basında uygulanan özdenetimin, radyo ve televizyonlar için de uygulanması fikri benimsenmiştir.

Ağırlıklı olarak medya kuruluşlarında uygulama alanına sahip olan özdenetim, medya çalışanlarının gönüllülük esasına dayalı editöryal rehber ilkeler oluşturmak ve hazırlanan bu ilkelere uymak amacıyla harcadıkları ortak bir çabadır. Belirli standartlar geliştirerek özdenetim uygulamak, medyanın kamu önünde güvenilirliğini tesis etmesine yardımcı olur. İletişim özgürlüğünün sağlanması sürecinde de önemli bir rol oynayan özdenetim, çağdaş demokrasiyi benimsemiş devletler için vazgeçilmez bir olgudur.

Çalışmanın birinci bölümünde, iletişim özgürlüğü ve kitle iletişim kavramları üzerinde durulmuştur. Kitle iletişim araçlarının işlevlerinin değerlendirildiği bu bölümde, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne kitle iletişim özgürlüğü ile ilgili gelişmeler incelenmiştir. Bölümün sonunda, kitle iletişim özgürlüğünün sınırları ve sınırlanma nedenleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, medyanın denetimi üzerinde durulmuştur. Medyanın denetimi; idari denetim, yargısal denetim, gönüllü kuruluşlar yoluyla denetim, özdenetim, ortak denetim, sansür ve otosansür başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca, medyada özdenetimin dünyada nasıl uygulandığına dair örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde, özdenetim ile yakından ilgili olması nedeniyle medya etiği kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca, medya etiği ile ilgili genel kabul görmüş ilkeler ve uluslararası basın meslek ilkeleri hakkında da bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde, özdenetim sisteminin Türk medyasında nasıl uygulandığından bahsedilmiştir. Osmanlı'dan günümüze kadar olan dönemde, medyada özdenetimin sağlanması maksadıyla oluşturulan meslek örgütleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın sonuç kısmında ise, Türk medyasında özdenetimin etkinliği tartışılmış, konu hakkında önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ VE KİTLE İLETİŞİM

"İletişim Özgürlüğü ve Medyada Özdenetim" adlı çalışmanın ilk bölümünde, iletişim özgürlüğü ve kitle iletişim kavramları tanımlanmıştır. Daha sonra, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan dönemde kitle iletişim özgürlüğünde yaşanan gelişmeler üzerinde durulmuştur.

1.1. İLETİŞİM

İletişim, günlük hayatta insanların, toplumların ve diğer canlı topluluklarının kendi aralarındaki ilişkilerinde, bilgiyi üretme, paylaşma ve geliştirme sürecinde kullandıkları bir vasıtadır.[1] İletişim sürecinin; iletişimin kaynağı (gönderici), yönlendirilen mesaj ve alıcı (hedef kitle) olmak üzere üç unsuru söz konusudur. İletişimin kaynağı bir tenis maçını anlatan spiker, bir dergideki haber veya bir kitabın yazarı olabilir. Mesaj, hem alıcının hem de gönderenin anlamını algıladığı sinyal veya sembollerdir. Mesaj alıcısı ise, tek başına bir dinleyici veya izleyici olabileceği gibi, konser dinleyicileri, bir sinema salonundaki izleyiciler gibi geniş bir grubun üyeleri de olabilir.[2]

1.2. KİTLE İLETİŞİM

İlk defa, siyaset bilimci Harold Dwight Lasswell tarafından kullanılan "kitle iletişim" kavramı, birbirinden bağımsız insan topluluklarının, teknik bir araç veya araçlar vasıtasıyla dolaylı ve tek yönlü olarak bilgiye ulaştırılma sürecini ifade

[1] Orhan Gökçe, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, 6. Basım, Ankara, 2005, s. 7.
[2] M. Ashraf Rizvi, *Effective Technical Communication*, Tata Mcgraw-Hill Publishing Company, India, 2006, s. 6.

etmektedir.[3] Burada bahsedilen teknik araçlar; basın, radyo-televizyon, sinema ve internet gibi, kitlesel boyutta bilgi dağıtabilen araçlardır.[4] Sonuç olarak kitle iletişim; haber, bilgi, kanaat, tavır gibi iletilerin, birden çok tekil alıcıya veya topluluğa, herhangi bir teknik araç vasıtasıyla iletilmesi sürecini ifade eder.

1.3. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

İnsanlar, tarihin ilk çağlarından itibaren iletişim kurarken çeşitli aracılardan yararlanmış; kendilerini seslerle, jest ve mimiklerle, kısacası çeşitli sembollerle ifade etmeye ve bu sayede diğer insanlarla iletişim kurmaya çalışmışlardır. İnsanların, kendilerini ifade etmek için kullandıkları bu semboller, iletişimi sağlayan araçlardır. "Kitle iletişim araçları" ifadesiyle anlatılmak istenen, kitle iletişimin gerçekleşmesi esnasında kullanılan araçlardır. Kitle iletişimin gerçekleştirilmesi adına ve bu amaç doğrultusunda oluşturulmuş olan kitle iletişim araçları; görsel, işitsel ve görsel-işitsel kitle iletişim araçları olmak üzere üçe ayrılır.

1.3.1. Görsel Kitle İletişim Araçları

Görsel kitle iletişim araçları, iletilerin yazı, resim veya şekiller yoluyla ve teknik birtakım araçlar kullanılarak kitlelere ulaştırılmasıdır. Gazete, dergi ve kitaplar, görsel kitle iletişim araçlarına örnek olarak verilebilir.

1.3.2. İşitsel Kitle İletişim Araçları

İşitsel kitle iletişim araçları, görsel kitle iletişim araçlarından farklı olarak, iletileri teknik imkânlar kullanmak suretiyle seslere dönüştürerek kitlelere ulaştıran

[3] İrfan Erdoğan ve Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram*, Erk Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, s. 15.
[4] Füsun Ataseven, "Teknolojik Gelişme, Kitle İletişim Araçları ve Okul", *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, 1991, s. 89.

araçlardır. Plak, gramofon ve radyo, işitsel kitle iletişim araçlarına örnek olarak verilebilir.

1.3.3. Görsel-İşitsel Kitle İletişim Araçları

Görsel-işitsel kitle iletişim araçları, hem görsel kitle iletişim araçları gibi yazı, resim veya şekilleri hem de işitsel kitle iletişim araçları gibi, sesleri kullanmaktadır. Tiyatro, televizyon ve internet, görsel-işitsel kitle iletişim araçlarına örnek olarak verilebilir.

1.4. KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

Kitle iletişim özgürlüğü, henüz yeni yeni karşılaşmakta olduğumuz bir kavramdır. Kitle iletişim özgürlüğü ile kastedilen; basın, radyo, televizyon ve internet özgürlüğüdür. Bu nedenle, kitle iletişim özgürlüğü ifadesinin yerine, üst bir başlık olan "medya özgürlüğü" ifadesinin kullanılmasının daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Ancak, kitle iletişim özgürlüğünün artık yerleşmiş bir kavram olması nedeniyle, çalışmada "kitle iletişim özgürlüğü" kavramı kullanılmıştır.[5]

Kitle iletişim özgürlüğü kavramının ortaya çıkışında, kitle iletişim araçlarından radyo, televizyon ve sinemanın, iletişim alanında önem kazanmaya başlamasının rolü büyüktür.

1.4.1. Kitle İletişim Özgürlüğünün Unsurları

Kitle iletişim özgürlüğü, "haber, bilgi, fikir ve kanaatlerin; basın, radyo, televizyon, sinema ve internet gibi iletişim araçları vasıtasıyla serbestçe elde

[5] Ömer Gedik, *1982 Anayasası ve Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü*, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2007, s. 18.

edilebilmesi, açıklanabilmesi ve yayılabilmesi" anlamında gelmektedir. Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere, kitle iletişim özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için bazı temel unsurların varlığı gerekmektedir. Bu temel unsurlar; "ulaşabilme hakkı", "açıklayabilme hakkı" ve "yayabilme hakkı"dır.

1.4.1.1. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşüncelere Serbestçe Ulaşabilme Hakkı

Kişilerin haber, kanı, bilgi ve düşüncelere serbestçe ulaşabilmesi hakkı, kitle iletişim özgürlüğünün mevcudiyeti açısından ilk şarttır. Bu hakkın öznesi herkestir çünkü her birey, gerçekleri olduğu gibi öğrenme hakkını haizdir.[6]

Vatandaşın haber alma hakkının garanti altına alınabilmesi için, kitle iletişim araçlarının çeşitliliğinin devletçe sağlanması gerekmektedir çünkü bir habere ne kadar çok farklı kaynaktan ulaşılırsa, o haberin doğruluğunun teyit edilmesi imkânı da o derece artar. Kişilerin haberlere özgürce ulaşamaması, kamuoyunun bağımsız bir biçimde oluşumunu engelleyen faktörlerin başındadır.

1.4.1.2. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşünceleri Serbestçe Açıklayabilme Hakkı

Bireylerin belirli bir konuya ilişkin inançlarını, fikirlerini, duygu ve düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleri anlamına gelen açıklayabilme hakkı, kitle iletişim özgürlüğünün gerçekleşebilmesi yönünde elzem olan haklardan ikincisidir. Haber, kanı, bilgi ve düşünceleri serbestçe açıklayabilme hakkı, demokratik bir toplumsal yapının tesisi açısından son derece önemlidir. Siyasi iktidarın vatandaşlar tarafından denetlenebilmesi ancak, bu hakkın tanınması ile mümkün olabilir. Bu hakkın kullanılması sayesinde gerçekleştirilen denetimin gerçek manada bir denetim olabilmesi için, özgürce yorumlamayı ve eleştirmeyi engelleyebilecek hukuki ve siyasi pürüzlerin ortadan kaldırılması şarttır. Burada en önemli görev siyasi

[6] İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yay., İstanbul, 2009, s. 43.

iktidarlara düşmektedir. Siyasi iktidarlar, bu hakkın kullanımına mani olabilecek hukuki ve siyasi engelleri ortadan kaldırmakla yükümlüdürler.

1.4.1.3. Haber, Kanı, Bilgi ve Düşünceleri Serbestçe Yayabilme Hakkı

Kitle iletişim özgürlüğünün sağlanabilmesi için gereken son temel hak da, kişilerin ulaştıkları haber, kanı, bilgi ve düşünceler yoluyla oluşturdukları kanaatlerini serbestçe yayabilmeleri hakkıdır. Kişiler bu haklarını kullanırken, düşüncelerini açıklayabilir, varsa eleştirilerini ifade edebilirler. Siyasi irade, bu hakkın özgürce kullanılmasına olanak sağlayacak ortamı tesis etmekle yükümlüdür. Haber, kanı, bilgi ve düşünceleri serbestçe yayabilme hakkının bulunmadığı ülkelerde, kitle iletişim özgürlüğünün varlığından söz edilemez.

1.5. OSMANLI'DAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE KİTLE İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ

Ülkemizde modern anlamda ilk kitle iletişim faaliyetleri, basın yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle çalışmada, kitle iletişim özgürlüğünün tarihsel süreci incelenirken ilk önce basın özgürlüğünden bahsedilmiştir.

1.5.1. Tanzimat'ın İlanından Önceki Dönem

Osmanlı'da ilk matbaa, İspanya'dan göç etmiş bir haham olan Gerson tarafından, 1493 yılında İstanbul'da kurulmuştur. İstanbul'dan sonra diğer bölgelerde, özellikle Yahudilerin başlıca basım merkezi olan Selanik'te, basımevleri açılmaya başlanmıştır. Yahudilerin ardından, diğer azınlıklar da basımevi açma işine başlamışlardır.[7]

[7] Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, s. 3.

Osmanlıca eserler basmak için ilk matbaa, Şeyhülislam Mevlana Abdullah Efendi'nin, "matbaanın kurulmasında dini yönden bir sakınca olmadığı" yönündeki fetvası üzerine, Padişah III. Ahmet'in fermanıyla 1727 yılında kurulmuştur. Osmanlı Devleti'nde kitle iletişim araçlarının ilk örnekleri olan gazeteler, Avrupa devletlerinin ekonomik çıkarlarını savunma aracı olarak 18. yüzyılın sonlarından itibaren, yabancılar tarafından ve genelde Fransızca olarak yayımlanmıştır. Osmanlı'da yayımlanan ilk gazete, İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nde basılan ve 1795 yılında yayımlanan Bulletin des Nouvelles'dir. Bu gazete, Fransız İhtilali'nin heyecanını yansıtmak ve ihtilalin getirdiği yenilikleri Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızlara ve Türklere daha iyi anlatabilmek maksadıyla çıkarılmıştır. Bulletin des Nouvelles'i çıkaran Fransa elçisi Verninac'ın, görev süresinin bitmesi nedeniyle İstanbul'dan ayrılması üzerine yerine gelen Aubert Dubayet, Ekim 1796'da Gazette Française de Constantinople adında yeni bir gazete kurmuştur. Daha sonra, Charles Triconne adlı bir Fransız, 1824 yılında İzmir'de Le Smyrneen'i çıkarmıştır. 1828 yılında, yine İzmir'de, Le Courrier de Smyrne adında bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. Osmanlı hükümetinin de desteği ile Alexandre Blacque isimli bir işadamı tarafından çıkarılan gazete, Osmanlıların haklarını yabancı devletlere karşı koruyan bir yayın politikası izlemiştir. Alexandre Blacque'nin yazılarından etkilenen Padişah II. Mahmut, Blacque'ye "İstanbul'da resmi nitelikte bir gazete çıkarmasını" teklif etmiştir. Teklifi kabul eden Blacque, 1831 yılında Le Courrier de Smyrne'yi devretmiş ve İstanbul'a gelmiştir.[8] Bir yanda Ruslarla devam eden savaşlar, diğer yanda Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile oluşan huzursuzluk nedeniyle, idarenin tebaa üzerindeki denetim gücünü artırmayı amaçlayan II. Mahmut, bu hedefe ulaşmak için haberleşme araçlarının kullanılması gerektiği fikrini benimsemiş ve devlet eliyle bir gazete yayımlanmasında fayda görmüştür.[9]

1 Kasım 1831'de, Takvim-i Vekayi yayın hayatına başlamıştır. Bir taraftan siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar karşısında halkı aydınlatmak, diğer taraftan da hükümetin icraatlarını halka duyurmak maksadıyla yayımlanan Takvim-i Vekayi, devletin yayın organı hüviyetindeydi. İçinde tebliğler ve kararnameler bulunan

[8] Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, s. 4.
[9] Vedat Demir, *Medya Etiği*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2006, s. 95.

gazetede sanat, tarih, imar ve askerlik gibi konular da yer almaktaydı. Takvim-i Vekayi, Resmi Gazete adıyla bugün de yayın hayatına devam etmektedir.[10]

1.5.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Dönem

Tanzimat Fermanı'nın ilanından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan dönemde kitle iletişim faaliyetleri incelenirken, hem basın faaliyetleri hem de bu alanda gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler üzerinde durulmuştur.

1.5.2.1. Basın Faaliyetleri

Kadıköy'de avlanırken bir kişinin yaralanmasına neden olan William Churchill adlı bir İngiliz gazeteci, yapılan yargılama sonucu suçlu bulunur ve cezasını çekmek üzere bir tersaneye gönderilir. Ancak, kapitülasyonlar nedeniyle yabancılara geniş haklar tanındığından, İngiliz elçisinin de müdahalesiyle, Churchill hapisten çıkartılır. Bununla da kalınmaz ve Churchill'e, hapiste geçirdiği günlerin bir nevi kefareti olarak, gazete çıkarma izni verilir. Kendisine verilen bu izni kullanan Churchill, 1840 yılında Ceride-i Havadis isimli gazeteyi kurar.[11] Osmanlı'da Türkçe olarak yayımlanan ilk özel gazete olan Ceride-i Havadis'in kuruluşu, işte bu şekilde gerçekleşmiştir.

21 Ekim 1860'da Agâh Efendi tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval, özel teşebbüs tarafından, hazine yardımı alınmadan yayımlanan ilk Türk gazetesidir.[12] Bu yönüyle Türk basın tarihinde bir dönemin başlangıcı sayılan Tercüman-ı Ahval, o güne kadar yayımlanan gazetelerden çok daha fazla ilgi görmüştür. Bu ilginin en önemli nedeni, Tercüman-ı Ahval'in hem dil hem de içerik açısından geniş kitlelerin beklentilerine cevap verebilmiş olmasıdır.

---

[10] Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yayınları, Cilt 1, İstanbul, 1986, s. 498.
[11] S. İskit, 1939, s. 16.
[12] Hıfzı Topuz, *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 20.

27 Haziran 1862'de Şinasi tarafından Tasvir-i Efkâr isimli bir gazete yayımlanmaya başlamıştır.[13] Tasvir-i Efkâr'ın Türk basınına getirdiği en önemli yenilik, okuyucu mektupları ile ilgilidir. Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in sadece padişahı öven okuyucu mektuplarına yer vermesine karşılık Şinasi, okuyucunun gerçek fikirlerini aksettiren yazılara sütunlarını açmıştır.[14]

1.5.2.2. Hukuki Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde basın alanında ilk genel düzenleyici metin, 26 Ocak 1857 tarihinde yürürlüğe giren Matbaa Nizamnamesi'dir. Nizamname'de, yabancı gazeteler hakkında kısmi düzenlemeler bulunmakla birlikte, Türkçe yayımlanan gazeteler hakkında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.[15]

Fransız Ceza Kanunu'ndan mülhem Ceza Kanunname-i Hümayun'da, basına ilişkin hükümler bulunmaktadır. 1858 yılında kabul edilen Kanun'un 137. maddesine göre, ruhsatsız olarak matbaa açanların matbaaları kapatılacak, bu matbaaların sahipleri ayrıca para cezasına çarptırılacaktır. Kanun'un 138. maddesine göre, ruhsatlı olarak açılan matbaalarda saltanat, hükümet ve devlet tebaası aleyhine gazete, kitap ve zararlı evrak bastıranların eserlerine el konacaktır.[16]

Yayın hayatına başlayan gazete sayısı arttıkça, hükümete yönelik muhalefet de şiddetlenmeye başlamıştır. İstanbul'da yayın yapan gazetelerin hükümeti eleştiren yazılarının ve takındıkları tavrın düşman entrikalarına alet olmaya başladığını düşünen Sadrazam Ali Paşa tarafından yayımlanan bir kararname ile hükümete, idari kararla gazete kapatma yetkisi verilmiştir.[17]

---

[13] Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 9.
[14] Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 16.
[15] Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 1 (Bahar), İstanbul, 2006, s. 147.
[16] a.g.m., s. 149.
[17] a.g.m., s. 152.

Basın özgürlüğü, anayasal alanda ilk defa, 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile düzenlenmiştir. Kanun-i Esasi'nin 12. maddesi, "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir." şeklinde bir hüküm içermektedir.[18] II. Abdülhamit döneminde anayasal düzenin askıya alındığı göz önünde bulundurulduğunda, bu dönemin basın özgürlüğü açısından pek de parlak bir dönem olduğu söylenemez. Ancak uygulama bir yana bırakıldığında, Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinin; basının, yürütmeye karşı güvence altına alınması açısından olumlu bir yenilik getirdiğini kabul etmek gerekir. 1909 yılında Kanun-i Esasi'de yapılan değişiklikle 12. madde, "Matbuat kanun dairesinde serbesttir, hiçbir veçhile kablettab-ı teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz." olarak değiştirilmiştir.[19]

1.5.3. Cumhuriyet'in İlanından 1982 Anayasası'na Kadar Olan Dönem

Cumhuriyet'in ilanından 1982 Anayasası'na kadar olan dönem değerlendirilirken 1921, 1924 ve 1961 Anayasaları incelenmiştir. 1923 yılında Cumhuriyet'i kuran Meclis tarafından kabul edildiği için, 1921 Anayasası da bu bölümde ele alınmıştır.

1.5.3.1. 1921 ve 1924 Anayasaları

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen ilk anayasa olan 1921 Anayasası, Kanun-i Esasi'yi tamamlayan bir işlev görmüştür.[20] Milli mücadele döneminin acil ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olan 1921 Anayasası, temel hak ve özgürlüklere ilişkin hiçbir düzenleme içermemektedir. Dolayısıyla, 1921 Anayasası'nda basın özgürlüğünün varlığından söz edebilmek mümkün değildir.[21]

---

[18] A. Şeref Gözübüyük ve Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Yayınlar, No: 496, 2. Bası, Ankara, 1982, s. 28.
[19] Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı:1, 2002, s. 76-78.
[20] Salih Baş, *Hukuk Devleti Olgusunun Türk Anayasalarındaki Yeri (1921-1982)*, T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 60-61.
[21] İsmet Giritli ve Jale Sarmaşık, *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s. 171.

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda, temel hak ve özgürlüklere oldukça geniş bir bölüm ayrılmıştır. Anayasa'nın 68. ve 70. maddelerinde[22] "Türklerin tabii haklarından" bahsedildiği görülmektedir.[23] 1924 Anayasası, basın özgürlüğü bakımından, Kanun-i Esasi'ye göre fazla bir yenilik getirmemiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 77. maddesinde basın özgürlüğü, şu şekilde düzenlenmiştir:[24] "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tâbi değildir." Görüldüğü gibi bu maddenin, Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinden farklı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Anayasa'da basına özgürlük tanınmasına rağmen, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu ile birlikte, bu özgürlüğün kullanımı zorlaşmıştır.[25] Bu dönemde basın özgürlüğünü zedeleyen bir diğer düzenleme de, 25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu'dur. Kanun'un 50. maddesinde şu ifadelere yer verilmiştir:[26]

> "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararı ile gazete ve mecmuanın yayınına devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik edilir. Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar."[27]

50. madde ile, hükümetin icraatlarını tasvip etmeyen, hükümet yanlısı bir yayın politikası izlemeyen gazete ve mecmuaların, Bakanlar Kurulu kararı ve en büyük mülki amirin emriyle kapatılabileceği düzenlenmiştir. O dönemdeki mülki amirlerin adeta hükümet temsilcisi gibi hareket ettikleri de göz önüne alındığında,

---

[22] **Madde 68:** Her Türk hür doğar, hür yaşar.
Hürriyet, başkasına muzır olmıyacak her türlü tasarrufatta bulunmakdır.
Hukûk-u tabiîyeden olan hürriyetin herkes için hududu başkalarının hudûd-u hürriyetidir. Bu hudûd ancak kanûn mârifetiyle tesbit ve tâyin edilir.
Madde 70: Şahsi masûniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sây ü amel, temellük ve tasarruf, içtimâ, cemiyet, şirket, hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukûkundandır.
[23] Kemal Gözler, *Türk Anayasaları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, s.30-63.
[24] 1921 tarihli Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu,
http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm (23.06.2011)
[25] Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 1. maddesi: İrtica, isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur sükunu ve emniyet tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, reisicumhurun tasdiki ile resen ve idareten men'e mezundur.
Detaylı bilgi için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1982.
[26] Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 18, 1996, s. 148-149.
[27] **Madde 18**: Hükümlere muhalefet eden gazete ve dergiler en büyük mülkiye amirinin emriyle derhal kapatılırlar.

mülki amirlere verilen bu yetkinin basın özgürlüğünü tam manasıyla sona erdirdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, 1924 Anayasası'nın basın özgürlüğü açısından kendinden önceki anayasalardan farklı bir düzenleme getirmediği görülmektedir.

1.5.3.2. 1961 Anayasası

1961 Anayasası'nın "Haberleşme Hürriyeti" başlıklı 17. maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:[28] "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır. Kanunun gösterdiği hallerde, hâkim tarafından kanuna uygun olarak verilmiş bir karar olmadıkça, bu gizliliğe dokunulamaz." İletişim özgürlüğünün ön koşullarından olan düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğünün, "Düşünce Hürriyeti" başlığı altında, 20. maddede düzenlendiği görülmektedir. Bu maddeye göre herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz.[29]

1961 Anayasası'nda kitle iletişim özgürlüğü ile alakalandırılabilecek diğer düzenlemelere, 22. ve 27. maddeler arasında, "Basın ve Yayımla İlgili Hükümler" üst başlığı altında yer verilmiştir. Düşüncenin, basın yoluyla ifade edilmesi özgürlüğünü düzenleyen 22. madde şu şekildedir:

> "Basın hürdür; sansür edilemez. Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.
> Basın ve haber alma hürriyeti, ancak milli güvenliği veya genel ahlakı korumak, kişilerin haysiyet, şeref ve haklarına tecavüzü, suç işlemeye kışkırtmayı önlemek ve yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak için kanunla sınırlanabilir.
> Yargı görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilecek kararlar saklı olmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konamaz.

[28] 1961 Anayasası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm (29.10.2010)

[29] **Madde 20**: Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlarını söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklıyabilir ve yayabilir.
Kimse, düşünce ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz.

> Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergilerin toplatılması, bu tedbirlerin uygulanacağını kanunun açıkça gösterdiği suçların işlenmesi halinde ve ancak hâkim kararıyla olabilir.
> Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler ancak 57 nci maddede belirtilen fiillerden mahkûm olma halinde mahkeme kararıyla kapatılabilir."

Görüldüğü gibi, 22. maddenin 2. fıkrasında basın özgürlüğü ile birlikte, haber alma özgürlüğünden de bahsedilmiştir. Böylece, iletişim özgürlüğünün ön koşullarından biri daha Anayasa'da yer almıştır.

Basını, siyasi iradenin müdahalesine karşı koruyucu bir hüküm getiren 23. maddede, gazete ve dergi çıkarmanın önceden izin alma şartına bağlanamayacağı düzenlenmiş, kanunla dahi olsa haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasının engellenemeyeceği, bu hususta zorlaştırıcı siyasi, iktisadi, mali veya teknik kayıtların konamayacağı belirtilmiştir.[30] Anayasa'nın 25. ve 27. maddeleri, basın özgürlüğünün anayasal güvencesini tamamlayıcı bir nitelik göstermektedir. 25. maddeyle basımevi ve eklentileri ile basın araçlarının, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt ve müsadere edilemeyeceği veya işletmekten alıkonamayacağı düzenlenmiştir.[31] 26. maddede ise, basının bir kamu hizmeti ifa ettiği fikrinden hareketle, "kişilerin ve siyasi partilerin, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı kitle iletişim araçlarından faydalanma hakkına sahip oldukları" ifade edilmiştir.[32]

Düzeltme ve cevap hakkına ilişkin ilkeleri düzenleyen 27. maddeye göre bu hak, ancak kişilerin şeref ve haysiyetlerine dokunulması veya kendileriyle ilgili

[30] **Madde 23:** Gazete ve dergi çıkarılması, önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.
Gazete ve dergilerin çıkarılması, yayımı, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili şartlar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasî, iktisadî, mali veya teknik kayıtlar koyamaz.
Gazete ve dergiler, Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre faydalanır.
[31] **Madde 25:** Basımevi ve eklentileri ve basın araçları, suç vasıtası olduğu gerekçesiyle de olsa, zapt veya müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.
[32] **Madde 26:** Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişileri elindeki basın dışı haberleşme ve yayın araçlarından faydalanma hakkına sahiptir. Bu faydalanmanın şartları ve usulleri, demokratik esaslara ve hakkaniyet ölçülerine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, halkın bu araçlarla haber almasını düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşumunu köstekleyici kayıtlamalar koyamaz.

gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde ve kanunla düzenlenmesi şartıyla tanınır. [33]

1.5.4. 1982 Anayasası'nda İletişim ve Kitle İletişim Özgürlüğü

1982 Anayasası'nda iletişim özgürlüğü; 1921, 1924 ve 1961 Anayasalarına nazaran daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 22. maddesinde, "haberleşme hürriyeti" ifadesi kullanılmıştır. 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı Kanun ile değişik 22. madde, şu şekildedir:

> "Herkes, haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.
> Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, karar kendiliğinden kalkar.
> İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir."

1982 Anayasası'nda "düşünce ve kanaat hürriyeti" ile "düşünceyi açıklama hürriyeti" birbirinden ayrı olarak düzenlenmiştir. Düşünce ve kanaat hürriyetini düzenleyen 25. maddede, kişilerin düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı, düşünce ve kanaatlerinden dolayı kınanamayacağı ve suçlanamayacağı düzenlenmiştir.[34]

26. maddede, "düşünce ve kanaatleri açıklama ve yayma hakkı" düzenlenmiştir. 26. maddenin 1. fıkrasına göre:

> "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek

[33] **Madde 27:** Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hakim tarafından karar verilir.
[34] **Madde 25:** Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

> serbestiliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."

26. maddenin 1. fıkrasındaki, "Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir." ifadesi önemlidir. Bu ifadeye göre radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanabilmesinin yolu açık olmasına karşın, basın için bu yol kapalıdır. 26. maddede üç temel özgürlükten bahsedilmektedir:

- Herkesin düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla serbestçe ifade edebilmesi anlamında, düşünceyi açıklama hürriyeti.
- Resmi makamların müdahalesi olmadan haber veya fikir alabilmek anlamında, bilgi edinme hürriyeti.
- Basın, radyo-televizyon, sinema veya benzeri yollar vasıtasıyla haber verebilmek anlamında, haber verme hürriyeti.

26. maddenin 2. fıkrasıyla da, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin hangi hallerde sınırlandırılabileceği düzenlenmiştir. Buna göre:

> "(…) Bu hürriyetlerin kullanılması, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."

Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin hangi hallerde sınırlandırılabileceğini düzenleyen 26. maddeye bakıldığında, sınırlama nedenlerinin oldukça fazla sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Kamu düzeni, kamu güvenliği, milli güvenlik gibi sınırları tam olarak çizilmemiş, muğlâk kavramlarla getirilen sınırlamalar, demokratik ve çağdaş bir toplum düzeninin gerekleri ile bağdaşmamaktadır.

1.5.4.1. Basın Özgürlüğü

Basın özgürlüğü, 1982 Anayasası'nda detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. "Basın ve Yayımla İlgili Hükümler" üst başlığı altındaki basın özgürlüğü ile ilgili hükümleri; "sansür yasağı", "süreli ve süresiz yayın hakkı", "basın araçlarının korunması", "basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı" ile "cevap ve düzeltme hakkı" şeklinde bir tasnife tabi tutmak mümkündür.

1.5.4.1.1. Sansür Yasağı

1982 Anayasası'nda, basına ilişkin sansür yasağı açıkça düzenlenmiştir. 28. maddenin birinci fıkrasına göre, "Basın hürdür ve sansür edilemez." 28. maddenin ikinci fıkrasında ise devlete bir görev yüklenmiştir. Buna göre devlet, basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak tedbirleri almak durumundadır. Yine aynı maddenin 5. fıkrasına göre, "Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz." Bu fıkra ile hâkim tarafından verilecek mahkeme kararı olmadan, basınla ilgili herhangi bir yayım yasağının konulamayacağı düzenlenmiştir.[35]

1.5.4.1.2. Süreli ve Süresiz Yayın Hakkı

1982 Anayasası'nın 29. maddesi, süreli ve süresiz yayın hakkını düzenlemiştir. 29. maddenin birinci fıkrası gereğince, "Süreli veya süresiz yayın, önceden izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz." 29. maddenin 2. fıkrası, süreli yayınların çıkarılmasında beyan usulünü getirmiştir. Buna göre, süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili merciye verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur. Aynı

[35] 7 Kasım 1982 tarih ve 2109 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm (24.06.2011)

maddenin 3. fıkrasına göre, süreli yayınların basım ve yayım şartları, mali kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun; haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını önleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, mali ve teknik şartlar koyamaz. 29. maddenin 4. fıkrası ile de, süreli yayınların, devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından, eşitlik ilkesine göre yararlanacağı hükmü getirilmiştir.[36]

1.5.4.1.3. Basın Araçlarının Korunması

Anayasa'nın "Basın Araçlarının Korunması" başlıklı 30. maddesi, "kanuna uygun bir şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçlarının, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemeyeceği veya işletilmekten alıkonulamayacağı" hükmünü getirmiştir.[37]

1.5.4.1.4. Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı

Anayasa'nın, "Kamu Tüzelkişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı" başlığını taşıyan 31. maddesi, "kişilerin ve siyasi partilerin, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahip olduğunu" düzenlemiştir. Basın dışı kitle

[36] **Madde 29**: Süreli veya süresiz yayın önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.
Süreli yayın çıkarabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, yayının durdurulması için mahkemeye başvurur.
Süreli yayınların çıkarılması, yayım şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanun, haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayımlanmasını engelleyici veya zorlaştırıcı siyasal, ekonomik, malî ve teknik şartlar koyamaz.
Süreli yayınlar, Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin veya bunlara bağlı kurumların araç ve imkânlarından eşitlik esasına göre yararlanır.

[37] **Madde 30:** Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz.

haberleşme araçları, basına lazım olan telefon, faks gibi araçlardır. Devlet, parasının ödenmesi şartıyla, bu aletleri basın kuruluşlarına vermekle mükelleftir.[38]

1.5.4.1.5. Düzeltme ve Cevap Hakkı

Anayasa'da basınla alakalı son madde, 32. maddedir. Bu madde, düzeltme ve cevap hakkı ile ilgilidir. Buna maddeye göre, "Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir." Bu maddeyle, sorumlu kişilerin kamuoyuna doğru haber verilmesi hususunda daha hassas davranmalarının sağlanması amaçlanmıştır.[39]

1.5.4.2. Radyo ve Televizyon Özgürlüğü

1993 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar, radyo ve televizyon yayınlarında devlet tekeli bulunmaktaydı.[40] Özel radyo ve televizyon kurmak kanunen yasak olduğu halde, 1990'lı yılların başından itibaren özel radyo ve televizyon istasyonlarının sayısında önemli bir artış yaşanmıştır.

15 Mart 1993 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı tarafından yayımlanan bir genelgede, "Bütün özel radyoların 1 Nisan 1993 tarihine kadar yayınlarını durdurmaları, aksi halde radyo istasyonlarının kapatılacağı" ifade edilmiştir. Bu karar

[38] **Madde 31:** Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.
Kanun, millî güvenlik, kamu düzeni, genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.

[39] **Madde 32:** Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.
Düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.

[40] 133. maddenin değişiklikten önceki hali: "Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eli ile kurulur ve idareleri tarafsız bir kamu tüzelkişiliği halinde düzenlenir."

üzerine Türkiye genelinde "Radyomu İstiyorum" adında kampanyalar düzenlenmiş, yasak kararının kamuoyunun tepkisini çekmesi üzerine bu karardan vazgeçilmiştir.[41]

8 Temmuz 1993 tarihinde Anayasa'nın 133. maddesinde yapılan değişiklikle özel radyo ve televizyon yayıncılığına izin verilmiştir. 133. madde, "Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir." şeklinde değiştirilmiştir.[42] Bu tarihten itibaren, radyo ve televizyon yayıncılığında devlet tekeli kalkmış, de facto olarak yayın yapan kuruluşlar, hukuki bir statü kazanmıştır.

1.5.5. Kitle İletişim Özgürlüğünün Sınırları

İnsan davranışları; düşüncelerini açıklama, toplanma, seyahat etme ve buna benzer şekillerde isimlendirilmiş, bu davranışların insanın maddi ve manevi varlığına bağlı, vazgeçilmez ve devredilemez temel hak ve özgürlükler kapsamında olduğu kabul edilmiştir. Bu kabulden yola çıkılarak, temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendirilen davranışların, siyasi iktidarların veya toplumsal güçlerin baskılarına karşı güvence altına alınmasına çalışılmıştır.[43] Ancak, toplumsal yaşam içerisinde temel hak ve özgürlüklerin var olabilmesi, egemen güçlere karşı korunmasının yanında, bu özgürlüklerin sınırlandırılmasıyla mümkündür. Başka bir ifadeyle, özgürlük kavramının kişi yönünden anlam kazanabilmesi, özgürlüklerden sınırlı olarak yararlanılması sonucunu doğurur.

---

[41] Nihal Müge Gürhani, *Devlet Radyosundan Özel Radyolara Geçiş Süreci*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 110.

[42] 133. madde, 2005 yılında yapılan değişiklikle şu hali almıştır:
"Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.
(Ek fıkra: 21/06/2005 – 5370 S.K./1. mad) Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemek amacıyla kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu dokuz üyeden oluşur. Üyeler, siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında belirlenecek üye sayısının ikişer katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti grubuna düşen üye sayısı esas alınmak suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca seçilir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşu, görev ve yetkileri, üyelerinin nitelikleri, seçim usulleri ve görev süreleri kanunla düzenlenir.
Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır."

[43] Abdurrahman Eren, *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, Beta Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15.

Özgürlüklerin sınırsız olduğunu düşünmek, insanoğlunun doğasında var olan "özgürlüğü elde etme güdüsü" neticesinde ortaya çıkacak mücadelelere fırsat vermek anlamına gelir. Sınırsız bir özgürlüğün, başkasının sahip olduğu diğer bir özgürlükle karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Mutlak özgürlük fikri, toplumsal düzen ile bağdaşmaz bir düşüncedir. Toplumsal düzenin devamının sağlanması, hak ve özgürlüklerin belli ölçülerde sınırlandırılmasına bağlıdır.[44] Sınırsız özgürlük diye bir şeyin olamayacağı, sınırsız özgürlüğün anarşi doğuracağı ve sonuçta, var olan özgürlükleri de yok edeceği kuşkusuzdur. Özgürlüklerin sınırlandırılmasının temel amacı, kişilerin özgürlüklerini kısıtlamak değil, toplumsal düzenin bozulmasını önlemek ve var olan özgürlüklerden bütün bireylerin faydalanmasını sağlamaktır.[45]

Kitle iletişim özgürlüğünün kullanılması esnasında, bu özgürlüğün diğer özgürlüklerle çıkar çatışmasına girmesi olasıdır. Bu çatışmanın önüne geçebilmek için, çatışan özgürlüklerin birlikte yaşamasına olanak sağlayacak bir ortamın tesisi zorunludur. Bu da, özgürlüklerin karşılıklı olarak sınırlandırılmasını zorunlu hale getirir. Diğer bütün özgürlükler gibi, kitle iletişim özgürlüğü de gerektiğinde sınırlandırılabilir. Ancak bu sınırlamanın, toplumsal düzenin bozulmasının kuvvetle muhtemel olduğu, istisnai hallerde söz konusu olması gerekir.

1.5.5.1. Kitle İletişim Özgürlüğünün Sınırlanma Nedenleri

1982 Anayasası'nın 13. maddesinde 2001 yılında yapılan değişiklikle, temel hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın ve sadece Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen nedenlerle sınırlanabileceği düzenlenmiştir. Bu nedenle, kitle iletişim özgürlüğünün hangi nedenlerle sınırlanabileceği, her şeyden önce ilgili maddelere bakılarak tespit edilir. 1982 Anayasası'nda kitle iletişim özgürlüğünü düzenleyen hükümler, 28. ve 32. maddeler arasında, "Basın ve Yayımla İlgili Hükümler" üst başlığı altında düzenlenmiştir. Basın özgürlüğünün sınırlandırılması, 28. maddenin 3. fıkrasında, "Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve

[44] Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Birinci Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2000, s.176.
[45] Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, Say Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1990, s. 181.

27 nci maddeleri hükümleri uygulanır.” şeklinde düzenlenmiştir. Anayasa’nın 26. maddesinin ilk fıkrasına göre:

> “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

26. maddenin 2. fıkrasıyla, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün hangi hallerde sınırlandırılabileceği düzenlenmiştir. Bu fıkrada sayılan sınırlama nedenleri, kitle iletişim özgürlüğü için de geçerlidir. 26. maddenin ikinci fıkrasına göre kitle iletişim özgürlüğü; “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyet’in temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amacıyla” sınırlandırılabilir.

28. maddenin 4. ve 6. fıkralarına göre belirli bazı durumlarda, basılan yayınların dağıtımının önüne geçilmesi veya dağıtılmış yayınların toplatılması gerekebilir. Bu tedbire, hâkim; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de, kanunun açıkça yetkili kıldığı merci karar verebilir. Yetkili merci, bu kararını en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırk sekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır. Altıncı fıkradaki, “yetkili hâkimin süreye bağlı denetiminin” bir güvence oluşturduğu söylenebilir fakat toplatma kararının, süreli ve süresiz yayınlar açısından son derece ağır bir yaptırım olduğunu da ifade etmek gerekir. 28. maddenin son fıkrasında şu hüküm yer almaktadır:

> “Türkiye’de yayımlanan süreli yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan süreli yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.”

Bu maddeyle, "Türkiye'de yayımlanan süreli yayınların, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlar nedeniyle mahkûm olması halinde, ancak mahkeme karar ile ve sadece geçici olarak kapatılabileceği" düzenlenmiştir.

Anayasa'nın getirdiği sınırlamalar, ülkemizin de taraf olduğu Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'nin[46] bu konuya ilişkin atıfta bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin, düşünceyi açıklama özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinin ikinci fıkrasına uygundur. AİHS'nin 10. maddesinin 2. fıkrasına göre:[47]

> "Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir."

1982 Anayasası'ndaki düzenlemede, AİHS'de sayılanlardan farklı iki sınırlama nedenine yer verilmiştir. Bunlar, "cumhuriyetin temel nitelikleri" ve "suçluların cezalandırılması"dır. Bu iki sınırlama nedeni haricinde, AİHS'nin 10. maddesindeki hükümlerin, Anayasa'nın 26. maddesindeki hükümlerle paralellik arz ettiği söylenebilir.

Anayasa'nın bilim ve sanat özgürlüğünü sınırlandıran 27. maddesinin ikinci fıkrası gereğince kitle iletişim özgürlüğü, Anayasa'nın ilk üç maddesindeki[48] hükümlerin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

---

[46] Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=a5c39c6f-1449-4056-a71c-f9d2a36164ad (30.10.2010)

[47] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html (30.10.2010)

[48] **Madde 1:** Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.
Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.
Madde 3: Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.
Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.
Milli marşı "İstiklal Marşı"dır.
Başkenti Ankara'dır.

Anayasa’ya göre temel hak ve özgürlükler, özlerine dokunulmaksızın ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzenine, laik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Dolayısıyla, kitle iletişim özgürlüğünün sınırlandırılabilmesi ancak şu şartlarla mümkün olabilir:

- Kitle iletişim özgürlüğü ancak kanunla sınırlandırılabilir.
- Kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin sınırlama, Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun olmalıdır.
- Kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin sınırlama, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmalıdır.
- Kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin sınırlama, laik cumhuriyetin gereklerine uygun olmalıdır.
- Kitle iletişim özgürlüğüne ilişkin sınırlama, ölçülülük ilkesine uygun olmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDYANIN DENETİMİ

Kitle iletişim, yakın dönemde ortaya çıkan bir kavramdır. Basın-yayın sektöründeki gelişmeler, radyo ve televizyon gibi görsel-işitsel kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, teknolojideki hızlı gelişmelerin klasik "basın" kavramıyla ifade edilemeyecek bir boyuta gelmesine neden olmuş, bu gelişmelerin tümünü kapsayacak bir kavrama ihtiyaç duyulmuştur. Kitle iletişim, bütün bunları içeren bir kavram olarak kullanılmaktadır. İngilizce'den dilimize geçen ve "kitle iletişim araçları" anlamına gelen "Mass Media"nın kısaltılmış şekli olan "medya" kavramı da son zamanlarda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, medyanın denetimi üzerinde durulmuştur. Medyanın denetimi, konunun daha rahat anlaşılması bakımından, başlıklar halinde ele alınmış, çalışmanın konusunu teşkil etmesi nedeniyle, özdenetim kavramı ayrıntılı bir biçimde değerlendirilmiştir.

2.1. İDARİ DENETİM

Medyanın idari olarak denetlenmesi, idari kararlar vasıtasıyla basın özgürlüğüne sınırlama getirilmesi anlamına gelmektedir. Medya ile ilgili çeşitli kanunlarda, getirilen sınırlamaların esas itibariyle yargı yolu ile gerçekleştirilebileceği düzenlenmiştir. Bununla beraber, gerek Anayasa'da gerekse diğer kanunlarda, medyanın idari olarak denetlenmesi sonucunu doğuran hükümler mevcuttur.

Anayasası'nın 28. maddesi, basın hürriyetini düzenlemektedir. 28. maddenin dördüncü fıkrasına göre, "Basın hürriyetinin sınırlanmasında, Anayasanın 26 ve 27

nci[49] maddeleri hükümleri uygulanır." Anayasa'nın "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti" başlıklı 26. maddesine göre:

> "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."

Son cümlede de görüldüğü üzere radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanabilmesinin yolu açık olmasına karşın, basın için bu yol kapalıdır. Bu hüküm çerçevesinde, basının izin sistemine tabi tutulamayacağı söylenebilir.

1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, 18 yaşından küçüklerin maneviyatı üzerinde muzır tesir yapacağı anlaşılan mevkute ve mevkute tanımına girmeyen diğer basılmış eserlere getirilen sınırlamalarla ilgidir. Kanun'a göre, çeşitli kurumlardan seçilen 11 üye, Başkanlık bünyesinde bir araya gelerek Muzır Kurulunu oluşturur. Kurul, küçüklerin maneviyatını korumak amacıyla, basın özgürlüğünü sınırlayıcı nitelikte kararlar alabilir. Örnek vermek gerekirse Kurul, yasada tanımlanan bazı eserlere, "Küçüklere Zararlıdır" damga veya işaretinin basılmasına karar verebilir, bu gibi eserlerin 18 yaşından küçüklere para karşılığı veya parasız olarak verilmesini, gösterilmesini, okul ve benzeri yerlere sokulmasını, satımını, teşhirini ve reklamını yasaklayabilir.[50]

Gelişmiş ülkelerde basın özgürlüğü belirli bir olgunluğa erişinceye kadar, idari kararlar yoluyla denetim olgusu etkinliğini korumuştur. Ancak, iletişimdeki gelişmelerin ve demokrasi fikrinin toplumlarda genel kabul görmesinin de etkisiyle, idari kararlar yoluyla denetimin, demokrasinin mantığına ters düştüğü ortaya

---

[49] **Madde 27**: Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.
Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 nci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.
Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.

[50] Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/438.html (01.11.2010)

çıkmıştır. Bu gelişmelerden sonra yasa koyucular, iletişim özgürlüğünün sınırlandırılmasını bağımsız idari otoritelere bırakmışlardır. Bağımsız idari otoriteler, idarenin bilinen, klasik örgütlenmesi dışında kalan ve yapılanmaları açısından kendine özgü özellikler taşıyan idari kurumlardır. Bağımsız idari otoritelerin, yetkili bulundukları alana ilişkin kural koyma, bu kuralları uygulama ve yaptırım yetkileri vardır. Ülkemizde radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) görev ve yetkileri arasındadır. 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 34. maddesine göre:[51]

> "Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetleri sektörünü düzenlemek ve denetlemek amacıyla, idarî ve malî özerkliğe sahip, tarafsız bir kamu tüzel kişiliği niteliğinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur."

RTÜK'ün, kamu tüzel kişiliğini haiz olması nedeniyle, denetim maksadıyla aldığı kararlar idari niteliktedir. Bu kararlar, idari yargının denetimine tabidir. Kanun'un 32. maddesi ile Üst Kurula, belli yükümlülükleri yerine getirmeyen yayın kuruluşlarına uyarı, yayın durdurma, idari para cezası ve yayın lisansının iptali türünden idari yaptırımlar uygulama yetkisi tanınmıştır.

Özel girişimcilerin yayın sektöründe lokomotif görevini üstlendiği ABD'de, yayıncılığın denetlenmesi için 1934 yılında çıkarılan Federal Haberleşme Kanunu ile Federal Communications Commission (FCC) adı verilen bir kurul ihdas edilmiştir. FCC, diğer ülkeler için, yayıncılığın denetlenmesi açısından bir rol model olmuştur. Bu doğrultuda Fransa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde yayıncılığı denetleyen kurullar oluşturulmuştur.

[51] 03.03.2011 tarih ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceba (21.06.2011)

2.2. YARGISAL DENETİM

Medyanın denetimi açısından en önemli yollardan birisi de yargısal denetimdir. Günümüzde medya, esas itibariyle hukuk ve ceza davaları yoluyla denetime tabidir. Kamusal hak ve özgürlükler zedelendiğinde, yani yasalar çerçevesinde suç olarak nitelendirilen bir olay gerçekleştiğinde, bu suç medya yoluyla işlenmişse, cezası da yargı tarafından verilmektedir. Bazı durumlarda yargısal denetimin sınırı, ceza hukuku ilkelerini zorlamakta, "suçun ve cezanın şahsiliği" kuralına ters düştüğü birçok akademisyen ve yazar tarafından ileri sürülen, yazı işleri müdürünün ya da yayıncının cezalandırılması gündeme gelmektedir.[52]

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un "Adli Yaptırımlar" başlıklı 33. maddesinde, radyo ve televizyonların hangi hallerde yargısal denetime tabi oldukları belirtilmektedir. Buna göre:[53]

> "1) Üst Kuruldan yayın lisansı almadan veya yayınları Üst Kurul tarafından geçici olarak durdurulmasına ya da yayın lisansı iptal edilmesine rağmen yayın yapan gerçek kişiler ile tüzel kişilerin yönetim kurulu üyeleri ve genel müdürü, bir yıldan iki yıla kadar hapis ve bin günden beşbin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırılır. Tüzel kişiler hakkında ayrıca 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 60 ıncı maddesindeki güvenlik tedbirleri uygulanır. İzinsiz olarak faaliyetine devam eden yayın cihaz ve tesisleri Üst Kurulca mühürlenerek kapatılır.
> 2) Yayın lisansı olmasına rağmen lisans tipi dışında yayın yapan ve izinsiz verici tesis eden medya hizmet sağlayıcılar Üst Kurulca uyarılır, yapılan uyarıya rağmen izinsiz yayına devam edenler hakkında birinci fıkra hükmü uygulanır.
> 3) 25 inci maddeye uygun olarak yayın kayıtlarını bir yıl süreyle muhafaza etmeyen veya Üst Kurulca ya da Cumhuriyet başsavcılığınca istenmesine rağmen, süresi içerisinde ve aslına uygun olarak teslim etmeyen özel medya hizmet sağlayıcı kuruluş sorumlu müdürü bin günden beşbin güne kadar adlî para cezasıyla cezalandırılır.
> 4) Gönderilen kayıtların içerik bakımından istenen yayın olmaması veya kayıtlarda tahrifat, çıkarma, silme gibi işlemler yapılması hâlinde, özel medya hizmet sağlayıcı kuruluşların sorumlu müdürü beşbin günden onbin güne kadar adlî para cezasıyla cezalandırılır.
> 5) Bu kanun çerçevesinde açılan kamu davalarına Üst Kurul katılır."

Yasal koşulları gerçekleştiğinde, dağıtımın engellenmesi, toplatma, zapt ve müsadere gibi basın özgürlüğünü sınırlayan tüm kararlar, yargı yoluyla

[52] Zeki Hafızoğulları, "5237 Sayılı Ceza Kanununda Fail", http://www.abchukuk.com/makale/makale308.html (20.10.2010)
[53] 6112 sayılı Kanun, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=5a3cac1e-b6d9-4b23-bc7a-8dcd671fceba (21.06.2011)

verilebilmektedir. Yargı kararıyla sınırlama, hukuk devletinin bir göstergesidir fakat bu yolla getirilen sınırlamaların, iletişim özgürlüğü açısından her zaman adil sonuçlar doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Özellikle, kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam manasıyla uygulanamadığı rejimlerde, yargı denetiminin hukuki bir denetim olmaktan çıkıp, adeta idarenin bir uzantısı kimliğine bürünme tehlikesi mevcuttur. Bu nedenle, demokratik sistemin sağlıklı işleyebilmesi için, siyasi iktidarlara önemli görevler düşmektedir. İktidarlar, yargı denetiminin bir hukuk devletine yaraşır şekilde gerçekleşebilmesi yolunda gerekli düzenlemeleri yapmak durumundadırlar.

2.3. GÖNÜLLÜ KURULUŞLAR YOLUYLA DENETİM

Gönüllü kuruluşlar, idare örgütü içinde yer almayan ve yargı mercii olarak da nitelendirilemeyecek olan, mensuplarının kendi iradeleri ile bir araya gelerek taahhütname vermeleri ile oluşmuş kuruluşlardır. Medya alanında faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar, medya etiği ilkelerini kabul etmiş ve bu ilkelere aykırılık halinde, yine kendileri tarafından belirlenmiş olan disiplin cezası türündeki yaptırımlara tabi olma hususunda rıza beyanında bulunmuş olan meslek mensuplarından oluşmaktadır. Bu kuruluşların amacı, medyayı; idarenin, ülke içindeki finansal güç odaklarının ve reklam verenlerin baskılarına karşı müdafaa etmek ve basın özgürlüğünü savunmaktır. Gönüllü kuruluşlar, medya etiğinin oluşturulması açısından son derece önemlidirler. Buna karşılık, gönüllü kuruluşların etkinlikleri ve yaptırım güçleri fazla olmayabilir. Etkin bir kamuoyunun bulunmadığı ve özellikle ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerde, gönüllü kuruluşların etkinlikleri çok fazla olamamaktadır.

Basın konseyleri, basının ahlaka aykırı tutum ve davranışları nedeniyle toplumun zarar görmemesi için bazı durumlarda şikâyet üzerine, bazı durumlarda da resen harekete geçebilen gönüllü denetim kuruluşlarıdır. Gönüllü kuruluşların başarılı olabilmeleri, mensupları tarafından benimsenmeleri ve kamuoyu tarafından desteklenmeleri ile mümkündür. Gönüllü kuruluşlar, mensupları arasında bir uzlaşma sağlanarak kurulduğu ve olabildiğince kapsayıcı oldukları takdirde başarılı

olabilirler. Aksi halde yaşamlarını, etkisiz ve saygınlığı olmayan kuruluşlar olarak sürdürmek zorunda kalırlar.[54]

Medyaya yönelik olarak hazırlanan meslek ilkelerinin hemen hepsinde, etik uygunluğu tanımlayan maddelerin yanı sıra medya çalışanlarının bu ilkelere uyma yönünde irade kullanmaları gerektiğini vurgulayan ifadeler de bulunmaktadır. Hemen bu noktada vurgulanması gereken husus, belirlenen etik kuralların uygulanmasını zorlayan yaptırımların gerekliliğidir. Örneğin Türkiye'de tıp doktorluğu yapabilmek için tabip odasına; avukatlık yapabilmek için baroya üye olmak gerekmektedir. Üye olunan bu meslek birlikleri, meslek etiğine uymayan üyeleri üzerinde, mesleklerin icrasını önlemeye kadar uzanan bir dizi yaptırım uygulayabilmektedirler. Ancak söz konusu medya olduğunda, yaptırımlarla donatılmış meslek örgütlerinin yokluğu göze çarpmaktadır.

2.4. ÖZDENETİM

Sansür ve otosansürden farklı bir denetim türü olan özdenetim, kuruluşun kendi kendine yaptığı veya benzer kuruluşların bir çatı altında temerküz etmelerinden doğan örgütlenmelerin gerçekleştirdiği denetimdir.

Ağırlıklı olarak medya kuruluşlarında uygulama alanına sahip olan özdenetim, medya çalışanlarının gönüllülük esasına dayalı editöryal rehber ilkeler oluşturmak ve hazırlanan bu ilkelere uymak amacıyla harcadıkları ortak bir çabadır. Standartlar geliştirerek özdenetim uygulamak, medyanın kamuoyu önünde güvenilirliğini tesis etmesine yardımcı olur.

[54] Vedat Demir ve Zakir Avşar, *Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Özdenetim*, Piramit Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 82.

2.4.1. Özdenetim Uygulamaları

Kitle iletişim araçları vasıtasıyla gündemi belirleyen kişilerin en başta gelen sorumluluğu, haberi veya bilgiyi gerçeğe en yakın ve en doğru biçimde kamuoyuna aktarmaktır. Medya sektöründeki rekabetçi ortamda, diğer medya kuruluşlarından daha fazla ilgi çekme ve haber atlatma maksadıyla, bilgilerin sunulması esnasında doğruluktan ödün verildiği bir vakıadır. Verilen bu ödünler, kimi zaman yalan haberlerin yapılmasına kadar varmaktadır. "Gazetecilik mesleğinin gereğini yerine getirmek" gibi bir zırh altına girilerek, haberde gerçekleri verme sorumluluğundan uzaklaşıldığı fikrinden yola çıkan bazı gazeteci ve akademisyenler, iletişim özgürlüğüne müdahalede bulunulmadan medyadaki bu gayriahlaki tutum ve davranışların önlenebilmesi hususunda çeşitli denetim modelleri geliştirmişlerdir.[55]

Bu denetim modelleri üzerinde tartışılırken, denetimi gerçekleştirecek kurum veya kuruluşun, siyasi iktidardan bağımsız bir şekilde hareket edip edemeyeceği konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Medya üzerindeki denetimin siyasi iktidarın etkisi altındaki bir kurum veya kuruluş tarafından gerçekleştirilmesi, basın özgürlüğünün sağlanması yolunda en büyük engellerden birisi, belki de birincisidir. Basın özgürlüğünün önündeki engellerden bir diğeri de, medyanın içinde yer alarak, gazetecilik mesleğine tanınan hak ve ayrıcalıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilecek olan medya mensuplarıdır. Bu nedenle, medyanın içinde yer alabilecek bu türden "çürük elmaları" denetleyebilecek, basın özgürlüğünü savunabilecek, toplum önünde medyanın saygınlığını koruyabilecek bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur.

Medyada özdenetim uygulamaları; Ombudsman Denetimi, Basın Konseyleri ve Kanunla Kurulan Kuruluşlar olmak üzere üçe ayrılır.

[55] Celal Atatunç, *Ahlak ve Etik Değerlerin Çağdaş Basına Yansımaları*, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006, s. 120-130.

2.4.1.1. Ombudsman Denetimi

Ombudsman denetimi, "yasama organı tarafından atanan kamu denetçilerinin idarenin faaliyetlerini denetlemeleri" olarak tanımlanabilir. Kamu denetçileri, yaptıkları incelemelerde hukuka aykırı buldukları eylem ve işlemleri bir raporla parlamentoya bildirmekte, parlamento de bu rapor doğrultusunda gerekli önlemleri almak için harekete geçmektedir. Bu yöntem, yargısal denetimin sınırlılığı, geç işlemesi, etkisizliği ve dolayısıyla yetersizliği, idarenin kendi içinde yaptığı denetimde taraflı davranması gibi nedenlere, birçok ülke tarafından uygulanmaktadır.[56]

İdarenin denetlenmesi açısından büyük önem arz eden kamu denetçiliği sistemi, medyanın meslek örgütleri eliyle veya kendi kendini denetlemesi yani özdenetimi bakımından da düzenlenmiştir. Günümüzde pek çok ülkede, basın ombudsmanları görev yapmaktadır. Medyada özdenetim amacıyla ombudsman modeli ilk kez İsveç'te uygulanmaya başlamıştır. İsveç'in ardından, Amerika Birleşik Devletleri de dâhil olmak üzere çeşitli ülkelerde kamu denetçiliği sistemi, medya alanında uygulanmaya başlamıştır.

Ombudsman kurumunun doğuş yeri olan İsveç'e dönüp, İsveç Basın Ombudsmanlığının özelliklerine göz atmakta yarar görmekteyiz. İsveç'te basın ombudsmanlığı sistemi 1916 yılında kurulmuş olmakla beraber, sistemin gerekli reform çalışmalarının yapılarak daha fonksiyonel bir hüviyet kazanması 1969 yılında olmuştur. İsveç Basın Ombudsmanlığı sisteminde, biri basın temsilcisi olmak üzere, üç kişilik özel bir komite tarafından seçilen basın ombudsmanı, basınla ilgili şikâyetleri incelemekle görevlidir. Basının herhangi bir uygulamasından müşteki olanlar, öncelikle ombudsman adı verilen kişiye başvururlar. Ombudsman, ilk olarak bu şikâyetin doğru olup olmadığına, daha sonra da şikâyetin olağan dışı, abartılı veya hatalı olup olmadığına karar verir. Ombudsman, tarafları dinler ve nihai kararını

[56] Dean M. Gottehrer ve Michael Hostina, "Essential Characteristics of a Classical Ombudsman", http://www.usombudsman.org/documents/PDF/References/Essential.PDF (19.11.2010)

verir ancak şikâyetçi, ombudsmanın verdiği karardan tatmin olmazsa, bizzat Basın Konseyine başvurabilir.[57]

Amerikan medyasında ombudsman modeli ilk olarak 1967 yılında, okuyucular ve gazeteciler arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla, Courier Journal gazetesi tarafından uygulanmıştır. Okuyucuların görüş ve şikâyetlerini serbestçe ifade edebilecekleri bir sütun yayımlamak üzere editör yardımcısı atayan Washington Post gazetesi de, 1970 yılında ombudsman modelini uygulamaya koymuştur.[58]

Ombudsmanlar, bağımsız bir özellik taşırlar. Maaşlarını çalıştıkları medya kuruluşundan (gazete, radyo veya televizyon) almalarına karşın, medya kuruluşunun sahibine veya diğer yöneticilere karşı bağımsız davranmak durumundadırlar. Bu da ancak, ombudsmanlık görevini yerine getiren kişinin mesleki etik ilkelere bağlı, sorumluluk sahibi ve çalıştığı kuruluşun vereceği maaşa ihtiyaç duymayacak birisi olmasıyla gerçekleşebilir.[59] Ombudsmanın tarafsız olması çok önemlidir. Mutlak anlamda tarafsızlık hiçbir zaman mümkün değildir. Ancak, bu göreve gelecek kişinin yaşam boyu seçilmesi veya hiçbir makama karşı sorumlu olmaması gibi yöntemlerle, tarafsızlık büyük ölçüde sağlanabilir.

Ombudsman kurumu bazı açılardan çok yararlı kabul edilse de, St. Petersburg Times gazetesinin editörü Robert J. Haiman, ombudsmanlık kavramına şu eleştirileri getirmiştir:

a) Ombudsman, gazetenin içinden birisi olarak yeterince bağımsız bir kimliğe sahip olamamaktadır.
b) Ombudsman, editörle okuyucu arasındaki iletişim yolunu işler hale getirmekten çok, bunların arasında bir yerde yer alır.

[57] Z. Alemdar, 1990, s. 64.
[58] "The Press: Ombudsman in Louisville", http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,878358,00.html (16.10.2010)
[59] Ruhdan Uzun, *İletişim Etiği Sorunlar ve Sorumluluklar*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi 40. Yıl Kitaplığı, Ankara, 2009, s. 45.

c) Ombudsmanın, gazete çalışanlarının hatalarını ön plana çıkarması iyi bir çözüm olarak kabul edilmez. Bu işi muhabir ve editör, kendi kendilerine halletmelidirler.
d) Ombudsman, yanlışlık yapılıncaya kadar işe karışmaz. Ombudsmanın işe dâhil olması için, bir yanlışlığın yapılmış olması gerekmektedir.[60]

2.4.1.2. Basın Konseyleri

Basın konseyleri, basın özgürlüğünü korumak ve geliştirmek maksadıyla hareket eden, basın mensuplarının haklarını müdafaa eden ve kişilik haklarının basın yoluyla çiğnendiği durumlarda, adeta yargısal bir kimliğe bürünerek, gazete ve gazetecilerin savunmalarını almak suretiyle sorunların çözümü yolunda harekete geçen kuruluşlardır.

İlk basın konseyi, 1916 yılında İsveç'te kurulmuştur.[61] Basın konseyleri içinde en bilinir olanı, İngiliz Basın Konseyidir. Gazete Sahipleri Birliği, Gazeteciler Cemiyeti, İskoç Günlük Gazeteciler Cemiyeti, İskoç Gazete Sahipleri Birliği, Milli Gazeteciler Birliği, Gazeteciler Enstitüsü ve İngiliz Gazete Editörleri temsilcilerinin çabalarıyla kurulan İngiliz Basın Konseyi 1991 yılında feshedilmiş, yerine Basın Şikâyet Komisyonu kurulmuştur.[62]

Basın konseyleri, ülkeden ülkeye değişik özellikler gösterir. Örneğin, Almanya ve Hindistan'da basın konseyleri sadece yazılı basın ile ilgili şikâyetleri değerlendirebilir. Buna karşın, Türk ve İsveç Basın Konseyleri hem yazılı basın hem de radyo-televizyonlar ile ilgili şikâyetleri değerlendirebilir. Danimarka ve İsveç'te, basın konseyleri sadece uygunsuzluklar ve somut şikâyetlerin olduğu durumlarda harekete geçebilir. Buna karşılık Almanya ve Hindistan'da basın konseyleri, gelen

[60] Edmund B. Lambeth, *Committed Journalism, An Ethic For The Profession,* Indiana University Pres, USA, 1986, s. 89-90.
[61] "Swedish Press Council", Reynold Journalism Institute, http://www.rjionline.org/mas/press-council/Sweden (14.10.2010)
[62] Noel S. Paul, *Principles For The Press: A Digest of Press Council Decisions 1953-1984*, The Press Council, England, 1985, s. 19-23.

şikâyetlerin yanı sıra resen de harekete geçebilir.[63] Basın konseylerinin yararları şu şekilde özetlenebilir:

a) Basında tekelleşme ile mücadele ederler.
b) Tarafları uzlaştırma yoluna giderek, uzun süren basın davalarının bir ölçüde önlenmesi için çalışırlar.
c) Basını; hükümete, yasama organına ve kamuya karşı temsil ederler.
d) Basını ilgilendiren yasa tasarılarının basın özgürlüğünü kısıtlayıcı hükümler içermemesi için çaba gösterirler.[64]

Basın konseylerinin iyi ve olumlu yönleri kadar, suistimale açık yanları da vardır. Tekelleşen ve büyüyen medya kuruluşları, korporatif yapıdaki basın konseylerini kolaylıkla etki altına alabilirler. Bu yüzden, basın konseylerinin sürekli olarak bilinçli bir kamuoyu denetimine tabi olmaları gerekmektedir. Bazen devlet de, basın konseylerini kendi güdümü altına almak isteyebilir. Bu durumun, iletişim özgürlüğü açısından doğurabileceği sakıncalar ortadadır. Böyle bir dönüşümün önüne geçebilmek hususunda en büyük sorumluluk, konseyin idarecilerine düşmektedir. Bu sorumluluk çerçevesinde idareciler, devlette herhangi bir görev almamalı, devletle iş yapmamalıdırlar. Ayrıca, idarecilerin tek bir medya kuruluşu yerine, farklı kuruluşlardan seçilmesi de, muhtemel sorunların önceden engellenebilmesi açısından yararlı olacaktır.

2.4.1.3. Kanunla Kurulan Kuruluşlar

Gönüllü kuruluşların başarılı olamadığı durumlarda, kanunla kurulan kuruluşların gündeme gelmesi doğaldır. Kanunla kurulan ve yasanın kendisine verdiği yaptırım gücünü kullanan özdenetim kuruluşları, esas olarak kamu tüzel kişiliğini haiz barolar, meslek odaları gibi meslek kuruluşlarıdır. Mussolini dönemindeki İtalyan ve Franco dönemindeki İspanyol gazeteci odaları, kanunla kurulan kuruluşlara örnek olarak gösterilebilir.

[63] Z. Avşar ve V. Demir, 2005, s. 87.
[64] N. E. Kızıl, 1998, s. 92.

Kanunla kurulan kuruluşların yaptırım güçleri çok fazladır. Bu kuruluşlara üye olanlar, alınan kararlara uymak zorundadırlar. Özellikle basın ahlak kurallarının ciddiye alınmadığı, basın özgürlüğünün istismar edildiği ülkelerde, bu kuruluşların etkili olabileceği söylenebilir. Ancak, basın özgürlüğünün sağlanabilmesi için basının, siyasi iktidarların baskısından uzak olma şartı göz önüne alındığında, kanunla kurulan kuruluşların, basın özgürlüğü açısından büyük tehlikelere mahal vereceği muhakkaktır. Özdenetim sisteminin esas amacının, basını her türlü etki ve baskıdan korumak olduğu halde, gazeteci odaları gibi kuruluşlar vasıtasıyla basını devlet müdahalesine açık hale getirmek, büyük bir hata olacaktır.

Gazeteci odaları, siyasi iktidarla sıkı ilişkiler içindeki kuruluşlar olarak hep gündeme gelmişler ve basın mesleğinin özü olan bağımsızlık fikrine ters düştükleri için eleştirilmişlerdir.

2.4.2. Dünyada Özdenetim Uygulamaları

Medyada özdenetim modeli birçok ülkede uygulanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Türk medyasında uygulanan özdenetim ile aradaki farkları ortaya koymak amacıyla, medyada özdenetimi benimseyen bazı ülkeler incelenmiştir.

2.4.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

ABD'de ulusal düzeyde faaliyet gösterecek bir basın konseyi kurma fikri, 1960'lı yılların ortalarına doğru oluşmaya başlamıştır. Bağımsız bir düşünce topluluğu olan Twentieth Century Fund, haberlerin doğruluğu ve tarafsızlığı ile ilgili her türlü şikâyeti kabul edip inceleyecek ulusal bir basın konseyinin kurulması yolunda adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak, radyo ve televizyonlar ile haber ajanslarından gerekli desteği alamayan kuruluş, yeterli etkinliği gösterememiştir.[65] Christian Science Monitor ve Lousville Courier Journal gibi belirli bazı gazeteler

[65] Z. Alemdar, 1990, s. 57.

desteklese de, ulusal düzeyde bir basın konseyinin kurulması girişimi, ABD için her zaman sonuçsuz kalmıştır.

Amerikan medyasında özdenetimden bahsederken, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen Ulusal Yayıncılar Birliği (National Association of Broadcasters - NAB) hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. 1922 yılında kurulan ve 1958 yılında bugünkü adını alan Birliğin 3000'den fazla radyo ve 500'den fazla televizyon kuruluşu olmak üzere birçok üyesi bulunmaktadır. Birliğin en önemli özelliği, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen kapsamlı bir etik kod oluşturmuş olmasıdır. NAB tarafından oluşturulan etik kodda, "çocuklara karşı sorumluluk", "kimsenin din, dil, ırk, cinsiyet gibi nedenlerle kınanmaması ve aşağılanmaması", "tüm dinlere saygı gösterme", "evliliğin ve ailenin kutsallığına önem verme", "sigara içmenin, içki içmenin ve eşcinselliğin olumlu bir davranış gibi yansıtılmaması", "fal ve astroloji gibi içeriklere yer verilmemesi" gibi hususlar öne çıkmaktadır.[66]

2.4.2.2. Almanya

Basının görevi sadece toplumu bilgilendirmek değil aynı zamanda, siyasi ve ekonomik olarak da topluma yön vermektir. Basının, bu görevini yerine getirirken mesleki etik sınırların aşılması tehlikesiyle karşı karşıya kalma riski her zaman mevcuttur. Basının özdenetimi için kurulan Alman Basın Konseyi, işte bu riskin izale edilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır.[67] Konseyin diğer görevlerinden bazıları şunlardır: [68]

a) Bir yandan basında tekelleşmenin önlenmesi için mücadele verirken; bir yandan da, çıkarılan basın kanunlarının, basın özgürlüğünü koruyucu nitelikte olması için uğraş vermek.

[66] Ethics and Television, http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=ethicsandte (10.11.2011)
[67] Nurhayat Yoloğlu, "Almanya'da Basın", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1997, s. 110.
[68] K. İçel ve V. Ünver, 2005, s. 213.

b) Basın mesleğinin saygınlığını korumak amacıyla, özgürlükleri ve kişilik haklarını zedeleyici yayınlara karşı mücadele etmek.
c) Basını temsil etmek.

Alman Basın Konseyi, konuları şikâyet üzerine ele alıp değerlendirebileceği gibi resen de değerlendirebilir. Konseyin aldığı kararlar tavsiye, değerlendirme ya da kınama niteliğinde olup, yazılı basında yayımlanır. Bu kararlara karşı yargı yolu kapalı olmakla birlikte, şikâyete neden olan olayla ilgili yeni bilgilerin ortaya çıkması halinde, aynı konuyla ilgili yeni bir görüşme yapılması mümkündür. Alman Basın Konseyinin cezai yaptırım yetkisi yoktur.[69] Konsey sadece yazılı basın ile ilgili şikâyetleri değerlendirebilir. Konseyin, görsel ve işitsel medya üzerinde herhangi bir karar alma yetkisi yoktur. Radyo ve televizyon yayınlarında uyulacak etik ilkeler, kısa adı ARD (Arbeitsgemeinschaft der Öffentlich-Rechtlichen Rundfunkanstalten der Bundesrepublik Deutschland) olan Alman Radyo ve Televizyon Kurumu ile kısa adı ZDF (Zweites Deutsches Fernsehen) olan Alman İkinci Kanalı'nın kendi oluşturdukları kurullar tarafından belirlenmiştir.

2.4.2.3. İsveç

Basın konseyi fikrinin doğum yerinin İsveç olduğu söylenebilir. Ombudsman kurumu ile birlikte faaliyet gösteren ve tamamen gönüllülük esasına dayanan İsveç Basın Konseyi; Gazete Yayıncıları Derneği, Dergi Yayıncıları Derneği, İsveç Gazeteciler Birliği ve Ulusal Basın Kulübü tarafından 1916 yılında kurulmuştur. Bu birlikler İsveç'te yazılı basın, radyo ve televizyonlar için etik ilkelerin hazırlanmasından da sorumludurlar.[70] Konsey, ikisi halk temsilcisi, üçü basın

[69] Deutscher Presserat, http://www.presserat.info/service/english/keyfacts-in-english.html (21.06.2011)
[70] Anja Herzog, "Sweden", http://www.eavi.eu/joomla/images/stories/Publications/broadcasting_Citizens/Sweden.pdf (04.11.2011)

örgütlerinin temsilcisi, biri de Anayasa Mahkemesi üyesi olmak üzere toplam altı kişiden oluşmaktadır.[71]

İsveç'te 1969 yılında, "Basın Ombudsmanlığı" kurumu faaliyete geçmiştir. Biri basın temsilcisi olmak üzere, üç kişilik özel bir komite tarafından seçilen basın ombudsmanı, basınla ilgili şikâyetleri incelemekle görevlidir. Basının herhangi bir uygulamasından müşteki olanlar, öncelikle ombudsmana başvururlar. Ombudsman tarafları dinler ve nihai kararını verir ancak şikâyetçi ombudsmanın verdiği karardan tatmin olmazsa, bizzat Basın Konseyine başvurabilir. Basın ombudsmanı, şikâyetin ciddi nitelikte olduğunu düşünürse, konuyu Basın Konseyine götürebilir.[72]

2.4.2.4. Hindistan

Basının özdenetimi amacıyla 1966 yılında kurulan Hindistan Basın Konseyi, özerk bir yapıdadır. Konsey, basın ahlak yasalarını çiğneyen gazeteciler ve gazete sahipleri aleyhine soruşturma açma yetkisini haizdir. Konseyin kararları kesin bir nitelik taşır ve bir yargı mercii tarafından yeniden ele alınamaz.

Hindistan Basın Konseyi, toplam 29 üyeden oluşmaktadır. Tam bir mahkeme yetkisiyle çalışan Konseyin üyeleri arasında gazeteciler, gazete sahipleri ve milletvekilleri vardır. Konseyin en önemli özelliği, hem şikâyet üzerine hem de resen harekete geçebilmesidir. Konsey, önüne gelen konuyla ilgili olarak gazeteciye veya yayın kuruluşuna sözlü olarak savunma hakkı tanır. Herhangi bir mahkemede mevzubahis şikâyetle bu ilgili bir dava görülmekteyse, Konsey bu konuyla ilgilenmez.[73]

---

[71] M. H. Syed, *Encyclopaedia of Modern Journalism and Mass Media*, Anmol Publications, New Delhi, 2005, s. 57.
[72] Jasper Falkheimer, "The Swedish Press Ethics in a Changing Media Landscape", http://www.portalcomunicacion.com/bcn2002/n_eng/programme/prog_ind/papers/0_arribats_peremail/abans_07_2002/pdf/falkheimer.pdf (19.06.2011)
[73] N. K. Trikha, *The Press Council: A Self Regulatory Mechanism for the Indian Press*, South Asia Books, 1987, s. 5.

Hindistan Basın Konseyinin amaçları şunlardır:[74]

a) Basın özgürlüğünü savunmak, gazetelerin ve haber ajanslarının standartlarını geliştirmek.
b) Gazetelere ve haber ajanslarına, bağımsızlıklarını koruyabilmeleri hususunda yardım etmek.
c) Gazeteler, haber ajansları ve gazeteciler için mesleki etik kuralları belirlemek.
d) Profesyonel gazetecilerin sorumluluk duygularını geliştirmeye çalışmak.

Hindistan Basın Konseyi, radyo ve televizyon yayınları nedeniyle gelen şikâyetleri değerlendirme yetkisine sahip değildir. Konsey, sadece yazılı basın ile ilgili şikâyetleri değerlendirebilir.

2.5. ORTAK (BİRLİKTE) DENETİM

Ortak denetim, kamu otoritesinin ortaya koyduğu hedeflere ulaşmak için, kamu düzenleyici otoriteleri ile medya mensupları ve idarecilerin bir araya geldiği denetim modelidir.[75]

1990'lı yılların ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan ortak denetim kavramı, kamu denetimi ve özdenetim rejimlerinin bileşimi gibidir. Ortak denetimde, kamu ve sivil toplum arasındaki rol ayrımı söz konusu olduğunda, denetimin hedefleri ve yaptırımlar kısmı, kanun koyucu tarafından belirlenir. Sivil toplum, belirlenen hedefler doğrultusunda ilkelerin oluşturulması esnasında katkılarını sunar.

Ortak denetimde, yapılan denetime tüm tarafların katılımının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu sayede, demokratik ve çoğulcu bir denetim modelinin oluşturulabileceği düşünülmektedir. Ortak denetimin olumlu özelliklerinin yanında,

[74] Indian Press Council, http://presscouncil.nic.in/home.htm (09.09.2010)
[75] V. Demir ve Z. Avşar, 2005, s. 90.

olumsuz özellikleri de mevcuttur. Örneğin, ortak denetim esnasında devletin ağırlığı fazla olursa, denetimin ağırlaştırılmış etik ilkelere dönüşme tehlikesi vardır. Ortak denetimin, demokratik ve köklü gazetecilik geleneklerine sahip ülkelerde daha başarılı olacağı söylenebilir.

Ortak denetim, 2007 yılının Aralık ayında Avrupa Birliği (AB) resmi gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği Sınır Ötesi Televizyon Direktifi'ni değiştiren AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi[76] esas alınarak hazırlanan 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi ile birlikte, hukuki bir statü kazanmıştır. Kanun'un 37. maddesinin birinci fıkrasının (k) bendi uyarınca, yayın hizmetleri ile ilgili gelişmeleri takip etme, sektöre ilişkin genel stratejileri, ortak denetim, özdenetim ve ortak düzenleme mekanizmalarını belirleme görevi Üst Kurula verilmiştir.

2.6. SANSÜR

Bakanlar Kurulunun 13.06.1966 tarih ve 6/6583 sayılı kararı ile Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren Sansür Yönetmeliği'nin 3. maddesinin (a) bendinde sansür, şu şekilde tanımlanmıştır:[77]

"Söz, yazı, resim ve sesle yapılan her türlü yayınların ve haberleşmelerin, yapılmalarından ve gönderilen her çeşit mersulelerin alıcılarına varmasından önce Devlet tarafından kontrol edilmek üzere alınan emniyet tedbirleridir."

Sansür, kamu otoritesini veya toplumsal düzeni bozabilecek olan ya da bozabileceği varsayılan düşünce ve görüşlerin kısıtlanmasıdır. Bir düşüncenin, bir fikrin sansür edilebilmesi için yazılması veya konuşulması gerekmektedir. Sansür,

[76] AB Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Yönergesi, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/DosyaIndir.aspx?icerik_id=65ac6193-bcb6-4464-b060-aaa68e0cb495 (21.06.2011)
[77] Sansür Yönetmeliği, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/20085.html (01.11.2010)

bazı düşüncelerin, fikirlerin sadece geçersiz olduğunu ifade etmez, aynı zamanda, bunların ileri sürülmesinin bir tehlike yaratacağını da öngörür. Kişilerin, düşündüklerini istedikleri biçimde, zamanda ve yerde açığa vurma ve tartışma serbestisi ile yakından ilgili olan sansür, düşünce ve ifade özgürlüğünün, dolayısıyla da basın ve haberleşme özgürlüğünün denetlenmesiyle ilgilidir.

Özgürlükçü demokrasi, en doğru çözümlerin, sorunların açıkça tartışılması ile bulunacağı inancını taşıyarak, kitle iletişimin özgürce yapılmasını temel ilke olarak kabul eder. Sansürün olduğu yerde, özgürlükçü demokrasiden bahsedilemez çünkü sansür, her şeyden önce, bir ön denetimdir. Ön denetim, yayından önce, daha henüz kaynakta yapılan denetimdir ki bu da basın özgürlüğünü yok edici bir hüviyet arz etmektedir.

2.7. OTOSANSÜR

Otosansür, özdenetimden farklı bir denetim türüdür. Otosansürde denetimi gerçekleştiren, yazıyı yazmak veya bir olayı haberleştirmek durumunda olan gazetecinin kendisidir. Vicdani bir denetim türü olan otosansür, gazetecinin kendi kendisiyle hesaplaşmasıdır. Gazeteci, yapmak istediği haberdeki kamusal faydayı terazinin bir kefesine koyar. Terazinin diğer kefesine ise, yapacağı haber sonrası ortaya çıkması muhtemel toplumsal ya da kişisel zararları koyar. Yapacağı değerlendirme sonunda, haberi yapmamak konusunda bir karar alırsa, bu otosansürdür.

Otosansür; savaş, isyan, ekonomik kriz gibi toplumu ve kamu düzenini derinden sarsan olgular esnasında, idarenin bazı eylemlerinin asıl gerekçelerini haberleştirmeyerek, milli menfaatlerin gereğini yerine getirdiğini iddia eden gazetecilerin başvurduğu bir denetim biçimidir. Savaş zamanı, milli güvenliğin sağlanması amacıyla bir nebze haklı görülebilirse de, gazetecilik mesleğinin kamusal işlevi göz önüne alındığında, otosansür kendine bir haklılık alanı bulamaz.[78]

[78] Neşe Erkelli Kızıl, *Medyada Oto-Kontrol*, Beta Yayım, 1. Bası, İstanbul, 1998, s. 27.

Otosansürü bir özdenetim modeli olarak değerlendirmek mümkün olmadığı gibi, özendirmek de doğru bir yol değildir. Milli menfaatlerin korunması maksadıyla yapılan otosansürün en bilinen örneği, Domuzlar Körfezi çıkarması esnasında yaşanmıştır.[79] New York Times (NYT) gazetesinin muhabiri Tad Szulc, ABD'nin Küba'daki Fidel Castro yönetimini devirmek için Domuzlar Körfezi'ne çıkarma yapacağını haber almıştır. Szulc'un bu konu hakkında bir haber hazırladığını öğrenen Amerikan Gizli Servisi, durumu Başkan John F. Kennedy'ye haber verir. ABD'nin Domuzlar Körfezi'ne çıkarma yapacağı, aslında basının zaten bildiği ama milli menfaatler adına haberleştirmediği bir konudur. Hem gazetenin sahibini hem de yayın yönetmenini arayan Kennedy, "Ulusal güvenliği doğrudan ilgilendiren bu konuda NYT'nin de sorumlu olduğunu, olası bir başarısızlık halinde tüm sorumluluğun gazetenin üzerine kalacağını" ifade eder. Bu telefonun ardından NYT'de büyük tartışmalar çıkar ve sonunda haberin yayımlanmamasına karar verilir. ABD açısından tam bir fiyasko olarak değerlendiren harekâttan birkaç ay sonra Kennedy'nin, New York Times'ın temsilcisi Turner Catledge'e söylediği şu sözler, medya tarihine geçmiştir: "Keşke bana rağmen o haberi yayımlasaydınız. Çıkarmayı durdurmak zorunda kalır, böylece o utanç verici fiyaskoyu Amerika'ya yaşatma talihsizliğinden korunmuş olurduk."[80]

[79] Nick Russell, *Morals and the Media: Ethics in Canadian Journalism*, UBC Press, Canada, 2001, s. 219.
[80] Zeynep Alemdar, *Oyunun Kuralı Basında Özdenetim*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 14-15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEDYADA ÖZDENETİM ARACI OLARAK MEDYA ETİĞİ

Çalışmanın bu bölümünde, medya etiği kavramı üzerinde durulmuştur. Önce, medya etiğinin ne olduğu açıklanmış, ardından da konu ile ilgili düzenlemelerde genel kabul görmüş ilkelerden bahsedilmiştir.

3.1. ETİK

Aristotales'den beri felsefi bir disiplin olarak kullanılan etik, Yunanca bir sözcük olan ethos'dan gelmektedir.[81] Etik, Türk Dil Kurumunun bilim ve sanat terimleri ana sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır:[82]

> "Felsefenin ödev, yükümlülük, sorumluluk ve erdem gibi kavramları analiz eden, doğruluk veya yanlışlık ile iyi veya kötüyle ilgili ahlaki yargıları ele alan, ahlaki eylemin doğasını soruşturan ve iyi bir yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklamaya çalışan dalı."

Arapça, "yaratılıştan olan huy, tabiat" anlamındaki[83] "hulk" sözcüğünden türeyen ve "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" manasına gelen "ahlak" kelimesinin kavramsal adı olan etik, eleştirel sorgulama yoluyla ahlaki eylem ve yargıları tartışmaktadır.

Etiğin ortaya çıkması, felsefe içinde etik sorunların gündeme gelmesi, Antik Çağ'da gerçekleşmiştir. Varlık ya da doğa üzerinden yürütülen felsefi tartışmaların ardından, felsefi ilginin insana çevrilmesiyle beraber entelektüel sorular da içerik

[81] Ahmet Yatkın, "Etik Düşünce ve Davranışın Yerel Yönetimlerde Hizmet Verimliliğinin Arttırılmasında Rolü ve Önemi (Elazığ Belediyesi Örnek Alan Araştırması)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı: 1, 2008, s. 212.
[82] TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=etik&kategori=terim&hng=md (31.10.2010)
[83] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 1993, s. 380.

değiştirmiş, filozoflar dikkatlerini etik ve siyaset felsefesi gibi konulara yoğunlaştırmışlardır.[84]

3.2. MESLEK ETİĞİ

Meslek etiği kavramını açıklamadan önce, meslek kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Genel bir tanımla ifade etmek gerekirse, meslek; bir kimsenin geçimini sağlamak üzere profesyonel olarak yaptığı iştir. Bir uğraşın meslek sayılabilmesi için, belirli bir değerler manzumesine sahip olması gerekmektedir.[85]

Meslek, önceden belirlenmiş etik kurallar ve standartlara göre uygulanmakta, bu kurallara ve standartlara uymayan meslek erbabı, meslekten uzaklaştırmaya kadar varabilen bir dizi yaptırım ile cezalandırılmaktadır.[86] Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, mesleği herhangi bir uğraştan ayıran pek çok nitelik bulunmakta, bu nitelikler arasında "kuralların ve değerlerin bulunuyor olması" özellikle vurgulanmaktadır.[87]

3.3. MEDYA ETİĞİ

Kitle iletişim araçları, demokrasinin ve toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu araçların toplumun bilgilendirilmesine ve olaylardan haberdar edilmesine, sağlıklı bir kamuoyunun oluşturulmasına katkıda bulunmak gibi önemli görevleri vardır. Kamuoyunun fikir, kanaat ve eleştirilerinin yöneticilere ulaştırılması, yöneticilerin mesajlarının da kamuoyuna iletilmesini sağlayan kitle iletişim araçları, aynı zamanda büyük bir sorumluluk da taşımaktadırlar. Özellikle son dönemde yazılı, sesli ve görüntülü medyanın gücü ve önemi çok artmıştır. Kamu

[84] Alasdair MacIntyre, *A Short History of Ethics: A History of Moral Philosophy from the Homeric Age to the Twentieth Century*, Scribner Book Company, Routledge, 1998, s. 12.
[85] Yücel Ertekin, "Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Olgusu", *Halkla İlişkiler Sempozyumu 87*, AÜ ve TODAİE, Ankara, 1988, s. 36.
[86] Bülent Çaplı, *Medya ve Etik*, İmge Yayınları, Ankara, 2002, s. 10-11.
[87] Bülend Aydın Ertekin, *Gazetecilik Meslek Etiğinin Kuramsal Açıdan İrdelenmesi ve Bir Uygulama Olarak 11 Eylül 2001 Olayının Türkiye ve Kanada Gazetelerindeki Yansıması*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 2006, s. 63-74.

görevi yapan medya, hem kendisinden hem de kendisine tanınan hak ve özgürlüklerden kaynaklanan büyük gücü, sorumluluk bilinciyle ve kamu yararını gözetecek biçimde kullanmalıdır. Bu güç kötü niyetli ve ilkesiz kişilerin elinde, toplumun ve demokrasinin zararına sonuçlar doğurabilir.

Medyanın elinde bulunan bu gücün ve sorumluluğun kullanılması, medyanın toplum ve devlet karşısında büyük bir güç durumuna gelmesinden beri tartışılmaktadır. Özellikle demokrasilerin gelişmeye başladığı, insan hak ve özgürlüklerinin ön plana çıktığı 20. yüzyılın başlarından itibaren, medyanın elindeki bu gücün gene kendisi tarafından denetlenmesi, ulaşılabilecek en ideal çözüm yolu olarak kabul edilmiştir. Medyanın denetimi konusunun, kitle iletişim araçlarının ve gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışına kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. İlk başta hukuki ve idari düzenlemelerle belli kurallar çerçevesine oturtulmak istenen gazetecilik mesleği, basın özgürlüğü kavramının doğuşu ve gelişmesiyle birlikte kendi meslek etiğini oluşturmak ve özgürlüğünü her türlü dış müdahaleye karşı korumak istemiştir. Zaman içerisinde, ülkeden ülkeye bazı farklılıklar göstermekle birlikte, önemli ölçüde benzeşen kurallar ortaya çıkmıştır. Günümüzde, genellikle ülkelerin basın konseyleri ve basın cemiyetleri gibi meslek örgütleri tarafından zaman zaman gözden geçirilerek güncelleştirilen etik kodlar yaygınlaşmıştır. Hatta bazı ülkelerde, medya organlarının genel meslek etik kurallarının dışında, kendilerini sınırlayan kurum içi meslek kuralları koydukları ve bu kurallara uyulmasında sıkı bir denetim mekanizması oluşturdukları görülmektedir.

Kamuoyunu oluşturan, verdiği haberlerle vatandaşa yol gösteren ve bilgilenmeyi sağlayan medyanın, iktidara ya da devlet içindeki çeşitli güç odaklarına bağımlı hale gelmesi, hem yönetim hem de medyanın kendisi için büyük tehlike oluşturur. İşte bu tehlikeyi önlemek, yine medyanın görevidir. Medya bu görevini, mesleki etik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirir.

Mesleki etik ilkeler, idarenin medya ile ilgili olarak koyacağı katı kurallarla basın özgürlüğünü kısıtlamasını önlemek ve baskıcı devlet otoritesini medyanın üzerinden uzaklaştırmak maksadıyla hazırlanan ilkelerdir. Siyasi iktidarlar, tarih

boyunca medyayı ya susturmaya ya da çeşitli yöntemlerle kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Mesleki etik ilkeler vasıtasıyla ulaşılmak istenen nihai amaç, medyanın daha özgür, daha tarafsız bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmesini sağlayacak ortamın tesis edilmesidir.[88] Mesleki etik ilkeler, geniş anlamda, meslekte olanların uymak durumunda oldukları davranış kurallarını ifade etmektedir. Dar anlamda ise, mesleğin kendiliğinden ürettiği ve üyelerinin uymaları gereken kurallardır.

3.3.1. Medya Etiği ile İlgili Düzenlemelerde Genel Kabul Görmüş İlkeler

Bugün, hemen hemen bütün ülkelerde medyanın uyması gereken birtakım etik ilkeler mevcuttur. Ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel farklılıklarına rağmen, medya alanındaki etik ilkeler arasında benzerlikler bulunmaktadır.

3.3.1.1. Doğruluk - Dürüstlük Kuralı

Medya etiğine ilişkin düzenlemelerin hemen hepsinde en önce sıralanan ilke, haberlerin doğru ve dürüst bir şekilde sunulmasıdır. Haberin bazı unsurlarının atlanarak veya kasıtlı bir şekilde eksik bırakılarak verilmesi, etik kurallarla bağdaşmamaktadır.

1909 yılında, basın ve ifade özgürlüğünü korumak ve geliştirmek amacıyla Amerika'da kurulan "Sigma Delta Chi" adlı öğrenci birliği, 1988 yılında resmi olarak Profesyonel Gazeteciler Derneği (SPJ) adını almıştır. Profesyonel Gazeteciler Derneği, Amerika'da faaliyette bulunan en köklü meslek örgütlerinden birisidir. Derneğin gazeteciler için belirlediği rehber etik ilkelerde, haberlerde doğruluk ve dürüstlüğün sağlanması için gerekli unsurlardan bazıları şu şekilde sıralanmıştır:[89]

[88] N. E. Kızıl, 1998, s. 68.
[89] Society of Professional Journalists' Ethic Codes, http://www.spj.org/ethicscode.asp (31.10.2010)

"Gazeteciler; bilgi elde ederken, elde ettikleri bilgileri aktarırken ve yorumlarken dürüst, adil ve cesaretli olmalıdırlar. Gazeteciler:

a) Tüm kaynaklardan elde edilen bilgilerin doğruluğunu kontrol etmeli, dikkatsizlikten kaynaklanan hatalardan kaçınmak için çaba göstermelidirler. Bilinçli olarak yapılan çarpıtmalara asla izin verilemez.
b) Yanlış bir davranışta bulunduğu iddiasıyla habere konu olan kişilere, haklarındaki suçlamalara cevap verebilme imkânının sağlanması hususunda çaba göstermelidirler.
c) Haber başlıklarının, haber duyurularının, promosyon malzemelerinin, fotoğrafların, görüntülerin, seslerin, grafiklerin, kısa konuşmaların ve alıntıların doğruları temsil ettiğinden emin olmalıdırlar. Olayları, bağlamlarının dışına çıkarmamalı veya olduğundan daha basit göstermeye çalışmamalıdırlar.
d) Haber fotoğraflarının veya görüntülerinin içeriğini asla çarpıtmamalıdırlar. Teknik berraklık sağlamak maksadıyla görüntüyü geliştirmek mazur görülebilir. Montajları ve resimli betimlemeleri açıkça belirtmelidirler.
e) Aldatıcı canlandırmalardan veya kurmaca haberlerden kaçınmalıdırlar. Eğer bir olayı anlatmak için canlandırma gerekliyse, olayın canlandırma olduğunu açıkça belirtmelidirler.
f) Kamu açısından hayati derecede önemli bir bilgiyi geleneksel yöntemlerle elde etmek mümkün olduğu müddetçe, gazeteci kimliğini gizlemekten veya hileli yöntemlere başvurmaktan kaçınmalıdırlar."

3.3.1.2. Tarafsız ve Objektif Olma Kuralı

Haberlerin sunumunda, muhabirin veya editoryal kadronun kişisel veya kurumsal yaklaşımlarının rol oynamaması, büyük önem taşımaktadır. Haber ile yorum arasındaki farkın net bir şekilde ortaya konması, bu ilke açısından çok önemlidir.

Avrupa Komisyonu Parlamenterler Meclisi tarafından 1993 yılında onaylanan Basın Meslek İlkelerinde, haber ve yorum ayırımı ile ilgili şu hususlara yer verilmiştir:[90]

"a) Haber yayınları gerçeklere dayandırılmalıdır. Haberlerin doğruluğu ispatlanabilir olmalıdır. Dedikodu ile haber birbiri ile karıştırılmamalıdır. Haberin sunumunda tarafsız davranılmalıdır. Haber başlıkları ve özetleri mümkün olduğunca doğruları yansıtmalıdır.
b) Haber ve yorumun birbiriyle karıştırılmaya mahal verilmeyecek şekilde, kesin bir çizgi ile birbirinden ayrılması zorunludur. Haber, veriler ve gerçekler hakkındaki bilgilerdir. Yorum ise; medya şirketleri, yayıncılar veya gazetecilerin düşünce, inanç, değer yargılarının kamuoyuna ulaştırılmasıdır.

[90] Parliamentary Assembly Resolution on the Ethics of Journalism, http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta93/ERES1003.HTM (31.10.2010)

c) Gazetecinin mesleği haklardan ve yükümlülüklerden, özgürlüklerden ve sorumluluklardan oluşur.
d) Yorum, kişisel bir özellik taşıdığı için kişinin yorumları hakkında doğrudur veya yanlıştır şeklinde hüküm verilemez. Bunun yerine bizler, yorumların dürüst ve ahlaklı olmasını sağlamalıyız.
e) Kişi ve kuruluşlarla ilgili olaylar hakkında yapılan yorumlarda, gerçekler çarpıtılmamalı ve gizlenmemelidir."

Haber ve yorum ayrımı ilkesi, hemen hemen bütün meslek ilkeleri içinde yer almaktadır. Örneğin, Profesyonel Gazeteciler Derneğinin belirlediği etik ilkelerde, "(Gazeteciler) Haberi ve taraflı yorumu birbirinden ayırmalıdırlar. Analiz ve yorumlar açıkça belirtilmelidir." şeklinde bir hüküm mevcuttur.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde haber ve yorum ayrımı, "Haber ile yorum ve görüş ayrımı açık yapılmalı, okurun ve izleyicinin neyin haber, neyin yorum olduğunu kolayca seçebilmesi sağlanmalıdır." şeklinde ifade edilmiştir.[91]

3.3.1.3. Düzeltme ve Cevap Hakkına Saygı

Gazeteciler haber hazırlarken, bazen hatalı bilgileri de kamuoyu ile paylaşabilirler. Böyle bir durumda gazetecinin yapması gereken en doğru hareket, daha önce kamuoyu ile paylaştığı bilginin hatalı olduğunu kabul etmek ve yaptığı haber nedeniyle (varsa) mağdur olan kişi veya kuruluşların, bu haber hakkında yapacakları düzeltmelere yer vermektir. Avrupa Komisyonu Basın Meslek İlkeleri'nde bu konuyla ilgili, "Hatalı veya yanlış haber, başlık veya yorumlar otomatik olarak ve hızla düzeltilmelidir. Devlet, bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmak durumundadır." ifadeleri kullanılmıştır.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde ise bu husus, "Gazeteci, yayınlanmış her yanlışı en kısa sürede düzeltmekle yükümlüdür. Gazeteci, istismar edilmemesi, kötüye kullanılmaması ve kabul edilebilir boyutlar ile biçimde yapılması kaydıyla, cevap hakkına saygılı olmalıdır." şeklinde ifade edilmiştir.

[91] Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, http://www.tgc.org.tr/bildirge.html (22.11.2010)

İngiliz Yayıncılık Kurumu BBC'nin hazırladığı rehber etik ilkelerde, düzeltme ve cevap hakkına saygı ile ilgili şu hususlar yer almaktadır:[92]

> "a) Bir bireyi ya da kuruluşu yasaları çiğnemekle, ahlaksızlıkla ya da yetersizlikle itham ettiğimiz ya da onlar hakkında ağır ve yıkıcı eleştiriler getirdiğimiz zamanlarda, eleştirilenlere 'cevap hakkı', bir başka deyişle, yayından önce iddialara cevap verme fırsatı tanınacağı varsayılır.
> b) Cevap talebimiz, temas edilen kişinin adı ve yapılan görüşmenin ana hatları da belirtilerek usulünce kayda geçirilmelidir. Somut bir cevap alabilmek için iddiaları daima yeterli ayrıntı vererek anlatmamız gerekir. Alınacak cevap adil ve doğru bir biçimde yansıtılmalı ve cevaba, normal olarak, iddia ve ithamların yer aldığı program içinde yer verilmeli ya da cevap iddialarla aynı anda yayınlanmalıdır. Bunun uygun olmayabileceği (genellikle hukuksal ya da ağır basan etik nedenlerle) durumlar olabilir; o takdirde üst düzeyde bir editörün ya da Bağımsız yapımcılar söz konusuysa, onları görevlendirmiş editörün görüşleri alınmalıdır. Daha sonra, ileriki bir tarihte cevap verilmesi için alternatif bir fırsat tanınıp tanınmayacağına karar verilebilir.
> c) Çok ender durumlarda, kendi gazetecilik faaliyetimizin ortaya çıkardığı ciddi bir itham ya da iddiayı, ilgili taraflara cevap fırsatı vermeden yayınlamayı düşündüğümüz takdirde, bu düşüncemiz üst düzey bir editöre ve Yayın Politikası Daire Başkanına, Bağımsız yapımcılar söz konusuysa, onları görevlendirmiş editöre ve Yayın Politikası Daire Başkanına danışılmalıdır. İthamın duyulmasında kamu yararı olmalı ve doğruluğuna inanmamız için sağlam nedenler bulunmalıdır. İthamların hedefi olan birey ya da kuruluşlardan cevap istemeden iddiaları yayınlama kararı alma nedenlerimiz arasında, tanıklara müdahale edilmesi olasılığı ya da iddiaların yayınını geciktirmek, hatta engellemek için hukuksal girişimler başlatılması olasılığı bulunabilir."

3.3.1.4. Gazeteciliğin Kişisel Çıkarlar İçin Kullanılmaması

Gazetecilerin mesleklerini kişisel menfaatleri için kullanmamaları hususu, medya etik ilkeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Profesyonel Gazeteciler Derneği, gazetecinin her türlü çıkar çatışmasından kaçınması gerektiğini vurgular. Derneğe göre:[93]

> "Gazeteciler:
>
> a) Dürüstlüklerine halel getirebilecek veya güvenilirliklerini zedeleyebilecek ilişkilerden ve faaliyetlerden kaçınmalıdırlar.

[92] BBC Etik İlkeleri, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/10/061031_ilkeler_press_release.shtml#ilkeler (24.11.2011)
[93] Society of Professional Journalists, http://www.spj.org/ (21.06.2011)

b) Hediyeleri, biletleri, bedava gezileri ve özel muameleleri reddetmeli, gazeteci dürüstlüğünü zedeleyebilecek ikinci işlerden, siyasi bağlantılardan kaçınmalıdırlar.
c) Reklamcıların ve özel çıkar çevrelerinin kendi lehlerinde haber beklentilerini reddetmeli, bunların haberler üzerinde etkide bulunmalarına karşı koymalıdırlar.
d) Para ya da bir iyilik karşılığı bilgi önerenlerden uzak durmalı, bir habere ulaşmak için para teklif etmekten kaçınmalıdırlar."

1991 yılında lağvedilen İngiliz Basın Konseyinin yerine kurulan Basın Şikâyet Komisyonu (PCC) ise meselenin "ekonomi haberciliği" yönüne dikkat çekmektedir:[94]

"Yasalarla yasaklanmamış olsa dahi gazeteciler, kamuya duyurulmadan önce elde ettikleri bilgileri kendi çıkarları için kullanmamalı, bu bilgileri başkaları ile paylaşmamalıdırlar.

a) Gazeteciler, kendilerinin veya yakınlarının belirli bir çıkar elde edebileceği pay ve teminatlarla ilgili haberi, editör ve finansal editörlerle paylaşmadan yayımlamamalıdırlar.
b) Gazeteciler, haber yaptıkları veya yapmayı düşündükleri hisse senetlerini doğrudan veya dolaylı yoldan alıp satmamalıdırlar."

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde ise "Ekonomik, Mali Bilgi" başlığı altında, şu ifadelere yer verilmiştir:[95]

"Yasalarla yasaklanmış olmasa dahi, gazeteci elde ettiği ekonomik-mali bilgileri geniş biçimde yayınlanmadan önce, kendisinin yahut yakınlarının çıkarları için kullanmamalıdır. Gazeteci, kendisinde ve yakınlarında bulunan hisse senedi ve benzeri mali araçlar konusunda, yayın organındaki sorumluları bu menkul kıymet sahipliği hakkında doğru bilgilendirmediği sürece, yayın yapmamalıdır. Gazeteci, hakkında haber ve yorum yazdığı ya da yazmayı tasarladığı taşınır ve taşınmaz kıymetlerin doğrudan veya dolaylı alım satımını yapmamalıdır."

3.3.1.5. Özel Hayata Saygı

Medyanın yayınlarında öne çıkan tartışma konularından birisi de özel hayata ve mahremiyete saygı meselesidir. Özellikle toplum nezdinde tanınmış kişiler söz konusu olduğunda, özel hayata ve mahremiyete saygı meselesi daha çetrefilli bir hal almaktadır. Haberlerin verilişi esnasında özel hayata ve mahremiyete saygı sınırının

[94] Press Complaints Commission's Codes, http://www.pcc.org.uk/cop/practice.html (18.10.2010)
[95] Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, http://www.tgc.org.tr/bildirge.html (20.06.2011)

nerede başlayıp nerede sona erdiği hususunda tam bir fikir birliğine varılamadığı için, bu durum uzun süreden beri kamuoyunda tartışılmaktadır.

Özele hayata saygı konusunda, Profesyonel Gazeteciler Derneğinin rehber etik ilkelerinde şu ifadelere yer verilmiştir:[96]

> "(Gazeteciler) Özel şahısların kendilerine ilişkin bilgiler üzerinde, kamu görevlilerinden veya iktidara talip olan, ya da dikkat çekmek isteyen kişilerden daha fazla denetim hakkına sahip olduklarını kabul etmelidirler. Bir kişinin özel yaşamına müdahale, sadece çok önemli bir kamusal çıkar söz konusu olduğunda haklı görülebilir."

Basın Şikâyet Komisyonu ise, özel hayata saygı hususunda şu ilkeleri benimsemiştir:[97]

> "a) Bireyin, kendi izni olmaksızın, özel yaşamına dil uzatmak ve bu konuda bireyi sorgulamak, özel mekânlarında tele-objektifle fotoğraflarını çekmek genelde yakışıksız sayılmakta, bu tür bir davranış ancak kamu çıkarları söz konusu olduğunda haklı kılınmaktadır.
> b) Kişilerin, kendilerinden izin alınmadığı müddetçe, özel mekânlarında fotoğrafları çekilemez.
> c) Gazeteciler; korkutma, taciz ve ısrarlı takipte bulunmamalıdırlar.
> d) Gazeteciler; kendisine soru sorulmasını, telefon edilmesini istemeyen, takip edilmekten ve fotoğraflarının çekilmesinden hoşnut olmadığını ifade eden muhataplarının bu isteklerine uymak zorundadırlar.
> e) Gazeteciler; özel mekânında bulundukları kişi tarafından, mekânı terk etmeleri konusunda uyarıldıkları takdirde, bu isteğe uymak zorundadırlar.
> f) Soruşturmada kamu yararı olmadıkça, gazeteciler o kişinin iznini almadan özel mekânında resmini çekme, zorla telefonda görüşme ya da o kişiyi sorgulama girişiminde bulunmamalıdırlar.
> g) Gazeteciler, bireylerin özel mekânını terk etme istemine uymalı, onları izleme yoluna gitmememledirler."

3.3.1.6. Pornografi ve Cinsel İçerikli Yayınlar

Gelişen teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçlarının etkileri, çocukların bile ulaşabileceği bir zemine taşınmıştır. Bu durum, özellikle erotizm ve pornografi

[96] Society of Professional Journalists, http://www.spj.org/ethicscode.asp (20.06.2011)
[97] Press Complaints Commission's Codes , http://www.pcc.org.uk/cop/practice.html (20.06.2011)

içerikli yayınların, henüz ruhsal ve fiziksel gelişimini tamamlamamış çocuklar ve gençler tarafından da izlenebilmesine neden olmaktadır.[98]

Medya Etik Konseyi tarafından hazırlanan Gazeteci Meslek Etik İlkeleri'nde, pornografi ve cinsel içerikli yayınlarla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:[99]

> "Toplumun genel ahlak ve özellikle 18 yaş öncesi çocuk ve gençliğin ruhsal gelişimine aykırı şiddet içerikli yayınlar ile Müstehcen ve pornografik yayınlar yapan dergi, gazete, TV ve basın kurumları ve buralarda çalışan yazar ve gazeteciler medya mensubu olarak kabul edilemez."

BBC'nin rehber etik ilkelerinde ise, pornografi ve cinsel içerikli yayınlarla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:[100]

> "a) BBC'nin tüm yayınlarında cinselliğin betimlenmesi ya da cinsellikle ilgili konuların işlenmesi, editoryal olarak savunulabilmeli ve gereken duyarlılıkla ele alınmalıdır.
> b) Saat 21.00'den önceye konmuş programlarda, çocukların radyo başında olduğu zamanlarda ve çok sayıda çocuğa özellikle çekici gelecek İnternet içeriğinde, ciddi bir eğitim amacına hizmet etmiyorsa, cinsel ilişkiyi temsil eden sahnelere yer vermemelidir.
> c) Saat 21.00'den önce yayınlanan programlarda, çocukların radyo başında olabileceği zamanlarda ve çok sayıda çocuğa özellikle çekici gelecek internet içeriğinde, haklı bir editoryal gerekçe olmadan, uygunsuz cinsel davranışlara ya da açık cinsel tartışmalara yer verilmemelidir. İnternetteki etkileşimli alanlar, 13-19 yaş grubundan gençleri, sorunlarını tartışmaya teşvik ediyorsa, gerekli desteği de sağlamamız gerekir. Bu amaçla ilgili web sitelerinin adresleri ya da güvenilir yardım hatlarının telefon numaraları verilebilir.
> d) Saat 21.00'den sonra yayınlanan programlarda gerçekçi cinsel sahnelere yer verilmesini ve bazı izleyicileri rahatsız edebilecek tema ve konuların irdelenmesini savunabilmemiz gerekir.
> e) Çocuklar ile yetişkinler arasında cinsel ilişkinin açıkça tasviri yasalara aykırıdır ve hiç bir servisimizde, hiç bir zaman gösterilmemelidir."

3.3.1.7. Masumiyet Karinesi

Gazeteciler, haber ve yorumlarında zanlıları suçluymuş gibi sunmaktan kaçınmalıdırlar. Anayasa'nın 15. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, "(…) suçluluğu

[98] V. Demir, 2006, s. 70.
[99] Medya Etik Konseyi Gazeteci Meslek Etik İlkeleri, http://www.medyaetikkonseyi.com/Detaylar.aspx?Soru=GazeteciMeslekilkeleri (23.06.2011)
[100] BBC Etik İlkeleri, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/10/061031_ilkeler_press_release.shtml#ilkeler (24.11.2011)

mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz." Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinin ikinci fıkrasında da ifade edildiği üzere,[101] "Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır." Şahısların, henüz ortada bir mahkeme kararı olmadan adeta birer suçluymuş gibi yansıtılmaları, bu kişilerin daha sonra telafi edilmesi mümkün olamayacak şekilde mağdur olmalarına neden olacaktır. Medya mensuplarının bu hususta çok dikkatli olmaları gerekmektedir.

Masumiyet karinesi ile ilgili olarak, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde şu ifadelere yer verilmiştir:[102]

> "Hazırlık soruşturması sırasında soruşturmayı zaafa uğratıcı, yönlendirici biçimde haber ve yorumdan kaçınılmalıdır. Yargılama sürecinde de haberler her türlü ön yargıdan uzak ve kesinlikle doğruluğundan emin olunarak sunulmalıdır. Gazeteci yargı sürecinde taraf olmamalıdır. Yargı kararı kesinleşmedikçe, bir sanık suçlu ilan edilmemelidir. Haberlerde ve yorumlarda suçluymuş gibi değerlendirmeler yapılmamalıdır."

Bildirge'de sanık ve suçlu yakınlarını hakkında da, "Gazeteci, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmemelidir." ilkesi yer almaktadır.

3.3.2. Çeşitli Ülkelerden Meslek Etik İlkeleri

Medya kuruluşlarının oluşturduğu etik ilkeler, gazetecilik mesleğinin, hangi şartlar altında olursa olsun, uyulması mecburi ilkeleri ile, basın özgürlüğü ihlallerinin araştırılması sırasında uyulması gereken prensiplerin ana hatlarını ortaya koymaktadır. Medyada etik davranışı konu edinen bu tür bildirgelerde hemen göze çarpan kavram, özgürlüktür. İki aşamalı olarak değerlendirilebilecek özgürlükler konusunun birinci basamağını basın özgürlüğü oluşturur. Demokratik yönetimlerde seçme hakkına sahip, ancak karar alma sürecine katılımı teknik olarak mümkün

[101] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html (21.06.2011)
[102] Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, http://www.tgc.org.tr/bildirge.html (20.06.2011)

olamayan vatandaşlar adına bu hakkı basın ya da günümüzdeki ifade biçimiyle medya kullanır. Medyanın kamu yararını gözetme işlevi ve konum olarak 4. güç tanımlaması, söz konusu hakkın garantiye alınmasının gerekçelerini oluşturur. Bu noktada medyanın her türlü denetim, etki ve yönlendirmeden bağımsız, yani özgür olup olamadığı sorusuna bir yanıt verilmesi gerekmektedir. Örneğin; birinci, ikinci ve üçüncü güç olarak sayılan yasama, yürütme ve yargıya karşı bağımsızlığını koruyabilen medyanın, başka güç odaklarının etki ve yönlendirmelerine maruz kalıp kalmadığı; özgür iradenin gerçekleşebilme olasılığının saptanması bakımından bilinmesi gereken bir husustur.

3.3.2.1. Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi (Münih Şartı)

Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi'nde belirlenen ilkeler, 24-25 Kasım 1971'de Almanya'nın Münih kentinde kabul edilmiştir. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) ve Avrupa'da faaliyet gösteren pek çok basın kuruluşu tarafından da benimsenen Bildirge, şu şekildedir:[103]

Öndeyiş

Bilgi edinme, ifade ve eleştiri özgürlüğü, temel insan haklarındandır.

Gazetecilerin bütün hak ve yükümlülükleri, halkın olaylar ve görüşler hakkında bilgilenme hakkından doğar.

Gazetecinin halka karşı sorumluluğu, başka her türlü sorumluluğunun (özellikle işverenlerine ve kamu görevlilerine karşı olan sorumluluklarının) üzerindedir.

[103] J. Clement Jones, *Mass Media Codes of Ethics and Councils. A Comparative International Study on Professional Standarts*, Unesco Publishing, France, 1980, s. 76-77.

Bilgilendirme görevi, gazetecilerin kaçınılmaz olarak yüklendikleri kısıtlamaları içerir. Aşağıda formüle edilen görevler bildirgesinin hedefi budur.

Bununla birlikte gazeteciler, mesleklerini icra ederken bu yükümlülüklere ancak bağımsızlık ve meslek onurunun şartları tam olarak mevcut olduğu takdirde uyabilirler. Aşağıdaki haklar bildirgesi, bu amaçla kaleme alınmıştır.

Yükümlülükler Bildirgesi

Haber toplama, yazma ve yorumda bulunmayı meslek edinen gazetecilerin temel yükümlülükleri şunlardır:

a) Halkın gerçeği bilme hakkını kullanabilmesi için, kendi açısından doğuracağı sonuçlar ne olursa olsun, gerçeğe saygı göstermek.
b) Bilgi edinme, yorum ve eleştiri özgürlüğünü savunmak.
c) Yalnızca kaynağını bildiği olayları haber yapmak, temel bilgileri saklamamak, metinleri ve belgeleri tahrif etmemek.
d) Özel yaşama saygısızlıktan kaçınmak.
e) Doğru olmadığı ortaya çıkan haberleri düzeltmek.
f) Haber, resim ya da belge elde etmek amacıyla dürüstlükten uzaklaşmamak.
g) Mesleki mahremiyeti gözetmek, gizlilik kaydıyla verilmiş haberin kaynağını açığa vurmamak.
h) Aşağıdakileri ağır meslek suçu olarak görmek:
    - Başkasının eserini çalmak.
    - Yalan söylemek, iftira ve çamur atmak.
    - Haberi yayımlamak veya yayımlamamak için rüşvet almak.
i) Gazetecilik mesleğini reklamcılık veya propagandacılıkla karıştırmamak, reklamcılardan dolaylı yoldan veya direkt olarak emir almamak.
j) Her türlü baskıya karşı koymak ve haberlere ilişkin sadece sorumlu yazı işleri görevlilerinden emir almak.

Her gazeteci, yukarıda belirtilen ilkelere sadakatle uymayı görev kabul eder. Gazeteciler her ülkenin hukuku çerçevesinde, mesleki konularda yalnızca meslektaşlarının yargısına boyun eğer, hükümetlerin veya başka güçlerin müdahalelerini reddeder.

Haklar Bildirgesi

Gazeteciler, bütün bilgi kaynaklarına serbestçe ulaşma hakkını savunurlar ve toplumsal yaşamı etkileyen bütün konularda serbestçe araştırma yapma hakkına sahiptirler. Dolayısıyla, olağandışı koşullar ve açıkça belirlenmiş nedenler olmadıkça, kamunun ya da bireylerin faaliyetlerinin gizliliği gerekçesiyle gazetecilerin bu haklara ulaşması engellenemez.

Gazeteciler, bağlı bulundukları yayın organının genel yayın politikasına uymama hakkına sahiptirler.

Gazeteciler, inanç ve vicdanlarına aykırı mesleki eylemde bulunmaya veya fikirlerini açıklamaya zorlanamazlar.

Yazı işleri çalışanlarının, bağlı bulundukları kuruluşun geleceğini etkileyebilecek bütün önemli kararlardan haberdar edilmesi zorunludur. Gazetecilerin işe alınması, işten çıkarılması, farklı görevlere atanmaları ya da terfilerine ilişkin bütün konularda belirleyici kararların alınmasında yazı işlerinin görüşünün alınması gerekir.

İşlevleri ve sorumlulukları göz önüne alındığında gazeteciler, yalnızca toplu iş sözleşmelerinin avantajlarından yararlanma hakkına sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda maddi ve manevi iş güvencesinin yanı sıra, toplumsal konumlarına denk düşen ve ekonomik olarak bağımsızlıklarını garanti eden bir ücret teminatı sağlayan bireysel iş sözleşmesi yapmaya da hak kazanırlar.

3.3.2.2. Profesyonel Gazeteciler Derneği Etik İlkeleri

Profesyonel Gazeteciler Derneğinin temelleri, 1909 yılında Amerika'da kurulan "Sigma Delta Chi" adlı öğrenci birliğine dayanmaktadır. Basın ve ifade özgürlüğünü korumak ve geliştirmek maksadıyla kurulan Sigma Delta Chi, 1988 yılında resmi olarak Profesyonel Gazeteciler Derneği (SPJ) adını almıştır.[104]

Profesyonel Gazeteciler Derneğinin amaçları, Derneğin internet sitesinde, şu şekilde ifade edilmiştir:[105]

> "Profesyonel Gazeteciler Derneği, kendisini, toplumumuzun ve bağımsızlığımızın temeli sayılan basın özgürlüğünün korunmasına adamıştır. Profesyonel Gazeteciler Derneği,
>
> 1) Bilginin serbestçe dolaşımı için çalışmalı,
> 2) Amerikan Anayasası'nın ilk değişikliğinde garanti altına alınan ifade özgürlüğü ve özgür basını müdafaa etmeli,
> 3) Gazetecilik açısından yüksek standartları ve etik davranışları teşvik etmeli,
> 4) Gazeteciler açısından mükemmeliyetçiliği teşvik etmeli,
> 5) Başarılı insanları gazeteci olmaları hususunda etkilemeli, onlara ilham vermeli,
> 6) Gazetecilikte çeşitliliği teşvik etmeli,
> 7) Gazeteciliğin özgür biçimde yapılmasını sağlayacak ortamı tesis etmelidir."

Bütün bu çalışmalarının yanında, Profesyonel Gazeteciler Derneğinin bir diğer çalışması da, etik ilkeler konusunda olmuştur. Dernek, gazeteciler için bir dizi etik ilke belirlemiştir. Belirlenen ilkeler şunlardır:[106]

Gerçeği Ara ve Aktar

Gazeteciler bilgi toplarken, aktarırken ve bu bilgileri yorumlarken dürüst, adil ve cesaretli olmalıdırlar. Gazeteciler:

---

[104] Christian Smith, *The Secular Revolution: Power, Interests and Conflict in The Secularizaton of America Public Life*, University of California Press, California, 2003, s. 417.
[105] Society of Professional Journalists, http://www.spj.org/mission.asp (25.11.2010)
[106] Roy L. Moore ve Michael D. Murray, *Media Law and Ethics*, Lawrance Earlbaum Ass., USA, 2008, s. 733.

a) Tüm kaynaklardan elde edilen bilgilerin doğruluğunu araştırmalı ve dikkatsizlikten kaynaklanan hatalardan kaçınmak için çaba göstermelidirler. Bilinçli çarpıtmalar hoş görülemez.
b) Haberlere konu olan kişilere, kendileri hakkındaki suçlamalara yanıt verme imkânı tanımak için, ulaşmaya gayret etmelidirler.
c) Haberi hazırlarken yararlandıkları kaynakları mümkün olduğunca belirtmelidirler. Kamuoyu, bu kaynakların güvenilirliği hususunda bilgi sahibi olma hakkına sahiptir.
d) Kaynağı gizleme sözü vermeden önce kaynağın gerçek niyetini daima sorgulamalı, verdikleri sözlere sadık kalmalıdırlar.
e) Haber başlıklarının, haber duyurularının, promosyon malzemelerinin, fotoğrafların, görüntülerin, seslerin, grafiklerin, kısa konuşmaların ve alıntıların doğruları temsil ettiğinden emin olmalıdırlar. Olayları bağlamlarının dışına çıkarmamalı veya olduğundan daha basit göstermeye çalışmamalıdırlar.
f) Haber fotoğrafları veya görüntülerin içeriğini asla çarpıtmamalıdırlar. Teknik berraklık sağlamak maksadıyla görüntüyü geliştirmek hoş görülebilir. Montajlar ve resimli betimlemeler açıkça belirtilmelidir.
g) Aldatıcı canlandırmalardan veya kurmaca haberlerden kaçınmalıdırlar. Eğer bir olayı anlatmak için canlandırma gerekliyse, olayın canlandırma olduğunu açıkça belirtmelidirler.
h) Kamu açısından yaşamsal değeri haiz bilgiyi geleneksel yöntemlerle elde etmek mümkün olduğu sürece, gazeteci kimliğini gizlemekten veya hileli yöntemlere başvurmaktan kaçınmalıdırlar.
i) Asla intihal yapmamalıdırlar.
j) Çoğunluk tarafından desteklenmese bile, habere konu olan insani deneyimleri tüm boyutlarıyla birlikte, cesaretle söylemelidirler.
k) Kendi kültürel değerlerini sorgulamalı ve bu değerleri başkalarına empoze etmekten kaçınmalıdırlar.
l) Irk, cinsiyet, yaş, din, etnik kimlik, coğrafya, fiziksel görünüm ya da toplumsal statüye ilişkin basmakalıp yargılardan kaçınmalıdırlar.

m) Tiksindirici olduğunu düşünseler dahi her türlü fikrin serbestçe ifade edilmesini desteklemelidirler.
n) Sessizlerin sesi olmalıdırlar. Resmi ve gayriresmi bilgi kaynakları eşit derecede meşru kaynaklar olabilir.
o) Haberi ve taraflı yorumu birbirinden ayırmalıdırlar. Analiz ve yorumlar açıkça belirtilmelidir.
p) Haberleri reklamlardan ayırmalı ve ikisi arasındaki çizgiyi bulanıklaştıran haber ve reklamlardan kaçınmalıdırlar.
r) Kamusal faaliyetlerin usulüne uygun ve açık olarak yürütülmesi için çalışmanın ve devlet arşivinin denetime açık olmasını sağlamanın, görevleri arasında olduğunu unutmamalıdırlar.

Zararı En Aza İndir

Ahlaki değerlere bağlı gazeteciler, kaynaklara, habere konu olan kişilere ve meslektaşlarına, saygıyı hak eden insana nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde davranırlar. Gazeteciler:

a) Haberlerden olumsuz yönde etkilenebilecek kişilere şefkatle yaklaşmalıdırlar. Çocuklara ve tecrübesiz bilgi kaynaklarına ya da kişilere ilişkin haberlerde özel hassasiyet göstermelidirler.
b) Bir trajedi veya elem verici bir olaydan etkilenen kişilerle röportaj yapmak veya bu kişilerin fotoğraflarını çekmek gerektiğinde, duyarlı olmalıdırlar.
c) Haber toplama ve aktarmanın zarara ya da rahatsızlığa yol açabileceğini bilmelidirler. Haber peşinde koşmak, küstahlık yapmayı mazur göstermez.
d) Özel şahısların kendilerine ilişkin bilgiler üzerinde, kamu görevlilerinden veya iktidara talip olan ya da dikkat çekmek isteyen kişilerden daha fazla denetim hakkına sahip olduklarını kabul etmelidirler. Bir kişinin özel yaşamına müdahale, sadece çok önemli bir kamusal çıkar söz konusu olduğunda haklı görülebilir.

e) İyi niyetli olmalıdırlar. Sansasyon yaratma meraklarını gidermeye çalışmamalıdırlar.
f) Çocuk yaştaki cinsel saldırı mağdurlarının veya faillerinin kimliklerini açıklamaktan özenle kaçınmalıdırlar. Dava duruşmaları öncesinde, sanıkların kimliklerini açıklarken özenli davranmalıdırlar.
g) Sanıkların adil yargılanma hakları ile kamunun bilgi edinme hakkı arasında bir denge kurmalıdırlar.

Bağımsız Davran

Gazeteciler, "kamunun bilme hakkı" dışında hiçbir yükümlülük altında olmamalıdırlar. Gazeteciler:

a) Her türlü çıkar çatışmasından kaçınmalıdırlar.
b) Dürüstlüklerine halel getirebilecek veya güvenilirliklerini sarsabilecek ilişkilerden ve faaliyetlerden kaçınmalıdırlar.
c) Hediyeleri, biletleri, bedava gezileri ve özel muameleleri reddetmeli, gazeteci dürüstlüğünü zedeleyebilecek ikinci iş, siyasi bağlantı gibi işlerden kaçınmalıdırlar.
d) Kaçınılması mümkün olmayan çatışmaları ifşa etmelidirler.
e) Elinde iktidar gücü olanlara karşı uyanık ve cesaretli davranmalıdırlar.
f) Reklamcıların ve özel çıkar çevrelerinin kendi lehlerinde haber beklentilerini reddetmeli, bunların haberler üzerinde etkide bulunmalarına karşı koymalıdırlar.
g) Para ya da bir iyilik karşılığı bilgi önerenlerden uzak durmalı, bir haber için para teklif etmekten kaçınmalıdırlar.

Sorumlu Ol

Gazeteciler, okurlarına, dinleyicilerine, izleyicilerine ve birbirlerine karşı sorumludurlar. Gazeteciler:

a) Haber süreçlerini aydınlatmalı ve açıklamalı, gazetecilik faaliyetleri konusunda kamuyu fikir teatisine davet etmelidirler.
b) Kamuyu, basından duydukları rahatsızlıkları dile getirmeye teşvik etmelidirler.
c) Hatalarını kabul etmeli ve bunları derhal düzeltmelidirler.
d) Gazetecilerin ve medyanın etik dışı uygulamalarını ifşa etmelidirler.
e) Başkalarını sorumlu tuttukları aynı âli ilkelere kendileri de uymalıdırlar.

3.3.2.3. İngiliz Basın Meslek İlkeleri

1991 yılında lağvedilen İngiliz Basın Konseyinin yerine kurulan Basın Şikâyet Komisyonunun ilk işi, basında uygulanacak etik ilkeleri belirlemek olmuştur.[107] Komisyon tarafından belirlenen etik ilkeler şunlardır:[108]

Doğruluk (Kesinlik)

a) Gazete ve dergiler, gerçeğe aykırı, yanıltıcı ya da çarpıtılmış haberler yayımlamama konusunda özen gösterilmelidir.
b) Yayında belirgin bir gerçeğe aykırılık, yanıltıcı bir nitelik ya da çarpıtılmış bilginin söz konusu olduğu durumlarda yayın, en kısa sürede ve gereken özen gösterilerek düzeltilmelidir.
c) Bir gazete ya da süreli yayın, bir olayın sonuçlarını kimsenin namusuna leke sürmeden, her zaman adil ve doğru bir biçimde yansıtmalıdır.

Yanıt Verme, Tekzip İmkânı

Doğru aktarılmayan bilgiler hakkında, ilgililere yanıt verme ya da tekzip imkânı tanınmalıdır.

[107] Sallie Spilsbury, *Media Law*, Cavendish Publishing, London, 2000, s. 471.
[108] Press Complaints Commission's Codes, http://www.pcc.org.uk/cop/practice.html (23.06.2011)

Gizlilik *

a) Bireyin kendi izni olmaksızın özel yaşamına dil uzatmak ve bu konuda bireyi sorgulamak, özel mekânlarında tele-objektifle fotoğraflarını çekmek, genelde yakışıksız sayılmakta, bu tür bir davranış ancak kamu çıkarları söz konusu olduğunda haklı kılınmaktadır.
b) Kişilerin, izinleri olmadan, özel mekânlarında fotoğrafları çekilemez.

Taciz Etme *

a) Gazeteciler, korkutma, taciz ve ısrarlı takipte bulunmamalıdırlar.
b) Gazeteciler, soru sorma, telefon açma, takip etme ve fotoğrafla çekim talepleri muhatapları tarafından reddedildiğinde, bu durumu kabullenmek zorundadırlar.
c) Gazeteciler, özel mekânında bulundukları kişi tarafından, mekânı terk etmeleri konusunda uyarıldıkları takdirde, bu isteğe uymak zorundadırlar.
d) Soruşturma kamu yararına olmadıkça, gazeteciler o kişinin iznini almadan özel mekânlarında fotoğrafını çekme, zorla telefonda görüşme ya da sorguya çekme girişiminde bulunmamalıdırlar. Gazeteciler, bireylerin özel mekânını terk etme istemine uymalı, onları izleme yoluna gitmemelidirler.
e) Editör, çalışanlarının yukarıda sayılan hususlara riayet edip etmediğini kontrol etmekle yükümlüdür.

Keder ya da Şok Durumu

a) Kişinin derin acı çektiği ya da şok geçirdiği durumlarda mülakat, sevecenlik ve incelikle yapılmalıdır.
b) İntihar olaylarında, intihar yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemelidir.

Çocuklar *

a) Gereksiz müdahalelerle, gençlerin okulda geçirmeleri gereken süreye etki edilemez.
b) Anne-babasının veya vasisinin oluru alınmadan, 16 yaşından küçük bir çocukla (kendisinin veya başka bir çocuğun huzurunu etkileyebilecek konularda) mülakat yapılmamalı, çocuğun fotoğrafı çekilmemelidir.
c) Okul yetkililerinin izni olmadan, çocukların okulda fotoğrafları çekilmemelidir.
d) Çocuğun açık bir biçimde yararına olmadığı müddetçe, çocuğun huzurunu bozabilecek materyaller için çocuğa, anne babaya veya vasiye ödeme yapılamaz.
e) Anne babalarının ünü, sosyal durumları gibi hususlar, çocuklarının özel yaşamlarının kamuya ifşası için tek başına geçerli bir neden olarak kabul edilemez.

Cinsellikle İlgili Durumlarda Çocuklar *

a) Basın, kanuni olarak hakkı olsa bile, cinsel saldırı suçunun mağduru veya tanığı olan 16 yaşından küçük çocukların kimliklerini açıklayamaz.
b) Bir çocuğa karşı işlenen cinsel saldırı suçunun basın açıklamasında:
    - Çocuğun kimliği açıklanmamalıdır.
    - Mağdurun kimliğinin ortaya çıkma tehlikesi olan durumlarda, "ensest" ifadesi kullanılmamalıdır.
c) Suçlanan kişi ile çocuk arasındaki ilişkiye dair herhangi bir ima olmaması hususunda gerekli özen gösterilmelidir.

Hastaneler *

a) Gazeteciler, haber için hastanelerin kamuya açık olmayan bölümlerine girerken yetkili kişilere kendilerini tanıtmak ve bu iş için izin almak zorundadırlar.

b) Bireylerin özel hayatlarının ihlal edilmemesi hakkındaki ilkeler, hastanede veya benzer kurumlarda yatan kişiler için de geçerlidir.

Suç ile İlgili Haber Yapma *

a) Suçla doğrudan bir ilgileri olmadığı durumda, hüküm giyen veya suçlanan kişinin akrabaları veya arkadaşlarının kimlikleri, kendi rızaları olmadan açıklanamaz.
b) Bir suça şahit olmuş çocuklara, korunmasız olmaları nedeniyle, şefkatle yaklaşılmalıdır.

Dinleme Cihazları *

Basın, ilgililerin izni olmadan gizli kamera, dinleme cihazları, mobil telefonlar ve elektronik posta vasıtasıyla malzeme elde etmemeli, bu yollarla elde edilmiş malzemeleri yayımlamamalıdır.

Cinsel Saldırı Mağdurları

Basın, cinsel saldırı mağdurlarının kimliklerinin açığa çıkmasına neden olabilecek yayınlardan kaçınmalıdır. Kamu yararının mevcut olduğu durumlarda, bu hüküm dikkate alınmayabilir.

Ayrımcılık

a) Bireyin ırk, renk, din, cinsiyet, cinsel tercih, fiziksel veya ruhsal hastalığı veya özrü ile ilgili önyargılı ve küçük düşürücü davranışlarda bulunulmamalıdır.
b) Haberle doğrudan ilgisi olmayan durumlarda, bireyin ırkı, rengi, dini, cinsel tercihleri, fiziksel veya ruhsal hastalıkları ile bedensel özrü hakkında ayrıntılı bilgi vermekten kaçınılmalıdır.

Ekonomi Haberciliği

a) Yasalarla yasaklanmamış olsa bile gazeteciler, kamuya duyurulmadan önce elde ettikleri finansal bilgileri kendi çıkarları için kullanmamalı, bu bilgileri başkaları ile paylaşmamalıdırlar.
b) Gazeteciler, kendilerinin veya yakınlarının belirli bir çıkar elde edebileceği pay ve teminatlarla ilgili haberi, editörleri ile paylaşmadan yayımlamamalıdırlar.
c) Gazeteciler, haber yaptıkları veya yapmayı düşündükleri hisse senetlerini doğrudan veya dolaylı yollarla alıp satmamalıdırlar.

Gizli Kaynaklar

Gazeteciler, bilgi edindikleri haber kaynaklarını gizleme konusunda ahlaki sorumluluk taşırlar.

Suçlulara Ödeme Yapılması *

a) Suçun istismar edilmesine veya yüceltilmesine neden olabilecek fotoğraf, haber ya da bilgiler için suçluya ödeme yapılmamalıdır. Suçlunun suç ortakları, ailesi ve arkadaşları da ödeme yapılamayacak kişiler arasındandır.
b) Suçun istismar edilmesine veya yüceltilmesine neden olabilecek fotoğraf, haber ya da bilgiler için suçluya ödeme yapılması durumunda ilgili editör, ortada kamu yararı bulunduğunu iddia ederse, bunu ispat etmelidir. Ödeme yaptığı halde ortada kamunun yararına bir durum yoksa, ilgili haberleri yayımlamamalıdır.

Kamu Yararı

Yanında (*) işareti olan maddelerde bazı istisnalar mevcuttur.

a) Aşağıdaki maddelerde kamu yararı vardır fakat kamu yararı sadece bu maddelerle sınırlandırılamaz:
    - Bir suçu veya ciddi bir uygunsuzluğu tespit etmek veya ortaya çıkartmak.
    - Halkın sağlığını ve güvenliğini korumak.
    - Bir grubun veya kişinin hareketi veya beyanı nedeniyle toplumun yanlış yönlendirilmesini engellemek.
b) İfade özgürlüğünün bizatihi kendisinde kamu yararı vardır.
c) Basın Şikâyet Komisyonu, hangi materyallerin kamu malı olduğunun veya olacağının kapsamını değerlendirecektir.
d) 16 yaşından küçük çocukları ilgilendiren durumlarda, kamu yararının çocuğun üstün yararına tercih edilebilmesi için, editörlerin çok geçerli bir neden sunma zorunluluğu vardır.

3.3.2.4. İsveç'te Basın, Radyo ve Televizyonlar İçin Etik İlkeler

Basın Konseyi Sözleşmesi ve Basın Ombudsmanlığı Yönergesi'nin uygulanmasından sorumlu Gazete Yayıncıları Derneği, Dergi Yayıncıları Derneği, İsveç Gazeteciler Birliği ve Ulusal Basın Kulübü tarafından kurulan İşbirliği Komitesi (Pressens Samarbetsnämnd) basın, radyo ve televizyon kuruluşları için bir dizi etik ilke belirlemiştir.[109]

Etik İlkeler

Haberlere kolayca ulaşmayı sağladığı ve siyasi iktidarların faaliyetlerini denetleme imkanı tanıdığı için, basın, radyo ve televizyon, basın özgürlüğü ve Anayasa'da tanımlanan ifade özgürlüğü çerçevesinde, mümkün olabilen en üst düzeyde bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmalıdır. Basının faaliyetleri dolayısıyla bireylerin zarar görmesi de engellenmelidir.

[109] Codes of Ethics for Press, Radio and Television in Sweden, http://www.po.se/english/code-of-ethics (04.11.2011)

Etik kurallar, resmi olarak uyulması zorunlu kurallar olmamakla birlikte, gazetecilik görevinin sorumluluk içinde yapılmasının devamı için önemlidir. Basın, radyo ve televizyon için düzenlenen etik ilkeler, gazetecilik görevinin sorumluluk içinde yapılmasını desteklemek amacıyla hazırlanmıştır.

Doğru Haber Sağla

a) Kitle iletişim araçlarının günümüz toplumları açısından oynadığı rol ve toplumların bu araçlara olan güveni, doğru ve objektif haber verilmesini gerekli kılmaktadır.
b) Haber kaynaklarına eleştirel bakış açısı ile bak. Daha önceden yayımlanmış olsalar dahi, olguları olabildiğince dikkatle ele al. İzleyici, dinleyici ve okuyucunun, haber ve yorum arasındaki farkı anlamalarına imkân tanı.
c) Haber başlıkları ve giriş bölümleri, yazı ile desteklenmelidir.
d) Fotoğrafların gerçekliğini kontrol et. Fotoğraf veya resimlemenin doğru bir biçimde ve yanlış anlaşılmaya mahal vermeyecek şekilde kullanıldığından emin ol.

Cevap ve Düzeltme Hakkına Saygı

a) Haberde verilen bilginin gerçek olmadığı ortaya çıktığında, bu bilgiler düzeltilmelidir. Yasal olmak kaydıyla, talepte bulunan herkese cevap ve düzeltme hakkı tanınmalıdır. Düzeltme, verilen yanlış haberi alan kişilerin de dikkatini çekecek şekilde yayımlanmalıdır.
b) Kendi gazetenizi ilgilendiren ve İsveç Basın Konseyi tarafından verilen önemli kararları geciktirmeden yayımla.

Özel Hayatın Gizliliğine Saygı

a) Özel hayatın gizliliğini ihlal eden yayınlarda dikkatli ol. Kamu yararı olmadığı müddetçe böyle bir haberi vermekten kaçın.

b) İntihar ve intihara teşebbüs ile ilgili bilgileri yayımlarken çok dikkat et. Olaya karışanların akrabalarının duyguları ve yukarıda belirtilen "özel hayatın gizliliği" ilkesini de dikkate al.
c) Kaza veya suç mağdurlarına özenle yaklaş. Mağdurlar ve onların yakınlarını da dikkate alarak, fotoğraf ve isim yayımlarken dikkatli ol.
d) Olayla ilgisi olmayan durumlarda, kişilerin etnik kimliklerini, cinsiyetlerini, milliyetlerini, siyasi görüşlerini, dini inançlarını ve cinsel tercihlerini vurgulamaktan kaçın.

Fotoğraf Kullanırken Dikkatli Ol

a) Bu kurallar, uygun olan durumlarda, fotoğraflara da uygulanır.
b) Montaj, elektronik düzeltme ve başlıklar, okuyucuyu yanlış yönlendirecek veya yanlış anlamaya sevk edecek şekilde kullanılmamalıdır. Bir fotoğraf üzerinde, montaj veya düzeltme yapılmak suretiyle oynandığında, bu durum belirtilmelidir.

Her İki Tarafı Da Dinle

a) Haberlerde eleştirilen kişiye, bu eleştirilere cevap hakkı tanı. Olaya dâhil olan her kesimin görüşlerini yansıtmaya çalış. Bazı durumlarda veya bazı kişiler için şikâyetçi olmanın, bireylerin zarar görmesine neden olabileceğini aklında tut.
b) Unutma ki kanun önünde, suçluluğu ispat edilinceye kadar, herkes masumdur.

İsimleri Yayımlarken Dikkatli Ol

a) Bir dava ile ilgili önceden haber yapıldıysa, dava sonucu da haberleştirilmelidir.

b) Haberde bir kişinin adını verirken, bunun doğurabileceği zararları dikkate al. Çok açık bir kamu yararı yoksa (olaya karışan kişiye zarar vereceği durumlarda) isimleri açıklamaktan kaçın.
c) Kişinin adının açıklanmadığı durumlarda, kişinin fotoğrafı veya unvanı, işi, yaşı, milliyeti, cinsiyeti gibi, kişinin tanınmasına yol açacak bilgileri yayımlama. Unutma ki, fotoğraf ve isimlerin yayımlandığı durumlarda, bütün sorumluluk yayıncının üzerindedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK MEDYASINDA ÖZDENETİM

Çalışmanın bu bölümünde, Osmanlı'dan günümüze medyada özdenetim faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Medyada özdenetimin ilk önce yazılı basında uygulanmaya başlaması ve bu işin basın meslek örgütleri eliyle yapılması nedeniyle, ilk başta bu örgütlerden bahsedilmiştir. Daha sonra, yayın organlarının meslek ilkeleri ve okuyucu temsilciliği uygulaması ile radyo ve televizyonlarda özdenetim uygulamalarına değinilmiştir.

4.1. BASIN MESLEK ÖRGÜTLERİ

Türk basınında özdenetim, basın meslek örgütleri eliyle hayata geçirilmiştir. Konunun daha rahat anlaşılması bakımından basın meslek örgütleri, Cumhuriyet Öncesi Dönemde Basın Meslek Örgütleri ve Cumhuriyet Sonrası Dönemde Basın Meslek Örgütleri olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır.

4.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Basın Meslek Örgütleri

Cumhuriyet'in ilanından önce kurulan Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye ve Osmanlı Matbuat Cemiyeti, basın tarihimizin ilk meslek örgütleridir.

4.1.1.1. Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye

İkinci Meşrutiyet'in ilanını izleyen ikinci ayda kurulan ve basın tarihimize, gazetecilerin kendi aralarında kurdukları ilk meslek örgütü olarak geçen Cemiyet-i

Matbuat-ı Osmaniye, Selamet-i Vatan fikri çerçevesinde basını bir araya getirmek maksadı ile faaliyette bulunmuştur. Cemiyetin diğer amaçları, kuruluş beyannamesinde şu şekilde belirtilmiştir:[110]

a) Cemiyetin, hükümet tarafından resmen tanınmasını sağlamak.
b) Avrupa'daki basın cemiyetleriyle dostça ilişkiler kurmak.
c) Cemiyet üyeleri arasında dostça ilişkiler kurmak.
d) Cemiyet üyelerine sanat müesseselerinde kolaylıklar sağlamak.
e) İçeride ve dışarıda, Osmanlı basınının onurunu korumak.

Cemiyetin nizamnamesinde, basın ahlakını ilgilendiren ve bugünkü manada olmasa bile, basında özdenetimi sağlamaya dair hükümler bulunmaktadır. Nizamname'nin 13. maddesine göre Cemiyet, üyeleri arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıkların çirkin bir zemine dökülmesini önlemek için arabuluculuk yapmakla mükelleftir. Cemiyete üye olan Osmanlı basınının yükümlülükleri, Nizamname'nin 14. maddesinde, "Gazeteler şantaj yapamayacaklar, çirkin kelime ve imadan ve genel ahlaka aykırı yazı ve haberlerden kaçınacaklar, yabancı devletlerin ve Osmanlı vatandaşı olan kişilerin haysiyetini incitecek yolda yayında bulunamayacaklardır." şeklinde belirtilmiştir. Bu yükümlülükler, aynı zamanda basın tarihimizin ilk basın meslek ilkeleri niteliğindedir.[111] Nizamname'nin 15. ve 16. maddeleri, özdenetimi sağlamaya dönük olarak, bir önceki maddede belirtilen hususlara riayet edilmemesi halinde uygulanacak yaptırımları içermektedir. 15. ve 16. maddelere göre, Nizamname'nin 14. maddesinde düzenlenen ilkeleri ihlal eden ve bir şahıs hakkında ahlaka aykırı biçimde saldırgan yayında bulunan gazete için bir şikâyette veya ihbarda bulunulması durumunda, İdare Kurulu toplanarak bu şikâyeti inceleyecek ve yayında genel ahlaka aykırı bir durum tespit ederse, bu konuda bir karar verecektir. Şikâyet edilen gazete Cemiyet mensubuysa, hakkında verilecek karara uymak zorunda kalacaktır. Şikâyete konu olan eylem Cemiyete üye olmayan bir gazeteci

[110] Hakan Aydın, "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, Bahar 2010, s. 560.
[111] Vedat Demir, *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998, s. 40.

tarafından gerçekleştirilirse, ayıplama kararı gazetelere tebliğ edilecektir. Bu şekilde üç kez uyarılan yazar Cemiyet üyesi ise, Cemiyetten ihraç edilecektir.[112]

Kurulmasına ve tüzüğünün hazırlanmasına rağmen, amaçladığı gazeteciler kongresini toplayamaması nedeniyle, derneğin faaliyete geçirilemediği görülmektedir. Buna rağmen, hem basın tarihimizdeki ilk meslek örgütü olması hem de bir tür özdenetim sistemi getirmesi açısından, Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye'nin basın tarihimizde çok önemli bir yeri vardır.

4.1.1.2. Osmanlı Matbuat Cemiyeti

Osmanlı Matbuat Cemiyeti, günümüzdeki Türkiye Gazeteciler Cemiyeti de dâhil olmak üzere, ülkemizde kurulan birçok basın meslek örgütünün temelini oluşturmaktadır. 25 Haziran 1917'de kurulan ve idare kurulunda Muhittin Birgen, Yunus Nadi, Ağaoğlu Ahmet, Abdullah Zühtü, Ahmet Emin (Yalman) gibi tanınmış gazetecilerin görev aldığı Cemiyetin ilk kongresi, 15 Şubat 1918'de yapılmıştır. Kongre sonunda Cemiyetin başkanlığına Hüseyin Cahit, ikinci başkanlığa Yunus Nadi, genel sekreterliğe ise Ahmet Emin getirilmiştir.[113]

Cemiyetin girişimleriyle 1919 yılında, ülkenin basın mensupları ve aydınlarını bir araya getirmek üzere bir Matbuat Kulübü kurulmuştur. Bu dönemde Cemiyetin ismi Türk Matbuat Cemiyeti olarak değiştirilmiş ve başkanlığına da ünlü gazeteci Velid Ebuzziya getirilmiştir. 1930 yılına gelindiğinde Cemiyetin adı, İstanbul Matbuat Cemiyeti olarak tekrar değiştirilmiştir. 1935 yılında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle Basın Kurumu adını alan Cemiyet, 1938 yılında yürürlüğe giren Basın Birliği Kanunu gereğince dağılmıştır.[114]

[112] H. Aydın, 2010, s. 565.
[113] a.g.m., s. 569.
[114] a.g.m., s. 570.

4.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Basın Meslek Örgütleri

Cumhuriyet sonrası dönemde kurulan basın meslek örgütleri incelendiğinde, basın kuruluşlarının özgür iradeleriyle değil, egemen gücün baskıları sonucu bir araya gelmeye zorlandıkları görülmektedir. Türk Basın Birliğinin kurulması ile başlayan süreç dikkate alındığında, bu durum daha net bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

4.1.2.1. Basın Birliği

Türkiye'de basının özdenetimi girişimlerini incelerken, devletin basın üzerindeki baskılarına ve basını denetimi altına alma çabalarına örnek olması babında, Türk basın tarihinde kanunla kurulan ilk ve son basın meslek örgütü olan Basın Birliğinden bahsedilmesi gerekir.

1930'lu yılların ortalarında Avrupa'da esmekte olan nasyonalizm rüzgârlarından etkilenen hükümet, basını kontrol altına alma çabalarını yoğunlaştırmıştır. Basın üzerinde uygulanacak denetimin usullerini belirlemek maksadıyla, 25 Mayıs 1935'te ilk Türk Basın Kongresi düzenlenmiştir.[115] Kongrenin açılış konuşmasını yapan dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın, bazı basın kuruluşları hakkındaki ifadeleri, tek parti yönetiminin basına bakış açısını yansıtması bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir:[116]

> "Bayağı ve hayın erkelere hizmet eden bozguncu ve kaytak basın, ulusun haklı ve yerinde iğrentisi ve tiksintisi önünde, lâyık olduğu sonu bulmuştur. Bugünkü basınımız ise, böylelerini artık bağrında taşımamaktadır, taşıyamaz ve taşıyamıyacaktır."

Dönemin Basın Genel Direktörü Vedat Nedim Tör'ün sözleri de, devletin nasıl bir basın öngördüğünü ortaya koyması açısından önemlidir:[117]

---

[115] Turgut Er, Erdoğan Tamer, Aysel Türe, Turan Akköprülü, Gönül İlken ve Leyla Taşçı, *Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1975, s. 3.
[116] a.g.e., s. 18.
[117] a.g.e., s. 21.

"(…) Atatürk Türkiyesinde gazete,

1) Devrim prensip ve ideallerinin geniş halk yığınları içinde yayılması için en kuvvetli bir propaganda organı;
2) Devrimci fütuhatın kaytaklığa (irticaa) karşı en uyanık bir müdafaa aracı;
3) Devrimci hükümetin yaptığı işlerde en samimi bir yardımcı ve uyarıcı (ikazcı);
4) Halkın siyasal, ekonomik ve kültürel eğitiminde (terbiyesinde) en etkin (müessir) bir okul, olmak gibi bir misyonun mümessilidir."

Basının, kültürü yayma görevini daha iyi yapabilmesi için yollar belirlemek ve Basın Birliğini kurmak maksadıyla oluşturulan komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda, basın sektöründe çalışanları kapsayacak bir Türk Basın Kurumu kurulması kararlaştırılmıştır. Komisyonun aldığı karara göre, basını kendilerine meslek olarak seçen başyazar, muhabir, foto muhabiri, gazete ressamı, redaktör, musahhih gibi bütün gazete, dergi ve ajanslarda çalışan ve bunların sahibi olan kişiler, bu kurumun gövdesini oluşturacaktır. Basın ve yayın mesleğinde çalışan kişiler, başlarında birer temsil komitesi bulunan kollar halinde toplanacak ve kurumun yönetim kurulunda temsil olunacaklardır.[118]

Kongrede alınan karar, üç yıl sonra uygulamaya geçirilmiş ve Basın Birliğinin kurulmasına ilişkin kanun, 27 Haziran 1938'de TBMM'de kabul edilmiştir. İstanbul Matbuat Cemiyeti de bu kanun gereğince Basın Birliğine katılmıştır. Basın Birliği Kanunu'nun kabulüyle ilgili olarak 28 Haziran 1938 tarihli Ulus gazetesinde, Falih Rıfkı Atay şunları yazmıştır:[119]

"Kamutay evvelki gün avukatlık, dün de gazetecilik mesleklerini tanzim ve tensik eden kanun lâyihalarını kabul etti. Şimdiye kadar her iki meslek, kendi kör menfaatlerinden gayri hiçbir nizam tanımayan kötü kişiler yüzünden halk arasında iyi nam bırakmamıştır. Kamoy, gazete ile kurulur; onunla beslenir ve onunla olgunlaşır. Fakat, işte bu kadar müessir olduğu için, onu kör menfaat veya hırslarına âlet edenlerin elinde de pek tehlikeli bir silâh haline gelebilir. Gazete seviyesi demek, gazete ahlakı, gazeteci ahlakı demektir."

[118] E. Tamer, T. Er, A. Türe, T. Akköprülü, G. İlken ve L. Taşçı, 1975, s. 24
[119] Hüseyin Hatemi, *Basın Ahlakı*, Çığır Yayınları, İstanbul, 1976, s. 78.

4.1.2.1.1. Basın Birliği Kanunu

Basın özgürlüğünü savunmak ve gazetecilerin sorunlarıyla ilgilenmekten çok, basın üzerinde denetim sağlamak ve baskı kurmak maksadıyla kurulan Birliğin hukuki dayanağı olan Basın Birliği Kanunu'na bakıldığında, devletin müdahaleci tutumunu açıkça görmek mümkündür.[120]

Kanun'un birinci maddesinde, "Türkiye'de çıkan gazete ve mecmuaların sahipleriyle bunların ve Türk istihbarat ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, devamlı ve muntazam surette çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimselerden mürekkep olmak ve hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere, Türk Basın Birliği adı ile bir birlik teşkil olunduğu" ifade edilmektedir. Kanun'un ikinci maddesi, "Birinci maddede sayılan ve birliğin kanuni üyelerini oluşturan kişilerin birlik dışında gazetecilik mesleğini icra edemeyeceği" hükmünü getirmektedir. Kanun'a göre, bir kişinin gazetecilik yapabilmesi için Birliğe üye olması şarttır. Üyelik için Birliğe yapılan başvuru kabul edilmezse, İçişleri Bakanlığına müracaat edilmesi zorunludur. Bütün bu hükümler, o dönemde gazeteciliğin hükümetten izinsiz bir şekilde yapılamayacağı manasına gelmektedir. Devletin ve hükümetin kontrolü altındaki bir meslek kuruluşunun üyesi olarak gazetecilik yapmak durumunda olunan bir ortamda, özgür basının varlığından söz edilemez.[121]

Kanun'dan da anlaşılacağı üzere Birliğin kuruluşunun arkasındaki maksat, denetim ve kontrol altına alınmış bir basın meydana getirmektir.[122] Bu amaç, Birliğin kongrelerinde de açıkça belirtilmiştir. Türk Basın Birliğinin 1-6 Kasım 1941 tarihleri arasında yapılan Birinci Umumi Kongresi'nde söz alan Kongre Başkanı Hasan Reşit Tankut, yürürlükte olan Basın Kanunu'nu kastederek: "(…) Bu kanun öyle bir niyetle yapılmıştır ki, tetkik ettiğiniz zaman hükümeti bizim içimizde ve biz kendimizi hükümetin hüviyetinde bulabiliyoruz" demiştir.[123]

---

[120] S. İskit, 1939, s. 820-826.
[121] Sibel Gökçe, *Basın İş Sözleşmesine Göre Gazetecilerin Hakları ve Mesleki Sorunları*, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2007, s. 4-5.
[122] V. Demir, 2006, s. 107.
[123] Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1991, s. 32.

4.1.2.1.2. Basın Birliğinin Kuruluşu ve Çalışmaları

Kabul edilen Basın Birliği Kanunu'nun geçici (a) maddesi gereğince Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir sene içerisinde, bütün gazete ve dergilerin gönderecekleri delegelerden oluşan olağanüstü bir kongrenin, İçişleri Bakanlığınca toplantıya çağrılması gerekiyordu. Toplanacak bu kongre, Türk Basın Birliğinin Merkez İdare Heyeti ve Yüksek Haysiyet Divanı ile Mıntıka İdare Heyeti ve Haysiyet Divanlarını seçecekti. Dönemin Başbakanı Refik Saydam, CHP İdare Heyeti üyeleri, Parti Grup Başkanı Ali Rana Tarhan ve ülkenin her dilde çıkan gazetelerinin temsilcilerinin hazır bulunduğu 10 Temmuz 1939 tarihli kongrede, Merkez İdare Heyeti Başkanlığına Ulus gazetesi Başyazarı ve Ankara milletvekili Falih Rıfkı Atay seçilmiştir.[124]

Türk Basın Birliği, Kanun'un kendisine verdiği ve basın mensupları açısından hayati önem taşıyan yetkilerini uygulamaya geçirmemiştir. Mesela, Basın Birliği Yüksek Haysiyet Divanı, iktidar politikalarını eleştirdiği gerekçesiyle hiçbir gazeteciye Birlikten çıkarma, yani meslekten atma cezası vermemiştir. İktidarın, Türk Basın Birliği aracılığıyla sahip olduğu yaptırım yetkisini kullanmamış olmasının sebebi, bu uygulamalara gerek kalmamış olmasıdır. Yani iktidar, mutlak otoritesi ile basını o denli denetimi altına almıştır ki, Basın Birliği Kanunu'nun verdiği yetkileri kullanmaya gerek dahi duymamıştır.[125]

Basın Birliğinin, basın özgürlüğünün sağlanması hususunda herhangi bir faaliyette bulunduğunu söylemek mümkün değildir çünkü Birlik, basın özgürlüğü sağlamaktan çok, basını denetim altına almak maksadıyla kurulmuştur.

4.1.2.1.3. Basın Birliğinin Sonu

Uluslararası alandaki dengelerin değişmesi ve bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de meydana gelen sosyal ve siyasi olayların, Birliğin kapanmasında etkili

[124] S. İskit, 1943, s. 311.
[125] M. Güvenir, 1991, s. 57-58.

olduğu söylenebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, özellikle Avrupa'daki nasyonalist rejimlerin de sonunu hazırlamıştır. Bu değişimden doğal olarak Türkiye de etkilenmiştir. Dış dinamiklerin etkisi, bir kısım basının muhalif yayınları ve yeni yeni teşekkül etmeye başlayan toplumsal muhalefet, çok partili hayata geçişin yolunu açan önemli faktörler olmuştur.[126]

Türkiye'deki tek parti rejiminin eskisine oranla yumuşamaya başlaması ile birlikte, iktidara yönelik eleştirilerde artış görülmeye başlamıştır. Basın Birliği de bu eleştirilerden nasibini almıştır. Akşam gazetesinin sahibi ve aynı zamanda başyazarı olan Necmettin Sadak, "Basını güdümlü hale sokmak için harcanan gayretlerin mahsulü" olarak nitelediği Basın Birliğinin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Peyami Safa da 4 Haziran 1946 tarihli Vakit gazetesindeki yazısında şu ifadeleri kullanmıştır: "Basın Birliği Kanunu'nun Büyük Millet Meclisinde ilga tasarısının kabul edildiği gün, basın uzviyetine musallat bir fazlalık üzerinde kronik olmuş bir apandisit ameliyatı yapılacaktır."[127]

Dünyada ve Türkiye'de meydana gelen değişme ve gelişmeler sonucunda Türk Basın Birliği, 30 Mayıs 1946'da TBMM'de kabul edilen ve 18 Haziran 1946'da yürürlüğe giren bir kanunla kaldırılmıştır.[128] Basın Birliğini dağıtan kanun çıkar çıkmaz İstanbul'daki Basın Birliği de dağılmış, Birliğin yönetim kurulu ve üyelerinin büyük çoğunluğunun katılımıyla, 10 Haziran 1946'da Gazeteciler Cemiyeti kurulmuştur. Gazeteciler Cemiyeti daha sonra yaptığı bir değişiklikle adını Türkiye Gazeteciler Cemiyeti olarak değiştirmiştir.[129]

[126] Fehmi Akın, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 83.
[127] Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşında Türk Basını*'ndan aktaran Vedat Demir, 2006, s. 111.
[128] Atilla Girgin, "Türk Basını'nda Aktöre (Etik), (Ahlak)", http://www.atillagirgin.net/makaleler/mak_aktore.htm (01.11.2010)
[129] Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin tarihçesi, http://www.tgc.org.tr/tarihce.html (01.11.2010)

4.1.2.2. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, 10 Haziran 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları; Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban, Hayri Alpar ve Sait Kesler olan Cemiyetin kurucu başkanı Sedat Simavi'dir. Simavi'den sonra Cevat Fehmi Başkut, Burhan Felek (2 kere seçilmiştir), Nezih Demirkent, Necmi Tanyolaç ve Nail Güreli başkanlık görevlerinde bulunmuştur.[130]

Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin amacı, "Gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlak ilkelerini korumak; herkesin bilgi edinme, gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı olan iletişim ve düşünce özgürlüğünü sağlamak, gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle ilerletmek ve yüceltmek" şeklinde özetlenebilir.

Görevde bulunan Yönetim, Denetim, Onur, Balotaj Kurulu üyeleri ile önceki dönemlerde görev yapmış, Yönetim, Denetim, Onur ve Balotaj Kurulu üyelerinden ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nün 27. maddesine göre kurulan Meslek İlkelerini İzleme Komisyonu üyelerinin bir araya gelmesi ile Basın Senatosu oluşur. Basın Senatosu, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü'nde yer alan, özellikle ve öncelikle meslek amaç ve ilkelerinin korunmasını, Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nin kollanmasını sağlar, basınla ilgili olayları ve gelişmeleri izler. Basın özgürlüğü ve meslek ilkelerine aykırılık durumunda üyelerinin ya da üye olmayanların başvurusu üzerine ya da doğrudan harekete geçerek önerilerini Başkanlık Divanı aracılığıyla Yönetim Kuruluna bildirir.[131]

[130] Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin eski başkanları için bkz, http://www.tgc.org.tr/oncekibaskanlarimiz.html (21.06.2011)
[131] Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü, http://www.tgc.org.tr/tgctuzuk.html (21.06.2011)

4.1.2.2.1. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi

Türkiye Gazeteciler Cemiyetinin uzun çalışmalar sonucu hazırladığı Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde, gazeteci ve basın-yayın organlarının hakları, sorumlukları ve görevleri belirlenmiştir. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, bu konuda Türkiye'de şimdiye kadar hazırlanmış en ayrıntılı ve en kapsamlı belge olması açısından çok önemlidir. Bildirge, yayın ilkeleri bağlamında, "Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri" ile "Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları"ndan oluşmaktadır.

Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri, temel olarak, gazetecinin doğrulara saygı duymasını, ayrımcılık yapmamasını, insanlar ve topluluklar arasında nefreti körükleyici eylemlerde bulunmamasını, kamuoyunu yanıltmamasını, özel yaşamın gizliliğini ihlâl etmemesini, maddi ve manevi hiçbir çıkarın peşinden koşmamasını, tehdit ve şantaj gibi yöntemlere başvurmamasını öngörerek gazetecilik mesleğinin saygınlığını korumayı amaçlamaktadır.

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'nde, "Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları" da tespit edilmiştir. Bu kurallar özetle, haber ve yorum ayrımının açıkça yapılması gerektiği, fotoğraf ve görüntünün güncel olup olmadığının belirtilmesi, haber ve reklam ayrımının yapılması, gazetecilerin yargı sürecine saygılı olmaları, çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğraflarının yayımlanmaması, çocuğun kişiliğini etkileyebilecek durumlarda, aile büyüğünün izni olmadan çocukla röportaj yapılmaması, gazetecilerin, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için zorunlu olmadıkça teşhir etmemeleri ve intihar olaylarında haber çerçevesini aşan, okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmaması gerektiğidir. [132]

[132] Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi, http://www.tgc.org.tr/bildirge.html (21.06.2011)

4.1.2.3. Basın Şeref Divanı

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonraki gelişmeler, basında özdenetim fikrinin uygulamaya konulmasını mecburi hale getirmiştir. Milli Birlik Komitesi'nin basın özgürlüklerini kısıtlayan yasaların uygulanmasını durdurması üzerine rahat bir nefes alan gazeteciler, devrik Demokrat Parti mensupları hakkında, gazetecilik sorumluluğuyla bağdaşmayacak türden yayınların ortaya çıkması nedeniyle, yeniden kısıtlayıcı önlemlerle karşılaşacaklarını düşünmeye başlamışlardır.[133] 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin demokrasinin önemli kurumlarından üniversiteler ve siyasi partilerle ilgili yaptığı bazı düzenlemeler de basın mensuplarını tedirgin etmiş, "Ordunun Babıâli'den geçeceği" yolunda haberler kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştır.[134]

1971 yılında Ankara'da düzenlenen "Basında Otokontrol ve Basın Şeref Divanının Yeniden İşletilmesi" konulu panelde bir konuşma yapan gazeteci Şemsi Kuseyri'nin söylediklerine göre, basında özdenetim düşüncesi aslında Milli Birlik Komitesi'nden çıkmıştır. Kuseyri, konuyla ilgili yaptığı konuşmada: "27 Mayıs'tan sonra, birçok arkadaşım var mıydı, bilmiyorum, Ankara Radyosunda yapılan bir forumda 'Bizi tedbir almaya zorlamayın. Siz kendinizi kontrol edin.' telkini geldi." demiştir. Aynı toplantıda bulunan ve basında özdenetime karşı olduğunu belirten gazeteci İlhami Soysal ise Kuseyri'ye: "Ben bunun bir başka şeklini biliyorum. Milli Birlikçiler o zamanlar bu işleri pek fazla bilmiyorlardı. Bu fikir onlara telkin edilmişti. Bizim birtakım çok iyi niyetli arkadaşımız 'Şirvan'da halı dokunur.' diye öğrenmişler, 'İsveç'te basın şeref divanı var, İngiltere'de var, bizde niye olmaz.' demişlerdir." şeklinde bir yanıt vermiştir.[135]

Yaklaşmakta olan tehlikeyi gören Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, basındaki sorumsuzluğu önleyecek çareleri araştırmak üzere, İstanbul'da yayımlanan gazetelerin yöneticilerini toplantıya çağırmıştır. Görüşmelerde varılan sonuç, "kendi

[133] Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitapçılık, 12. Basım, İstanbul, 2006, s. 163-165.
[134] Cemal A. Kalyoncu, "İhtilalciler Gerçekten de Babıâli'den Geçecekti", *Aksiyon Dergisi*, Sayı: 662, 2007.
[135] Z. Alemdar, 1990, s. 78-79.

kendini kontrol sisteminin bir an önce gerçekleştirilmesi" yönünde olmuş, bu konuda hazırlık yapmak maksadıyla Hayri Alpar, Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi, Osman Karaca, Kadri Kayabal ve Alp Zirek'ten müteşekkil bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, Uluslararası Basın Enstitüsüne (IPI) başvurarak, kendilerine yardımcı olacak bir uzmanın yollanmasını istemiştir. IPI'nın girişimiyle Türkiye'ye gelen İsveç Basın Konseyi üyelerinden Alen Hernelius'un da katıldığı çalışmalar sonunda hazırlanan tasarıda, hukukçu Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile Gazeteciler Cemiyeti Hukuk Müşaviri Hasan Refik Ertuğ'un fikirlerinden faydalanılmıştır.[136]

Sansürün kaldırılışının 50. yılına rastlayan 24 Temmuz 1960'da, Basın Ahlak Yasası'na uymayı kabul eden gazete, dergi ve ajans yöneticileri ile meslek örgütlerinin başkanları, İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin salonunda yapılan bir törenle taahhütnameyi imzalamışlardır. Basın organları ve mensupları tarafından hazırlanan bir sözleşmeyle kurulmasına karar verilen özdenetim sistemi, Basın Şeref Divanıyla hayata geçirilmiştir.[137]

4.1.2.3.1. Basın Ahlak Yasası

Basın Ahlak Yasası'nın ilk kısmını Basın Ahlak Yasası Taahhütnamesi, ikinci kısmını ise Basın Ahlak Yasası oluşturmaktadır. Basın organlarınca imzalanan taahhütname şu şekildedir:[138]

> "Hürriyete liyakatin başta gelen şartının, hürriyet içinde kendi kendini kontrol edebilmek olduğuna inanan Türk Basın Müesseseleri, demokrasinin temel unsurlarından olan basın hürriyetinin, topluma ve demokratik düzene en yararlı bir yolda işlemesini sağlamak için tespit ettikleri Ahlak Yasası'na ve bu yasayı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanının kararlarına uymayı kabul ve taahhüt ederler."

[136] Hasan Sınar, "A Comparative Approach To The Self Regulation Systems In Turkish And UK Print Media Law", http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_eng/articles_detail.asp?articleID=6&articleTitle=A COMPARATIVE APPROACH TO THE SELF REGULATION SYSTEMS TURKISH AND UK PRINT MEDIA LAW (14.12.2011)
[137] Milliyet, 24.07.1960
[138] V. Demir, 2006, s. 116.

Basın Şeref Divanının temelini oluşturan ve imzalayan bütün basın kuruluşlarının uymayı taahhüt ettikleri Basın Ahlak Yasası, şu şekilde düzenlenmiştir:[139]

1) Bir amme müessesesi olan gazetecilik mesleği, bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlâka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve amme menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılamaz.
2) Yazı, haber, fotoğraf vesair şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir:
    a) Ahlaka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
    b) Şahıs, müessese ve zümreleri hedef tutan yazılarda galiz kelimeler kullanılamaz, şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
    c) Amme menfaatlerini ilgilendirmeyen hallerde fertlerin hususi hayatları küçük düşürücü şekilde teşhir edilemez.
    d) Şahıslar, kurumlar veya zümreler aleyhinde iftira ve isnatta bulunulamaz.
3) Haberlerde ve olayların yorumunda hakikatlerden tahrif veya kısaltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınamaz, doğruluğu şüphe uyandırabilen ve tahkiki gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, tahkik edilmeden ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.
4) Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan kanaatlerine, haberlerin metninde yer verilemez.
5) Haber başlıklarında, haberin ihtiva ettiği hususlar tahrif edilemez.
6) Amme menfaati mutlak lüzum göstermedikçe, mahrem kaydı ile verilen bilgi yayınlanamaz.
7) Gazeteci, kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.
8) Haber, yazı veya resim kaynaklarının yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilemez.

[139] Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*'dan aktaran N. E. Kızıl, 1998, s. 120.

9) İlan veya reklam mahiyetindeki haber, resim ve yazıların, ilan veya reklam olduğu tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
10) Mevkutelerin verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak cevap ve tekzipler, cevap veya tekzibe sebep olan yazının tesirini tamamıyla giderecek şekilde ve en kısa zamanda yayınlanır.

4.1.2.3.2. Basın Şeref Divanının Görev ve Yetkileri

Basın Şeref Divanının, basının özdenetimiyle ilgili çok fazla bir yaptırım gücü bulunmamaktaydı. Yaptırım gücü, şikâyet edilen yayın organına tembih, tavsiye, ihtar, kınama ve tekzip talebinde bulunma gibi manevi yaptırımlardı. Divan, tarafları uzlaştırma yoluna gidebileceği gibi, meslek mensuplarını ihraç yetkisine de sahipti. Basın Şeref Divanının görev ve yetkileri, kuruluş belgesinde şu şekilde belirtilmiştir:[140]

> "a) Basın Şeref Divanı, karara bağladığı meseleyi, bir tebliğle umumi efkâra (kamuoyuna) duyuracaktır.
> b) Uzlaştırma kararlarının yayını, tarafların rızası ve Divanın kararına bağlıdır. Bu tebliğ ahlak yasasına uymayı taahhüt eden bütün neşir organlarında yayınlanacağı gibi diğer yayın vasıtalarından da faydalanılacaktır.
> c) Verdiği taahhüde rağmen kendisiyle ilgili tebliğleri yayınlamaktan kaçan mevkutenin bu hareketi, Divan tarafından ayrıca teşhir olunacaktır.
> d) Basın Ahlak Yasası'nı imzalayan mevkuteler, her sayılarında kolayca görülebilecek bir yere şu ibareyi koyar: 'Bu gazete (veya ajans ve dergi), Basın Ahlak Yasası'na uymayı taahhüt etmiştir.'
> e) Basın Şeref Divanı, her faaliyet yılı sonunda umumi bir rapor yayınlayacaktır."

4.1.2.3.3. Basın Şeref Divanının Çalışma Yöntemi

Basın Şeref Divanı, Basın Ahlak Yasası'na aykırı görülen yayınları ya resen ya da ilgililerin şikâyeti üzerine değerlendirmekteydi. Ferdi müracaatların ele alınabilmesi için müracaat sahibinin her türlü dava hakkından feragat ettiğini bildirir bir feragatnameyi imzalaması ve 50 liralık bir harç yatırması gerekiyordu. Bir suçun

[140] Atilla Girgin, "Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, 2006, s. 53.

iki defa cezalandırılamayacağı ilkesi dikkate alınarak, Divanın kazai mercilerde görülmekte olan davaları ele alamayacağı düzenlenmişti. (Bu hükme daha sonra yapılan değişiklikle bir madde eklenmiş ve Divanın resen el koyduğu bir olayın sonradan yargı organlarına intikal etmesi ile Divanın yetkisinin kalkmayacağı ifade edilmiştir.)[141]

Divanın, incelenen yayınlarda Ahlak Yasası'na aykırılık tespit ettiği hallerde sorumlulara ihtarda bulunması ya da sorumluları takbih etmesi öngörülmekteydi. (Sonradan yapılan bir değişiklikle, bunlara ilaveten uyarıda da bulunabileceği kabul edilmiştir.) Ayrıca Divanın, gerektiği zaman şikâyetçi ile yayın organı arasında uzlaştırma yoluna gidebilmesi de uygun görülmüştü. Bunların dışında, takbih edilen olayın önemi büyükse, sorumlu gazetecinin üyesi bulunduğu mesleki kurumların da dikkatinin çekilebileceği belirtilmekteydi. Basın Şeref Divanının, faaliyete geçtiği 1960 yılı Ağustos ayından 1967 sonuna kadar incelediği olay sayısı 148'dir. Bunların 102'si müracaat üzerine, 46'sı da resen ele alınmıştır. 148 olaydan 72'sinde yayınlar, Basın Ahlak Yasası'na aykırı bulunmuştur. Bu yayınlardan 27'sine takbih, 33'üne ihtarda bulunulmuş, diğer 12'si için uyarma ve dikkat çekme yollarına gidilmiştir.[142]

4.1.2.3.4. Basın Şeref Divanının Sonu

Basın Şeref Divanının kurulup faaliyete geçişini izleyen birkaç ay başarılı bir uygulamaya şahit olunmuştur. Gazetelerin büyük çoğunluğu, yasaya uymakta itina göstermiştir. Ancak, bu durum uzun sürmemiş ve basında özdenetimin Basın Şeref Divanı ile başlayan tecrübesi, kısa zamanda başarısızlıkla neticelenmiştir. Bu başarısızlığın siyasi ve toplumsal pek çok sebebi olmasına rağmen en önemlisi, ahlaki yaptırımların etkisiz kalmasıdır. Ahlaki yaptırımların etkisiz kaldığını gören İstanbul Gazeteciler Sendikasının, "Basın Divanının kararlarına uymayan gazete ve dergilere, Basın İlan Kurumundan alınan ilanların kesilmesi cezasının verilebilmesi" talebi, Basın İlan Kurumu Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş ve böylece "Basın

[141] Atilla Girgin, "Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi", http://www.atillagirgin.net/makaleler/konsey.htm (08.10.2011)
[142] Z. Alemdar, 1990, s. 85-87.

Şeref Divanınca, hakkında bir yıl içinde 3 ihtar ve 1 takbih cezası verilen gazete ve dergilerin ilan ve reklamlarının Basın İlan Kurumu tarafından kesilmesi" kararlaştırılmıştır. Karar uygulamaya geçirildikten sonra, en önemli gelir kaynaklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan gazete ve dergiler, Basın Şeref Divanına verdikleri taahhütleri geri almaya başlamışlardır. Bu olaydan sonra, Basın Şeref Divanı tamamen etkisiz ve işlevsiz bir konuma gelmiş ve kısa bir süre sonra dağılmıştır.[143]

Basın Şeref Divanının başarısızlığı konusunda pek çok sebep ileri sürülmüştür. Bu sebepler, 21-24 Mayıs 1968 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan "Basının Kendi Kendini Kontrolü Semineri"nde şu şekilde sıralanmıştır:[144]

> "1) Basın Şeref Divanının sadece ceza verici bir örgüt olarak kurulması, dolayısıyla basın mensuplarınca adeta bir umacı gibi sayılması ve bu yüzden sevgi ve prestij elde edememesi.
> 2) Uyguladığı teşhir niteliğindeki ahlaki yaptırımların etkili olamaması.
> 3) Basın İlan Kurumunun 49. maddesinin işletilmesi[145] yoluyla ahlak yasasını ihlal eden gazeteler aleyhinde ilan kesme tarzındaki mali yaptırımların uygulanmasına teşebbüs edilmesinin, gazetecilerin can evine dokunmuş olması nedeniyle, ters yönde işlemesi ve gazetelerin taahhütlerini geri alarak Basın Şeref Divanından çekilmeyi yeğlemeleri.
> 4) Şeref Divanının, çalışmalarının devamını sağlayacak mali kaynaklara sahip olamaması.
> 5) Türkiye'deki siyasal hayatın ve ideolojik tartışmaların kazandığı yoğunluk nedeniyle Basın Ahlak Yasası'na aykırı hareketlerin çoğalması ve dolayısıyla kurulan büronun bunları izleyemez hale gelmesi, arada bir yapılan kovuşturmaların ise bir tür adaletsizlik duygusu yaratması.
> 6) Basın Şeref Divanının, gerek basın mensupları arasında, gerekse Türk kamuoyunda arzulanan itibarı elde edememiş bulunması, Divan kararlarının ahlaki bir yaptırım olarak kamuoyunda gerektiği biçimde etki yapamaması.
> 7) Türk basınında, belirli ahlaki standartların kuşaktan kuşağa geçen bir kültür mirası olarak henüz yerleşmemiş bulunması.
> 8) Türkiye'deki süreli yayınların esas itibarıyla patronlarının etkileri altında bulunmaları nedeniyle, basında çalışanlara yönelecek bir müeyyidenin etkili olmasına imkân bulunmaması."

Basın Şeref Divanının başarısızlığı konusunda ileri sürülen görüşlere ilave edilebilecek önemli bir nokta da, o dönemde Türk basınının, özdenetim yapabilecek demokratik olgunluğa erişmemiş olmasıdır. Özdenetim, ancak ona sahip çıkacak,

[143] V. Demir, 2006, s. 121.
[144] A. Girgin, 2006, s.57
[145] Basın İlan Kurumu Kanunu, http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1041.html (23.11.2010)

sorumluluk sahibi, meslek ahlakına ve demokratik bilince sahip gazeteciler ve basın kuruluşlarıyla mümkün olabilir.

4.1.2.4. Basın Konseyi

Basın Şeref Divanının 1967 yılında fiilen sona ermesinden sonra, basında özdenetimi gerçekleştirmek maksadıyla bir örgüt kurulması fikri birçok kez tartışılmıştır. Basın Yayın Genel Müdürlüğü tarafından 1975 yılında gerçekleştirilen İkinci Türk Basın Kurultayı'na, "Basının Görev ve Sorumlulukları Komisyonu" tarafından sunulan bir raporda, basının özdenetimi ile ilgili şu görüşlere yer verilmiştir:[146]

> "Komisyon üyeleri, basının kamuoyunun oluşturulmasındaki gücünü dikkate alarak bu gücü oranında da sorumluluğunun bulunması gerektiği sonucuna varmıştır. Sorumsuz yayınların, tüm basın özgürlüğünü ve basına olan saygınlığını yok edebileceğinden endişe edilerek, basının otokontrol mekanizmasının işler hale gelmesini, bunun için de;
>
> a) Eski tecrübelerden de yararlanılarak daha etkin ve güçlü hatta yasal bir kuruluşun teşkili,
> b) Mesleki kuruluşların dağınıklıklarının mahzurları dikkate alınarak tek bir kuruluş haline getirilmesi,
> c) Gazetelerin yayın politikasında, fikir işçilerinin sorumluluğunun bulunması dolayısıyla yönetime katılmaları sağlanmalıdır,
> d) Basın özgürlüğünü zedelememek şartı ile gazete sahipliği bir disiplin altına alınmalı,
> e) Basın ilan rejiminin, sorumsuz basının sayısını artırıcı yönde olduğu saptanarak, bu sakıncaları önlemek için bu kuruluş yeniden düzenlenmelidir."

Kurultayda sunulan bu raporun tartışmaları sırasında bir özdenetim kuruluşuna ihtiyaç duyulduğu görüşü, delegelerin çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Tartışmalar daha çok "özdenetim kuruluşunun gönüllü mü yoksa tüzel kişiliği haiz mi olması" gerektiği üzerinde olmuştur.[147]

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonraki dönemde demokrasiye ara verilmiş, bütün hak ve özgürlükler gibi basın özgürlüğü de baskı altına alınmıştır. Bu dönemde

[146] Erdoğan Tamer, *2. Türk Basın Kurultayı*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1976, s. 84.
[147] a.g.e., s. 229.

basına sansür ve baskı uygulanmış, pek çok gazete toplatılmış veya kapatılmış, gazeteciler tutuklanmıştır.

1983 yılında Hürriyet Vakfı tarafından düzenlenen, "Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar" adlı seminerde bir bildiri sunan Prof. Kayıhan İçel, "Basın özgürlüğünün kötüye kullanılması durumunda, devletin sınırlayıcı birtakım önlemler alacağını ve bunun da basın özgürlüğü açısından büyük tehlikeler doğuracağını" ifade etmiştir. İçel ayrıca, "Siyasi otoritenin bu tür girişimlerine fırsat tanımamak için özgür basının bünyesine uygun bir başka denetim yöntemine başvurmak zorunluluğunun olduğunu ve basının kendi kendini denetlemesi sisteminin, devlet otoritesinin basına müdahalede bulunmasını önlemek düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını" da belirtmiştir.[148]

4.1.2.4.1. Basın Konseyinin Kuruluşu

Türk basınının önde gelen dokuz ismi,[149] bir Basın Konseyi Sözleşmesi oluşturmak ve gazetecilik mesleğinin temel ahlaki ilkelerini belirlemek maksadıyla, Oktay Ekşi'nin önderliğinde toplanmıştır.

Basın Konseyinin kurulmasına, "Türkiye'de zaten basın özgürlüğü ile ilgili birçok problemin olduğu ve basın üzerindeki demokrasi dışı sınırlamalar ve baskılar kalkmadan, bir de Basın Konseyinin gündeme getirilmesinin yanlış olacağı düşüncesiyle", bazı basın mensupları tarafından karşı çıkılmıştır. Bütün bu tenkitlere rağmen, Basın Konseyinin kurulması gerektiğini savunan Oktay Ekşi ve arkadaşlarının 2 yıl süren çalışmalarının sonucunda, 6 Şubat 1988'de Basın Konseyi kurulmuştur. Basın Konseyinin 12 Mart 1988'de yapılan ilk toplantısında başkanlığa Prof. Faruk Erem, ikinci başkanlığa Oktay Ekşi getirilmiştir.[150]

[148] 1983 Yılı 1. Seminer Tutanakları Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1983, s. 42-45.
[149] Bu gazeteciler şu isimlerden oluşmaktadır: Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Orhan Erinç, Güngör Mengi, Rauf Tamer, Teoman Erel ve Yurdakul Fincancı.
[150] Milliyet, 13.03.1988

4.1.2.4.2. Basın Konseyinin Yapısı

Basın Konseyi Üyeler Kurulu (BKÜK) ve Basın Konseyi Yüksek Kurulu (BKYK) adında iki kuruldan oluşan Basın Konseyinin bir genel sekreteri ve genel sekretere bağlı, yeterli elemanlardan oluşan bir bürosu bulunmaktadır.

Basın Konseyi Üyeler Kurulu:

1) Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne Katılım Belgesi'ni imzalamış olan:

a) Gazetecilerle,
b) Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ve ulaşılabilir tebligat adresini göstererek internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,
c) Gazetecilik iş koluna mensup işçi veya işveren sendikalarının başkanlarından veya temsilcilerinden,
d) Gazetecileri temsil eden derneklerin veya bu nitelikte dernekler arasında kurulmuş birlik, federasyon ve konfederasyonların başkanlarından veya temsilcilerinden,

2) Katılım Belgesini imzalama koşuluna bağlı olmaksızın:

a) Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna kendiliğinden beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden,
b) Türkiye Barolar Birliği Başkanı veya Birlikçe gönderilen temsilciden,
c) En çok üyeye sahip işçi ve işveren sendikaları konfederasyonlarının başkan ve temsilcilerinden,

d) İletişim fakültelerinin dekanları veya temsilcilerinden,
e) Okuyucu kesimini temsilen Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından üç yıl için seçilen 40 kişiden oluşur.[151]

Basın Konseyi Yüksek Kurulu ise:

1) Basın Konseyi Üyeler Kurulunca, 8'i basın mensubu, 12'si basın dışından olmak üzere, seçilmiş 20 üye,
2) Günlük net satış ortalaması 100 binin üstündeki basın organlarının sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,
3) Günlük net satış ortalaması 100 binin üstünde olan yazılı basın organlarından en az beşine veya ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü veya görüntülü en az iki basın organına makul bir bedel karşılığında, kendi ürettiği yazılı, sesli veya görüntülü haberlerle servis yapan ajansların sahipleri veya belirleyecekleri, faal gazetecilik yapan bir temsilci,
4) Ulusal çapta yayın yapma iznine sahip sözlü ve/veya görüntülü basın organları ile günlük asgari izlenme sayısı Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen ölçütle belirlenen internet gazetelerinin sahibi veya Genel Müdürü veya temsilcisi,
5) Basın Konseyi Dayanışma ve Geliştirme Vakfının Başkanı,
6) Basın Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi Sözleşmesi'ne katılan basın kuruluşlarından, en çok üyeye sahip üç Gazeteciler Cemiyetinin Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,
7) En çok üyeye sahip Gazeteciler Sendikasının Başkanı veya Yönetim Kurulunca seçilen temsilcisi,
8) Basın işverenlerini temsil eden dernek veya sendikalardan (yazılı, sözlü veya görüntülü basın organlarının sahiplerini temsil eden ayrı dernekler varsa her biri ayrı kategori sayılır) Basın Konseyi Yüksek Kurulunca belirlenen kuruluşun Başkan veya temsilcisinin bir araya gelmesi ile oluşur.

[151] Basın Konseyi Sözleşmesi, http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressCouncilContract.asp (23.11.2010)

Basın Konseyi Yüksek Kurulunun görevleri, Sözleşme'nin 11. maddesinde şu şekilde belirlenmiştir:[152]

1) İletişim (basın) özgürlüğünün genişlemesine ve gerçekleşmesine çalışmak
2) Basının saygınlığını korumak,
3) Basın mesleğinin, ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü veya internet gazeteciliği yapan basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak,
4) BKYK üyelerinden birinin veya Genel Sekreterin 'Basın Meslek İlkeleri'nin ihlali' niteliğinde görerek, ele alınmasını istediği konuları karara bağlamak,
5) Basın Meslek İlkeleri yönünden incelenmesi yahut Basın Konseyi'nin el koyması, basın (medya) yoluyla istenen ve Konseyin işleviyle uyumlu olan olayları ayrı bir başvuru beklemeden ele almak,
6) Gazetecilik görevini Basın Meslek İlkelerine aykırı şekilde yaptığı yolundaki bir suçlama nedeniyle durumun irdelenmesini isteyen gazetecilerin ve/veya basın organlarının başvurularını karara bağlamak,
7) Halkın Gerçekleri Öğrenme Hakkı'na ve İletişim (Basın) Özgürlüğü'ne yönelik tehditleri izlemek, değerlendirmek ve gereğinde Üyeler Kurulu'nu toplantıya çağırmak,
8) Yayın öncesine ve yayına ilişkin meslek uygulamaları hakkındaki şikâyetleri karara bağlamak,
9) Katılma Belgesi'ni bizzat imzalayan veya sahibi yahut Genel Yayın Yönetmeni tarafından imzalanmış bir basın organında çalışanlardan;
    a) Basın mesleğini ahlaka aykırı özel çıkarlara alet edenlerin,
    b) Basının saygınlığını zedeleyici nitelikteki yayınlarda ısrarı alışkanlık haline getirenlerin -varsa- Basın Konseyi ile ilişkilerini kesmek,
10) Üye basın kuruluşlarına, Basın Konseyi Genel Sekreteri ile yakın ilişki içinde çalışmak üzere, kurulu oldukları yörede Basın Konseyi'ni temsil yetkisi vermek ve bunların görev alanlarını belirlemek,

[152] Basın Konseyi Yüksek Kurulu, http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressCouncilContract.asp (21.06.2011)

11) Basınla ilgili araştırmalar yapmak ve yayınlamak,
12) Bu sözleşmenin verdiği ve Yüksek Kurul'un oy birliğiyle uygun gördüğü diğer görevleri yerine getirmek.

4.1.2.4.3. Basın Meslek İlkeleri

Toplam 16 maddeden oluşan Basın Meslek İlkeleri, Basın Ahlak Yasası'nın daha geliştirilmiş bir şeklidir. Basın Konseyine üye olan kuruluşların uymak zorunda oldukları ve uyacaklarına dair taahhütte bulundukları Basın Meslek İlkeleri, şu şekilde düzenlenmiştir:[153]

1) Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özrü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.
2) Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.
3) Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.
4) Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.
5) Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.
6) Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.
7) Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.
8) Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

[153] Basın Meslek İlkeleri, http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressOccupationPrinciples.asp (24.11.2010)

9) Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
10) Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı, makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
11) Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.
12) Gazeteci; görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.
13) Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.
14) İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
15) Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.
16) Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

4.1.2.4.4. Basın Konseyinin Çalışma Usulleri

Basın Konseyinin şikâyetleri karara bağlama usulleri, Basın Konseyi Sözleşmesi'nin 12. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, hakkında Basın Meslek İlkeleri'ne aykırı hareket ettiği iddiasıyla ve usulüne uygun şekilde Basın Konseyine şikâyette bulunulmuş olan gazeteciler ve basın organlarının (yazılı, sözlü, görüntülü) uygulamalarını değerlendirerek karara bağlama görevi, Basın Konseyi Yüksek Kurulunundur. Şikâyetler, en geç başvuru tarihinden önceki iki ayı kapsayabilir ve şikâyet tarihinden itibaren en geç iki ayda karara bağlanır.

Basın Konseyine başvuran kişinin, şikâyetinin gerekçesini ve Basın Meslek İlkeleri'nden hangilerinin ihlal edildiğine ilişkin görüşünü, yazıyla ve açık bir biçimde ifade etmesi, ayrıca şikâyete sebep olan yayın veya olayla ilgili belgeleri şikâyet dilekçesine eklemesi şarttır. Şikâyetçi veya hakkında şikâyette bulunulan

basın (medya) organı veya gazeteci, Basın Konseyi Yüksek Kurul üyelerinden en çok üçünü, BKYK'nın ilk toplantısından önce yazıyla reddetme hakkına sahiptir. Bu ret talebinin gerekçesi yoksa istek dikkate alınmaz. Ret talebine hedef olan üye veya üyeler kendiliğinden çekilebilir. Aksi halde Yüksek Kurul, reddi istenen üye(ler)den o konuda bilgi aldıktan sonra, talebi kabul edip etmediğini, söz konusu üye veya üyelerin gıyabında karara bağlar. Basın Konseyi Yüksek Kurul üyeleri, kendileriyle -geçici nitelikte bile olsa- iş, dostluk veya akrabalık ilişkisi olan kişi veya yayınlarla ilgili konuların incelenmesi, görüşülmesi ve karara bağlanması aşamalarına katılamazlar. Yüksek Kurul üyesinin böyle bir durumu, önceden açıklaması beklenir. Hangi iş ilişkisinin bu kapsamda sayılacağına, tereddüt halinde Basın Konseyi Yüksek Kurulu, mevcut diğer üyelerin oyu ile karar verir. Yüksek Kurul üyesi, kendisinin çalıştığı basın (medya) organı veya o basın (medya) organının mensup olduğu basın (medya) grubu yahut buralarda çalışan gazetecilerle ilgili şikâyete ilişkin işlemlere katılamaz ve oy kullanamaz. Ancak oy kullanacakların sayısı 9'dan az olacaksa, karar en az 9 üyenin oy kullanabileceği ilk toplantıya ertelenir. Bu takdirde 2 aylık süre işlemez.

Basın Konseyinin yaptırımları manevidir. Basın Konseyi Yüksek Kurulu, basın mensupları ve basın organları hakkında, şikâyeti yersiz bulma, uyarma veya kınama kararı alabilir. Basın Konseyinin verdiği kararlar kimse için borç doğurmaz, tazminat talebinde dayanak olarak kullanılamaz, bir akdin feshi için gerekçe teşkil etmez.

Önceleri sadece Basın Konseyine katılma belgesini imzalayan basın organları hakkında karar verebilen Konsey, sözleşmesinde yaptığı bir değişiklikle[154] "Basın meslek ilkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna kendiliğinden beyan eden" basın (medya) organlarını da karar verme kapsamına almıştır.

[154] **3. Madde**: "(…) Katılım Belgesini imzalama koşuluna bağlı olmaksızın:
A- Basın Meslek İlkelerine uymaya söz verdiğini kamuoyuna kendiliğinden beyan etmiş sözlü, yazılı, görüntülü basın ve yayın organları ile internet gazeteciliği yapan sitelerin sahipleri veya genel müdürleri veya temsilcilerinden"

Konseye yapılan başvurular yıllara göre düzensiz bir seyir izlemektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, 2000'li yılların başı ile birlikte şikâyet sayısında artış yaşanmıştır. Bu artış, şikâyet için "mahkemeye gidilmeyeceğini" belirten vaat mektubu şartının sözleşmeden kaldırılmasından kaynaklanmaktadır.[155]

Tablo 1. Basın Konseyi Yüksek Kurulunun 1989-2008 yılları arasında verdiği kararlar

Yıllar	**Başvuru**	**Uyarı**	**Kınama**	**Şik. Yersiz Bulma**	**Uzlaşma**	**İşleme konulmayan**
1988	-	-	-	-	-	-
1989	9	2	-	1	3	3
1990	5	1	-	4	-	-
1991	22	2	1	5	2	12
1992	45	4	3	14	4	20
1993	23	4	4	6	3	6
1994	36	8	4	12	6	6
1995	74	23	7	7	-	37
1996	44	8	5	8	4	19
1997	49	12	10	13	2	12
1998	46	11	7	17	2	9
1999	39	14	6	9	6	4
2000	67	14	18	18	3	14
2001	148	48	39	45	3	13
2002	136	42	15	42	15	22
2003	160	41	7	57	19	36
2004	144	23	25	55	6	33
2005	139	40	15	44	2	38
2006	128	36	7	49	1	35
2007	72	29	10	30	1	2
2008	117	33	23	48	2	11
Toplam	**1503**	**395**	**208**	**484**	**84**	**332**

Basın Konseyinin Faaliyet Raporlarından derlenmiştir.

[155] Basın Konseyi Faaliyet Raporları, http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/news_detail.asp?newID=328 (24.11.2010)

Konsey, genelde, başvuruları uzlaşmayla sonuçlandırma amacındadır. Bu konuda Konsey Genel Sekreterinin temel görevi, başvuruyla ilgili konuyu barışçıl bir sonuca ulaştırmaktır. Genel Sekreter bu amaçla taraflar arasında temaslarda bulunur ve bunu makul bir süre içinde sonuçlandırır. Genel Sekreter, bu süre zarfında taraflar arasında barışçıl bir çözüm sağlayamazsa dosyayı (kendi çalışma, temas ve tavsiyelerini de ekleyerek) bir rapor halinde Basın Konsey Yüksek Kuruluna sunar. Konseyin kararları gerekçeleriyle açıklanır ve yayımlanmak üzere Temsilciler Kurulu üyesi basın organlarına, bilgi edinmeleri için de aynı kurulun üyesi diğer kuruluşlara gönderilir.

Türkiye'de, Amerikan'daki Ulusal Yayıncılar Birliği gibi radyo ve televizyon yayıncılığını bütünüyle kapsayan ve bu konuda yayın ilkeleri geliştirip yaptırım uygulayan bir özdenetim kuruluşu bulunmamaktadır. Basın Meslek İlkeleri ile bu alanı düzenleyen ve ahlaki yaptırım uygulayan Basın Konseyi, radyo ve televizyonların yalnızca gazetecilik faaliyetlerini denetlemektedir. Basın Konseyi her ne kadar tüm medyada özdenetimi sağlamayı hedeflese de, faaliyetlerinin büyük bir bölümünün yazılı basın üzerine olduğu görülmektedir. Basın Konseyi, radyo ve televizyon kuruluşlarının habercilik faaliyetlerini gözlemekte yetersiz kalmaktadır. Bunun en önemli nedeni, Konseyin birçok konuda resen harekete geçme yetkisinin bulunmaması ve imkânlarının kısıtlı olmasıdır.[156] Özel radyo ve televizyon yayıncılığının başlaması ve zamanla internetin de yaygınlaşması ile Konsey, "Türkiye'de yayınlanan yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın (medya) organları" ve "İnternet yayıncılığı yoluyla hizmet veren tüm kitlesel iletişim organlarının" da gazetecilik faaliyetlerinden sorumlu hale gelmiştir. Her ne kadar, tüm medyanın gazetecilik faaliyetleri üzerinde söz sahibi olduğu iddia edilse de, 1 Ocak 1996-1 Temmuz 2007 yılları arasında Basın Konseyi, radyo ve televizyonlar hakkında yalnızca 15 yaptırım uygulamıştır. Bu yaptırımların 12'si televizyon, 3'ü ise radyolara yönelik olmuştur. Televizyonlara uygulanan yaptırımların 8'i "uyarı", 4'ü "kınama" olurken, radyolara 3 "kınama" yaptırımı uygulanmıştır. Basın Konseyi, radyo ve televizyon kuruluşlarının yalnızca gazetecilik faaliyetleri üzerinde

[156] Kemal Cem Baykal, *Radyo ve Televizyon Yayıncılığında Yayın İlkelerinin İhlali ile Yaptırım Uygulamasında Ortaya Çıkan Sorunlar*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 181.

özdenetim yetkisine sahip olsa da, 11 yıl içinde radyo ve televizyonlar hakkında verilen kararların oldukça az sayıda olduğu dikkati çekmektedir. Basın Konseyinin radyo ve televizyon kuruluşlarının gazetecilik faaliyetleri üzerinde etkisiz kalmasının en önemli nedeninin, Konseyin birçok konuda resen harekete geçme yetkisinin bulunmaması olduğu düşünülmektedir. [157]

4.1.2.5. Medya Derneği

Medya Derneği, medyanın ve gazetecilerin kalite standartlarını yükseltmek, basın özgürlüğünün sınırlarını genişletmek, medyadaki çeşitliliği savunmak ve medyayla ilgili teknolojik gelişmelerin anlaşılıp, etkin biçimde kullanılmasına yardımcı olmak maksadıyla, 23 Mart 2010 tarihinde kurulmuştur. Başkanlığını karikatürist Salih Memecan'ın yaptığı derneğin başkan yardımcısı gazeteci Ekrem Dumanlı'dır.

Derneğin kuruluşundan sonra Kanal 24, ATV, Bugün, Kanal 7, Mehtap Tv, Kanalturk, Samanyolu Haber, STV, Yumurcak Tv, Ülke Tv, Tv Net, Aksiyon dergisi, Bugün gazetesi, Sabah gazetesi, Star gazetesi, Takvim gazetesi, Today's Zaman, Türkiye gazetesi, Yeni Şafak gazetesi, Zaman gazetesi, Cihan Haber Ajansı, Haber7.com internet sitesi ve Radyo 7, derneği desteklediklerini beyan etmişlerdir.[158]

Medya Derneğinin amaçları, derneğin resmi internet sitesinde şu şekilde sıralanmıştır:[159]

a) Gazeteciliği yeniden sorgulamak.
b) Eğitimi sürekli hale getirmek.
c) Gençlere yol göstermek.
d) Akademik çalışmaları desteklemek.

[157] K. C. Baykal, 2008, 176-181.
[158] Sabah, 23.03.2010
[159] Medya Derneği,
http://www.medyadernegi.org/tr/ (24.11.2010)

e) Özgür ve çok sesli olmak.

Medya Derneği, yukarıda sıralanan amaçları gerçekleştirmek maksadıyla, kurulduğu günden bu yana çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Medya Derneği ve ICFJ'nin (International Center for Journalists) işbirliğiyle 25-27 Ocak 2011 tarihleri arasında TRT Harbiye Radyoevi'nde düzenlenen "Uluslararası Medya Etiği Atölye Çalışması"nda belirlenen gazetecilik etik ilkeleri, Derneğin son dönemdeki en önemli faaliyetlerinden birisidir. Gazeteci Alper Görmüş, Indiana Üniversitesi gazetecilik profesörü Sherry Ricciardi ve USA Today gazetesi eski yöneticisi Frank Folwell'ın eğitmenliğini yaptığı atölye çalışmasına Türk basınının çeşitli kurumlarından 25 gazeteci katılmıştır. Gazetecilerin üç günlük atölye çalışması süresince belirledikleri etik ilkeler, eğitmenler tarafından tekrar düzenlenip sadeleştirilmiştir. Medya Derneği tarafından hazırlanan "Türkiyeli Gazeteciler İçin Etik İlkeler", şu şekildedir:[160]

Gerçeklik ve Doğruluk

a) Gazeteciler bilgiyi toplama, haberleştirme ve yorumlama konusunda dürüst, adil ve cesur davranmalıdır. Kamuoyuna hizmet en başta gelen amaçları olmalıdır.
b) Gerçeği eksiksiz ve yalın bir şekilde yansıtmak gazetecinin temel görevidir. Bilgileri net bir şekilde ortaya koymalı, soru işaretlerine, kafa karışıklığına ve manipülasyona yol açabilecek muğlaklıktan uzak durmalıyız.
c) Bunu başarmak için gazeteciler şunları yapmalıdır:
    - Bütün kaynaklardan eline ulaşan bilginin doğruluğunu sınamalıdır. Haberlerde kullanmak üzere elde ettiği yazılı, dijital, görsel ve işitsel belgelerin orijinalliğinden emin olmalıdır.
    - Bilgiyi, belgeleri ve iddiaları, sanki haberin konusuyla ilk kez karşılaşıyormuş gibi titizlikle gözden geçirmelidir.

[160] Türkiyeli Gazeteciler İçin Etik İlkeler, http://www.medyadernegi.org/turkiyeli-gazeteciler-icin-etik-ilkeler (15.12.2011)

- Bilgiyi tam olarak doğrulayamıyorsa, sorumlu olduğu editöre danışmalı ve şu sorulara cevap aramalıdır: a) Bilgi, kamuoyunun bilmesi açısından ne kadar önem taşımaktadır? b) Haberin, konu ettiği şahıslar açısından olası sonuçları nelerdir? c) Zarar nasıl asgariye indirilebilir? d) Elimizde ne gibi alternatifler var?

d) Habere konu olan kişiler aranmalı, onlara haberdeki iddialara cevap verme fırsatı tanınmalıdır. Haberde sözü edilen bireyler, kurumlar ve yerler hakkında teyit edebildiğimiz bilgiyi doğru ve ayrıntılı bir şekilde aktarmak konusunda dikkatli olmalıyız.

e) Gazeteci bu gerekleri uygularken şu hususlara dikkat etmelidir:
   - Gerçeğe ulaşabilmek için elindeki tüm imkânları kullanmalı, alternatifleri değerlendirmelidir.
   - Bilhassa hassas meseleleri ele alırken, haberin güvenilirliğine zarar verebilecek olası davalara veya yalanlamalara karşı korunmak için röportajlarda ses kayıt cihazı kullanmayı düşünmelidir. Bu durumda gazetecilerin kaynaklarına, sözlerinin kaydedildiğini söylemesi gerekir. Gizli ses kayıtları, röportaj yapılanların izni olmaksızın daimi şekilde kullanılmamalıdır. Haberin güvenilirliğini sağlamak için televizyon kameraları da kullanılabilir.
   - Haberin odak noktasını yönlendirmekte çıkarı olabilecek kurumlardan veya bireylerden gelen bilgiye kuşkuyla yaklaşmalıdır. Haberi kendi lehine saptırabilecek veya karşıtlarını kötü gösterebilecek bilgi veren kaynakların amaçlarını daima sorgulamalıdır.

Tarafsızlık ve Adil Olmak

a) Türkiye'deki medya çalışanları herhangi bir siyasi partinin veya özel çıkar çevresinin sözcülüğü rolünü üstlenmemeli veya bunlara açık destek vermemelidir. Buna, bir parti veya siyasi hareket adına konuşmalar yapmak da dahildir.

b) Haber yaparken tarafsız ve adil kalmalı; siyasi, toplumsal veya ekonomik ideolojilerin geçmişte yaşanan, halihazırda vuku bulan ya da gelecekte gerçekleşmesi ihtimal dahilinde olan çatışmalarında taraf olmamalıdır.
c) Bir gazeteci belgeleri toplama, röportaj yapma ve haberi hazırlama esnasında tüm kişisel fikirlerini, ideolojisini ve yorumlarını askıya almalı ve tarafsızlığını korumalıdır.
d) Bunu başarmak için gazeteciler şunları yapmalıdır:
    - Haberde konu edilen bütün tarafların ifade özgürlüğüne saygı göstermeli ve adil olmak ve tarafsızlık adına görüşlerine haberde yer vermelidir.
    - Kişileri veya grupları hedef haline getirmemelidir.
    - Habere konu olan kişi ya da kurumlara ekonomik bağlılık durumlarında bile (sözgelimi haberde sözü edilen kişi veya kurumlardan elde edilen reklam geliri) haberin tarafsızlığını sağlamak için tüm olası alternatifleri değerlendirmelidir.

Bağımsızlık

a) Gazeteciler kamuoyunun bilme hakkından başka hiçbir özel çıkara bağlı olmamalıdır. Gerçek veya öyle algılanabilecek çıkar çatışmalarından kaçınmalı ve dürüstlükten taviz verebilecek veya güvenilirliklerine halel getirebilecek ilişkilerden ve faaliyetlerden uzak durmalıdır.
b) Yayın kuruluşları devletten, özel çıkar çevrelerinden ve siyasi partilerden bağımsız olmalıdır. Kamuoyu, siyasi, ticari ya da kişisel çıkarların kuruluşun yayın politikası üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığına inanmalıdır.
c) Gazeteciler, toplumdaki diğer insanlar gibi, kuvvetli siyasi ve ideolojik görüşlere sahip olsalar da, bu görüşler habercilik süreçlerine dahil olmamalıdır. Kişisel fikirlerin veya siyasi inançların haberlerde yeri yoktur. Gazeteciler yazdıklarının fikir veya yorum olduğunu, olgulara dayalı haberlerle karıştırılmaması için, net bir şekilde belirtmelidir.

d) Reklam verenlere veya özel çıkarlara iltimas geçilmemeli ve onların haberleri etkilemesine izin verilmemelidir.
e) Gazeteciler iltimas, hediye veya para için bilgi vermeyi öneren kaynaklardan uzak durmalıdır.

Kaynakların Kullanımı

a) Kaynaklar konusunda gazeteciler şu hususlara dikkat göstermelidir:
    - Kaynakla ilişkisinde, habercinin veya çalıştığı haber kuruluşunun güvenilirliğini zayıflatacak hiçbir çıkar çatışması olmadığından emin olmalıdır.
    - Kaynakla arasında hesabını veremeyeceği herhangi bir maddi bağ kurmamaya özen göstermelidir.
    - Kaynaktan edindiği iddiaların doğruluğundan emin olmalıdır. Kaynağın kamuoyunun gözünde güvenilir olup olmadığına bakmaksızın, bu iddiaları destekleyecek belgeler istemelidir.

İsimsiz Kaynakların Kullanımı

a) Gazeteciler isim kullanmama sözü vermeden önce kaynakların amaçlarını daima sorgulamalıdır. Bilgi karşılığında herhangi bir söz verirken, bunun hangi koşullara bağlı olduğunu açıkça belirttiğinden emin olmalıdır. Bir kez ismi saklı tutma sözü verdiğinde, o sözü tutmalıdır.
b) Türkiye'de isimsiz kaynaklara dayanan haberler yayınlamak alışkanlık haline gelmiştir; bu tür haberler sık sık bilginin manipülasyonuna ve kanıtlanmamış iddialara veya söylentilere yol açmaktadır. Etik ilkeler uyarınca, özel koşullar olmadığı sürece, bütün kaynakların ismi verilmelidir.
c) Böyle bir durumda, haber kuruluşunun yöneticileri ile tartışılmalı ve kaynağın isminin niye saklandığına dair bilgi kamuoyu ile paylaşılmalıdır.
d) Gazeteciler editörleriyle veya sorumlu oldukları kişilerle şu hususları gözden geçirmelidir:

- Kaynağın verdiği bilgiler onu ya da yakınlarını hayati tehlikelerle ya da toplumsal sorunlarla baş başa bırakıyor mu?
- Verilen haber kamuoyunu ne ölçüde ilgilendiriyor? Haber önemli mi ve ciddi bir etkisi var mı?
- Kaynağın, iddialarını destekleyecek belgeleri var mı?
- Kaynağın bu bilgiyi vermekteki amacı ne?
- Kaynağın isimsiz kalması, haberin güvenilirliğini zedeler mi?

e) Kaynağın isminin saklanması konusunda karar alınırsa, istendiği takdirde gazeteciler kaynağın kimliğini editörüne açıklamalıdır. Editör ve haberci, ismi saklama taahhüdünü yerine getirmelidir.

f) Kaynağı bilinmeyen bilgi ve belgelerin değerlendirilmesinde şüpheci davranılmalı ve orijinal olup olmadıkları titizlikle soruşturulmalıdır.

g) Doğru olmayabileceği bilinen bir haberin yayınlanması kararında, haber diğer medya kuruluşlarına sızdırılmış olsa bile, mesleki rekabet faktörü belirleyici bir faktör olmamalıdır. Günümüzün rekabetçi medya piyasasında bile karar verirken gözetilmesi gereken faktörler doğruluk ve hakikat olmalıdır.

h) Yöntemlerden biri, haberi, bilginin orijinalliğini sorgulayan ve bilginin nereden geldiği ve niye yayınlandığına dair bakış açısı sağlayan bir bölümle birlikte yayınlamak olabilir.

Haber Hırsızlığı / İntihal

a) İntihalle ilgili kural basittir: Yapmayın.

b) Haberlerimizde herhangi bir başka mecradan (internet, gazete, televizyon, radyo, kitap ya da dergi) alıntı yapılarak kullanılan özgün ifade, üslup ve fikirlerin kaynağı mutlaka belirtilmelidir. Kaynak gösterme ilkesi haber ajansı havuzlarından alınan haberler için de geçerlidir. Haber hırsızlığı internetle birlikte iyice yaygınlaştığı için, ne olduğunu anlamak ve tanımlamak her zamankinden daha önemlidir.

c) Bilgi hırsızlığı: Başka bir muhabirin elde ettiği bilgiyi ya da yaptığı haberi kaynak göstermeden kullanmaktır.

d) Üslup hırsızlığı: Bir muhabir, bir haberi yaratıcı ve alışılmadık bir tarzda yazar ve bir başka muhabir kendi haberinde bu haberden pasajlar kopyalarsa, üslup hırsızlığı yapmış olur.
e) Fikir hırsızlığı: Bir gazeteci, köşe yazarı veya haber analisti, yazısında veya haberinde bir meseleyle ilgili yeni bir fikir veya teori ortaya atar ve başka bir gazeteci bu fikri, kaynağına atıfta bulunmadan kopyalarsa fikir hırsızlığı yapmış olur.

Görsel Malzeme Kullanımı

a) Fotoğrafları ve görsel malzemeleri üreten gazeteciler çalışmalarında yüksek etik standartlara riayet etmekle yükümlüdür. Görsel malzemenin sunumunda doğru ve kapsayıcı olmalı, görselleri, yeni dijital teknolojilerle manipüle etmenin ayartıcılığına karşı koymalıdır. Sorulacak kilit soru şudur: Bu görsel, fotoğrafladığımız sahneyi veya olayı doğru yansıtıyor mu?
b) Kullanılan görüntü ve fotoğraflar kişi mahremiyetine saygılı olmalı ve gazeteciler haberlerine dahil ettikleri fotoğrafları ve görsel malzemeleri seçerken adil olmaya azami dikkat göstermelidir.
c) Şu hususlara dikkat gösterilmelidir:
    - Fotoğraf çekimleri rahatsızlık vermeyen ve şiddet kurbanlarının veya hayatta kalanların acılarını deşmeyen bir mesafeden yapılmalıdır. Trajediden etkilenenlerin özel yas ve acı anlarında duyarlı davranılmalıdır.
    - Kullanılan görsel malzemeler gerçeği olduğu gibi yansıtmalıdır. Kamuoyu, dijital olarak değiştirilmiş görsel malzemelerle ve bilhassa bu malzemelere ekleme veya çıkarma yapılmak suretiyle manipüle edilmemelidir. Görüntü kalitesini artırmak için yapılacak teknik müdahaleler bu kuraldan müstesnadır.
    - Çocukların, cinsel taciz ve suç kurbanlarının, travmatik olay kurbanlarının fotoğraflarının veya görüntülerinin alınması ve kullanılması konusunda daha fazla hassasiyet gösterilmelidir.

- Gazeteci görsel malzemelere konu olan herkese saygı ve dürüstlükle davranılmalıdır. Fotoğrafçılar savunmasız kişileri ele alırken özel dikkat göstermeli ve suç veya trajedi kurbanlarına merhametle yaklaşmalıdır. İçerdiği kişilere acı verebilecek bir fotoğrafı ya da görüntüyü kullanmanın gerekli olup olmadığını ve bunları hangi motivasyonla kullanmak istediğini sorgulamalıdır. Fotoğrafları ve görsel malzemeleri kullanmanın olası sonuçlarını gözden geçirmelidir. Fotoğraf altı yazıları fotoğrafta sunulan gerçekliği ifade etmelidir. Arşiv görüntüsü kullanımında dikkat ve hassasiyet gösterilmeli, trajedinin veya travmanın anılarını canlandırmanın hayatta kalanlara ve genel olarak kamuoyuna acı verebileceği unutulmamalıdır. Eğer fotoğrafı kullanmak için iyi bir gazetecilik sebebi varsa (sözgelimi trajik bir olayın yıldönümü) tarihi verilmeli ve başlıkları açık konulmalıdır.

Özel Hayat

a) Bilgi toplama ve haber yapma sürecinde meslek ilkeleri akıldan çıkarılmamalı ve gazetecilik konumunun bize özel hayatı ihlal etme hakkı vermediği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bu nedenle haber peşinde koşarken, bir kişinin mahremiyetini ihlal etme tehlikesi ortaya çıktığında, "Bu haberi yapmamızın amacı nedir? Aynı şey benim başıma gelse ne hissederdim? Bu haber kamu yararına gerçekten hizmet ediyor mu?" gibi soruları kendimize sormalıyız.
b) Cinsel suç mağdurları ve çocuk zanlıların kimliklerinin açıklanması konusunda büyük dikkat gösterilmelidir.

Ayrımcılık ve Nefret Söylemi

a) Haberler hiçbir şekilde kışkırtıcı veya ayrımcı bir dil kullanmamalıdır. Doğrudan haberle ilgili olmadıkça gazeteciler bir kişiyi veya bir grubu

dili, inancı, ırkı, toplumsal cinsiyeti, cinsel kimliği veya toplumsal sınıfı ile tanımlamamalıdır.

b) Medya kuruluşları herhangi türde nefret söylemini veya ayrımcı görüntüleri yayınlarken azami dikkat göstermelidir. Ama bu son derece hassas bir meseledir: Olayları aktarmak gazetecilerin görevidir. Nefret eylemlerini görmezden geldiğimizde, kimsenin tepki gösterme, kınama veya farklı bir bakış açısı ortaya koyma fırsatı olmayacaktır.
c) Gazeteciler, saldırgan görüşleri aktarma görevlerine bağlı kalmayı sürdürürken zararı en aza indirebilecek seçenekler bulmalıdır. Takipçilerine, büyük resmi anlamalarını sağlayacak bilgiyi vermelidirler. Medyanın, bunun niye nefret söylemi olduğu ve niye bir haberde kullanıldığını anlaması için kamuoyuna yardımcı olması önemlidir. Diğer bir deyişle, kamuoyuna bağlamı da sunma sorumluluğumuz vardır.
d) Bu yüzden nefret suçu içeren ifadelerin veya diğer malzemelerin kullanılmasına, ancak haber değeri olduğuna hükmedildiğinde, bir meseleye veya olaya ışık tuttuğunda ve kamusal yarar söz konusu olduğunda izin verilebilir.

Aldatma

a) Bütün geleneksel habercilik yöntemleri tükenmediği ve kamuoyu açısından hayati önem taşıyan bir bilgi elde edilemediği sürece, gizli ses veya görüntü kaydı gibi yöntemleri kullanmaktan kaçınmak gerekir. Elde edilmeye çalışılan bilgi, aldatma yönteminin kullanılmasını (sözgelimi bir habercinin takma isim kullanarak kendisini gizlemesi) haklı gösterecek kadar büyük önem taşımalıdır.
b) Önemli bir bilgi elde etmek için aldatma yöntemi kullanıldığı takdirde, haber kuruluşu kamuoyu da dahil, ilgili bütün taraflara aldatmanın niteliğini ve sebebini açıkça söylemelidir.
c) Bu noktada önemli bir kural: Aldatma yoluyla ifşa edilen bilgi sayesinde önlenen zarar, bizzat aldatma eyleminin neden olduğu zarara baskın çıkmalıdır.

d) Gazeteciler aldatmanın aldatılanlar açısından (uzun ve kısa vadeli) sonuçlarını, gazeteciliğin güvenilirliği ve misyonu açısından etkisini veya aldatma yoluna başvurmanın sebebini tartmalıdır.

Çıkar Çatışması

a) Gazeteciler, topluma karşı taşıdıkları büyük sorumluluktan dolayı, gerçek veya algı düzeyinde çıkar çatışması yaratan durumlara karşı bilhassa dikkatli olmalıdır. Gazeteciler aşağıda sayılan durumların etkisine karşı sorumluluklarını göz önünde bulundurmalıdır:
    - Belli faaliyetlerde yer almak, sözgelimi siyasi bir gösteride konuşmak
    - Kampanyalar veya örgütlerle yakın ilişkiler kurmak
    - Kaynaklar, reklam verenler veya diğer taraflardan iltimas veya özel muamele kabul etmek
    - Gazetecinin güvenirliğini riske sokacak yan işlerde çalışmak
    - Haberlerin unsuru olarak takip edilen kaynaklarla dostluk kurmak
    - Gazeteciler mesleği ile kesişen veya çatışan bir başka işte çalışmamalıdırlar. Devlet kurumları veya siyasi partiler gibi kurumlar için yarı zamanlı veya gönüllü iş yapmamalıdırlar.
    - Gazeteciler haber kaynaklarıyla ilişkilerinde dikkatli davranmalıdırlar. Hediye, özel muamele veya para almak gibi çıkar ilişkilerine girmemelidirler.
    - Gazeteciler kendilerine daima şu soruları sormalıdırlar:
    - Bağımsız mı davranıyorum?
    - Yaptığım şey, güvenilirliğime veya haber kuruluşumun güvenilirliğine halel getirebilir mi? Davranışım bir çıkar çatışması olmasa da çıkar çatışmasının izlenimini vermek bile, kamuoyunun gözünde dürüstlüğümü ortadan kaldırmaya yeter mi?

4.1.2.6. Medya Etik Konseyi

Medya Etik Konseyi, düşünceyi ifade ve basın özgürlüğünün Türkiye'de tam olarak gerçekleşmesi, yazı yazma ve haber alma hakkının hiçbir siyasi baskı olmaksızın kullanılabilmesi, gazetecilik mesleğinin kamuoyu nezdindeki itibarının güçlendirilmesi, üyelerinin milli, manevi ve ahlaki değerlere bağlılık düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmak maksadıyla kurulmuştur.

Başkanlığını gazeteci Halit Esendir'in yaptığı Konseyin, amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır:[161]

1) Mesleğin gerektirdiği hak ve özgürlüklerin korunup geliştirilmesi için yasama ve yürütme organlarıyla, resmi ve özel kurum ve kuruluşlar karşısında üyelerini temsil etmek.
2) Medyanın itibarını zedeleyen ve mesleğe zarar verenleri uyarmak, kamuoyuna deklare etmek, basın ahlâkına uyulmasını sağlamak.
3) Medya kuruluşları, gazeteci ve yazarların yayınları hakkında gelen şikâyetleri karara bağlamak için medya içi özdenetim amacıyla Medya Etik Konseyi oluşturmak. Gazeteci ve yazarların mesleki gelişmelerini sağlamak için açıkoturum, panel ve benzeri toplantılar düzenlemek. Görüntülü, yazılı, işitsel ve elektronik basın-iletişim sektörüyle ilgili araştırma yapmak, anketler düzenlemek, sonuçlarını kamuoyuna duyurmak, benzer girişimleri desteklemek.
4) Stajyer ve çalışan gazetecilerin yetişmelerine katkıda bulunmak ve medya etik kurallarını uygulamalı öğretme amacıyla kurs ve seminerler düzenleyerek sorunlarının çözümüne ve iş bulmalarına yardımcı olmak.
5) Mesleki uğraşlarda karşılaşılan güçlükleri ve sorunları incelemek, çözüm yolları üretmek. (Basın meslek ve ahlak ilkeleri çerçevesinde mesleğin özdenetim konusunda çalışan basın konseyi ve benzeri görevli kuruluşlarla ilişkide bulunmak.)

[161] Medya Etik Konseyi İlkeleri, http://www.medyaetikkonseyi.com/Detaylar.aspx?Soru=ilkeler (21.06.2011)

2007 yılında kurulan Konsey, meslek etiğine uygun yayıncılığı teşvik etmek amacıyla yazılı basın, televizyon, radyo ve internet alanlarında "Medya Etik Ödülleri" vermektedir.

4.2. YAYIN ORGANLARININ MESLEK İLKELERİ VE OKUYUCU TEMSİLCİLİĞİ

Türkiye'de, özdenetim kuruluşlarının getirdiği yayın ilkelerinin sınırlı oluşuyla ortaya çıkan sorun, yayıncıların kendi kendilerini denetleyecek yayın ilkeleri oluşturmaması nedeniyle daha da büyümektedir. Yayıncılık alanında birçok aktör bulunmasına rağmen yalnızca Doğan Grubu, özdenetimi sağlamak amacıyla birtakım yayın ilkeleri hazırlamıştır fakat hazırlanan bu ilkelerde gazetecilik faaliyetleri üzerinde yoğunlaşılmış, radyo ve televizyon yayıncılığının diğer alanları göz ardı edilmiştir.

4.2.1. Doğan Grubu Meslek İlkeleri

Doğan Grubu Meslek İlkeleri, 2002 yılının Ağustos ayında yayımlanmıştır. Doğan Grubu; bu ilkelerin, yayımlandığı tarihten itibaren Grup bünyesinde faaliyet gösteren bütün radyo, televizyon ve gazeteler için geçerli olduğunu ifade etmiştir. Doğan Grubu Yayın İlkeleri temel olarak, gazetecinin çıkar ilişkilerinin dışında kalması ve doğrulardan ayrılmamasını, yayınlarda hiç kimsenin, ırk, cinsiyet, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları veya yaşı nedeniyle aşağılanamaması ve kınanmamasını, kişilerin ve kuruluşların eleştiri sınırı ötesinde küçük düşürülmemesini, özel yaşama saygı gösterilmesini, şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı yayınlardan kaçınılmasını amaçlamaktadır. 20 madde halindeki Doğan Grubu Meslek İlkeleri şunlardır:[162]

[162] Doğan Grubu Meslek İlkeleri, http://www.dmgyayinkonseyi.com/meslek_ilkeleri.asp (24.11.2010)

1) Gazetecilikte temel işlev, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan ve hiçbir baskının etkisi altında kalmadan, en kısa zamanda ve edinilebilen tam bilgiyle kamuoyuna iletmektir.
2) Gazeteci, mesleki çalışmalarını her türlü çıkar ve nüfuz ilişkisinin dışında tutar, herhangi bir siyasi partide aktif görev almaz.
    a) Doğan Yayın Holding'in ekonomi ve finans konularında yayım yapan bölümlerinde çalışanlar, hisse senedi sahibi olamazlar ve borsalarda dolaylı ya da dolaysız hisse senedi alıp satamazlar.
3) Gazeteci; görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan uzak durur.
    a) DYH çalışanları, bağlı oldukları birim yöneticisinin izni olmadan üçüncü şahısların gezi davetlerini kabul edemezler ve onlarla seyahat edemezler.
4) Yayına konu edilen veya edilmesi düşünülen kişilerden veya kurumlardan meslek etik ve geleneklerine aykırı hiçbir hediye veya ayrıcalık kabul edilemez.
5) Yayınlarda hiç kimse ırkı, cinsiyeti, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları veya fiziki kusurları nedeniyle aşağılanamaz ve kınanamaz.
6) Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.
7) Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan lakap ve ifadeler kullanılamaz.
    a) Yazarların kendi köşelerinde yazdıkları hakaret ve iftira niteliğindeki yazılardan kaynaklanan davalardan doğan tazminatın %20'si kendileri tarafından ödenir
8) Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenemedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
9) Soruşturması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler soruşturulmaksızın ve bundan ne sonuç alındığı belirtilmeksizin ve/veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayımlanamaz.

a) Doğan Yayın Holding'e bağlı basın organlarında yanlış haber veren ve/veya yayımlayan gazeteci ihtardan, iş ilişkisinin kesilmesine kadar uzanan bir yaptırımın hedefi olur.

10) İnandırıcı makul nedenler gösterilmedikçe kimse, yasaların suç saydığı eylemlerle itham edilemez.
11) Kişilerin özel yaşamı - ilgilinin açık veya kapalı rızası olduğu anlamına gelen yaşam şekli ve kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında - yayınlara konu edilemez.
12) Kamu yararı olmadıkça, gizli kamera kullanmak, gizlice ses kaydı yapmak, özel mülke izinsiz girmek gibi, ilgilinin kişilik haklarına saldırı sayılabilecek yöntemlerle haber üretilemez.
13) Sanıkların, suçluların akrabaları ve yakınları, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir edilemez.
14) Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayımlanamaz.
15) Haber kaynağının - kamuoyunu yanıltmayı amaçladığı haller hariç - gizliliğine azami saygı ve titizlik gösterilir.
16) Haberlerin araştırılması, hazırlanması ve yayınlanmasında her zaman dengeli, gerçeğe bağlı ve objektif davranılması şarttır.

a) Yayımlanan haberde suçlanan tarafın görüşüne yer verilir. İlgilinin yanıt vermemesi veya kendisine ulaşılamamış olma hali aynı haberde belirtilir.
b) Yayımlanan alıntılarda kişinin anlaşılmaz ya da gülünç duruma düşmesine neden olacak özetleme ve değişiklik yapılmaz. Yayımlanan alıntılarda kaynak ve tarih açık olarak belirtilir.
c) Bütün kamuoyu araştırmaları, araştırmayı yapan kuruluşun adı, kimin talebi ve finansmanı ile yapıldığı, tarih ve görüşülen kişi sayısı ve araştırma metodu açık olarak belirtilerek yayımlanır.

17) Şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı, çocukları olumsuz yönde etkileyici, bireyler, topluluklar ve uluslar arasında nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.
18) İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
19) Yayın tarihi için konan zaman (ambargo) kaydına uyulur.
20) Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı gösterilir, gereği yapılır.

a) Doğan Yayın Holding basın organları, hatalarını düzeltme amacına yönelik, düzenli olarak devreye giren mekanizmalar oluştururlar."

Doğan Grubu, Türkiye'de yayın ilkeleri oluşturup özdenetimi sağlamaya çalışan tek yayın grubudur. Ancak uygulamaya bakıldığında, 2002 yılında yayımlanan ilkelerin özdenetimi sağlamada başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Doğan Grubu Meslek İlkeleri'ne bakıldığında, bu ilkelerin neredeyse tamamının, mülga 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un Yayın İlkeleri başlıklı 4. maddesinde de yer aldığı dikkat çekmektedir. Buna rağmen, Doğan Grubu'nun bir üyesi olan Kanal D, 2002-2007 yılları arasındaki dönemde 4. maddeyi en fazla ihlal eden ikinci yayın kuruluşu olmuştur. Bu dönemde 4. maddeyi 125 defa ihlal eden Kanal D'nin oranı, 19 yayın kuruluşu tarafından gerçekleştirilen 726 ihlal içinde %17 civarındadır.[163]

4.2.2. Okuyucu Temsilciliği

Okur temsilcisi, okurların haberlere getirdiği eleştirileri yanıtlayarak ve okur temsilcisinin özdenetim işlevinden bahsederek, gazete için çok önemli bir görevi yerine getirir. Okur temsilcisi bu görevini yerine getirerek bir taraftan gazete ile okur

[163] K. C. Baykal, 2008, 178.

arasında iletişim köprüsü oluşturur, diğer taraftan da gazete çalışanlarının haberlere yönelik eleştirilere, dolayısıyla okuyucuya karşı duyarlı olmalarını sağlar.

Okur temsilcisinin etik ilkeler bakımından sorunlu haberleri incelerken, okuyucuların şikâyet ettiği hususlara cevap yazarken veya söz konusu haberi yazan muhabirlere sorular yöneltirken en önemli amacı, benzer sorunların bir daha yaşanmasının önüne geçmektir. Gazete içinde özdenetim işlevi gören okur temsilcisi, gazetede yer alan haberlerin etik ilkeler bakımından giderek daha sorunsuz bir şekilde verilmesini hedefler. Okur temsilcileri, çalıştıkları gazetelerde muhabirleri ve diğer gazete çalışanlarını yapıcı eleştirileriyle motive ederek, haberlerin etik standartlar bakımından daha üst düzeye gelmesine katkı sağlayabilir. Okur temsilciliğinin sahip olduğu bu potansiyelin harekete geçirilmesi ve okur temsilciliği uygulamasının yaygınlaşmasının teşvik edilmesi, bir taraftan gazetecilerin saygınlığını artırırken, diğer taraftan da okuyucuların ve dolayısıyla toplumun gazetelerden beklentilerinin karşılanmasına da katkı sağlayacaktır.[164]

Türkiye'de okuyucu temsilciliği uygulaması, Milliyet gazetesinde Yavuz Baydar ile birlikte başlamıştır. Baydar, Milliyet gazetesindeki "Okuyucu Temsilcisi" adlı köşesinde haftada bir şikâyet mektuplarını cevaplayarak konuyla ilgili meslek ilkeleri çerçevesinde eleştirilerde bulunmak suretiyle, okuyucu temsilciliği uygulamasını başlatmıştır. Baydar'ın eleştirileri genellikle haberi yapan muhabir ya da yazı işlerine yönelik olmuş ve haberi yapanların görüşleri de aynı sayfada yayımlanmıştır. Daha sonra Hürriyet gazetesi de benzer bir uygulama başlatarak "Okur Temsilcisine Mektuplar" başlığıyla okuyucu eleştirilerine yer vermeye başlamıştır. Hürriyet'ten sonra Sabah gazetesi de okur temsilciliği uygulamasını faaliyete geçirmiştir. Tablo 2'de, yazılı basın kuruluşlarının hangi özdenetim şeklini benimsedikleri ve üye oldukları özdenetim kuruluşları görülmektedir.

[164] Nejdet Atabek, "Gazete Haberlerinde Etik Standartların Yükseltilmesinde Okur Temsilcisinin Rolü", http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/hakemli%20yazilar%20pdf/04Nejdet%20ATABEK.pdf (07.11.2011)

Tablo 2. Yazılı Basında Özdenetim

Yayın Kuruluşu	Özdenetim Şekli	Meslek İlkeleri	Üye Olduğu Özdenetim Kuruluşu
Cumhuriyet	-	Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk	-
Hürriyet	Okur Temsilcisi	Doğan Yayın İlkeleri/ Basın Meslek İlkeleri	Basın Konseyi
Milliyet	Ombudsman	Doğan Yayın İlkeleri/ Basın Meslek İlkeleri	Basın Konseyi
Radikal	-	Doğan Yayın İlkeleri/ Basın Meslek İlkeleri	Basın Konseyi
Sabah	Okur Temsilcisi	-	Medya Derneği
Türkiye	-	Basın Meslek İlkeleri	-
Vatan	Okuyucu Temsilcisi	Doğan Yayın İlkeleri/ Basın Meslek İlkeleri	Basın Konseyi
Yeni Şafak	Okuyucu Temsilcisi	Basın Meslek İlkeleri	Medya Derneği
Zaman	Okur Editörlüğü	Basın Meslek İlkeleri	Medya Derneği

Gazetelerin künye bilgilerinden derlenmiştir.

4.3. RADYO VE TELEVİZYONLARDA ÖZDENETİM UYGULAMALARI

Türkiye'de özel radyo ve televizyonların kuruluşu, gelişmiş ülkelere nazaran daha geç gerçekleşmiştir. Bu nedenle, radyo ve televizyonlarda uygulanan özdenetim modellerine, çalışmanın sonunda değinilmiştir.

4.3.1. İzleyici Temsilciliği

26 Eylül 2006 tarihinde, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği tarafından düzenlenen bir basın toplantısı ile ulusal televizyon kanallarında "İzleyici Temsilciliği" uygulamasının başlatıldığını açıklanmıştır. Yapılan toplantıda, izleyici temsilcilerinin görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

a) İzleyicilerin şikâyetlerini alabilmek için gerekli altyapıyı kurmak,
b) Kendilerine, kurumu ve RTÜK aracılığıyla ulaşan izleyici şikâyetlerini değerlendirmek ve bunlardan cevaplandırılması gerekenleri cevaplandırmak,
c) Televizyon kanallarında yapılan yayınlara cevap niteliği taşıyan izleyici başvurularının RTÜK Yasasına uygun bir biçimde yayımlanmasını sağlamak,
d) Çalışmalarını her ayın sonunda kanalın yönetimine raporlamak ve yayın akışının imkân verdiği ölçüde bu çalışmaları kamuoyu ile paylaşmak.

Gönüllülük esasına dayanan bu sistemin uygulanmaması veya yanlış uygulanması durumunda, televizyon kanallarının herhangi bir yaptırımla karşılaşması, hukuken mümkün değildi. Bu durum, zaman zaman bazı televizyon kanalları tarafından suistimal edilebilmekteydi. 3 Mart 2011 tarihinde yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile birlikte "İzleyici Temsilciliği" uygulaması, hukuki bir dayanağa sahip olmuştur. Kanun'un 22. maddesi uyarınca, "Medya hizmet sağlayıcılar, ortak denetim ile öz denetim mekanizmalarının oluşturulması, izleyici ve dinleyicilerden ulaşan şikâyetlerin değerlendirilip kuruluşun yayın kuruluna sunulması ve sonuçlarının takip edilmesi amacıyla en az on yıllık mesleki tecrübeye sahip bir izleyici temsilcisi görevlendirirler. Belirlenen izleyici temsilcisi uygun vasıtalarla kamuoyuna duyurulur ve Üst Kurula bildirilir."

Televizyon kanalları açısından bir özdenetim sistemi getiren uygulama ile izleyiciler, takip ettikleri programlarla ilgili şikâyetlerini bildirmek üzere televizyon kanallarına ulaşmak istediklerinde, karşılarında mutlaka bir muhatap bulabilmektedirler. Aynı zamanda, izleyicilerin televizyon kanalıyla ilgili görüşleri, tepkileri, şikâyetleri de kanal yönetimi tarafından düzenli olarak takip edilebilmektedir.[165]

[165] Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, İzleyici Temsilciliği Uygulaması, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=0f7f9273-fc6c-409c-8f8a-b482c095415a (24.06.2011)

İzleyici bildirimlerinin, RTÜK ve televizyon kuruluşları tarafından yapılan çalışmalara olan katkıları göz önünde bulundurulduğunda, izleyici temsilcilerine bu hususta çok önemli görevler düşmektedir. İzleyici bildirimlerinin uygun şekilde cevaplandırılması durumunda izleyicilerde, kanal hakkında olumlu bir izlenim oluşabilecek ve aynı zamanda izleyici de bildirimde bulunduğu konu hakkında bilgilendirilebilecektir. Özdenetim bağlamında çok önemli bir görev olan izleyici temsilciliğinin 6112 sayılı Kanun ile hukuki alt yapıya kavuşturulmasıyla birlikte, televizyon kuruluşlarının bu konuya profesyonel anlamda daha çok önem verecekleri düşünülmektedir. Böylece, televizyon kuruluşları ve izleyiciler arasında daha başarılı ilişkiler kurulabilecektir.

4.3.2. Yayıncılık Etik İlkeleri

Türkiye'de televizyon yayıncılığı alanında yaşanan sorunlar karşısında, yayın kuruluşlarının etrafında uzlaşacakları ortak bir etik davranış zemini oluşturulması amacıyla yürütülen çalışmalar kapsamında, 25 Mayıs 2007 tarihinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği (TVYD) tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden medya etiği alanında önemli çalışmaları bulunan akademisyenlerin hazır bulundukları toplantı sonucunda ortaya çıkan yayıncılık etik ilkeleri ışığında, taslak bir metin hazırlanmıştır.

25 Haziran 2007 tarihinde Televizyon Yayıncıları Derneği üyeleri ile bir toplantı yapılarak, yayıncılık etik ilkeleri üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Aynı tarihte Televizyon Yayıncıları Derneği, Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği ve Yerel ve Bölgesel Televizyonlar Birliği ile de bir toplantı düzenlenerek, sektörde yer alan meslek örgütlerinin de metin üzerindeki görüşleri alınmış ve genel bir mutabakata varılmıştır.

RTÜK ve TVYD tarafından, 3 Temmuz 2007 tarihinde İstanbul Conrad Otel'de düzenlenen bir törenle imzalanarak kamuoyuna deklare edilen "Yayıncılık Etik İlkeleri", yayınlarda insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere saygılı

olunmasını, olayların doğru ve tarafsız bir biçimde yayımlanmasını, ırk, renk, dil, din ve cinsiyet bağlamında ayrımcılık yapılmamasını, cevap ve düzeltme haklarına saygılı olunmasını, özel hayata ve mahremiyete saygılı olunmasını, kadınların bir nesne gibi görülmemesini, çocukların ve gençlerin uygunsuz içerikten korunmasını amaçlamaktadır Yayın kuruluşları tarafından altına imza konulan Yayıncılık Etik İlkeleri şunlardır:[166]

1) İnsan onuruna, temel hak ve özgürlüklere saygılı olmak.
2) İfade özgürlüğü ve haber alma hakkı çerçevesinde, olay ve olguları doğru, tarafsız ve eksiksiz yayınlamak.
3) Yayıncılığı haksız amaç ve çıkarlar doğrultusunda kullanmamak.
4) Çok sesliliğin ve kültürel çeşitliliğin korunmasına önem vermek.
5) Yayınlarımızda ırk, renk, dil, din ve cinsiyet ayrımcılığına, aşağılama ve önyargılara yer vermemek.
6) Kişi ve kurumların cevap ve düzeltme haklarına saygılı olmak.
7) Toplumda korku ve infial yaratabilecek olaylar karşısında ve kriz zamanlarında sağduyulu davranmak.
8) Şiddeti teşvik etmemeye ve meşrulaştırmamaya özen göstermek.
9) Özel hayata ve mahremiyete saygılı olmak.
10) Kadınların sorunlarına duyarlı olmak ve kadınları nesneleştirmekten kaçınmak.
11) Çocuk ve gençleri uygun olmayan içerikten korumaya özen göstermek.
12) İzleyicilerin ve dinleyicilerin gereksinim, beğeni ve hassasiyetlerine önem vermek.

4.3.3. Koruyucu Sembol Sistemi

Koruyucu Sembol sistemi, televizyon yayınlarının içerikleri ile ilgili bilgilendirici bir sınıflandırma sistemidir. Çocukların ve gençlerin, televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerine karşı korunması hususunda hem ebeveynlere hem

[166] Vatan Gazetesi, 03.07.2007

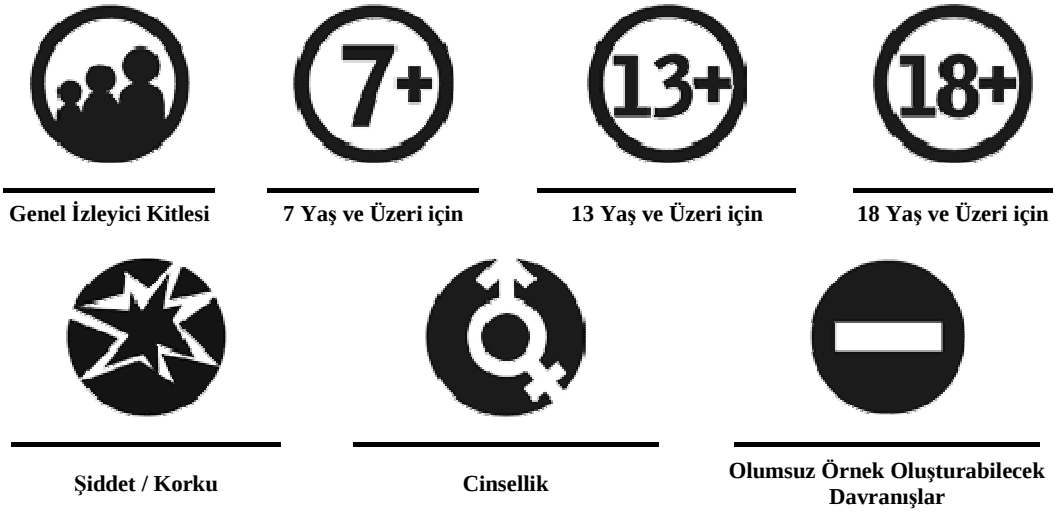
de yayıncılara büyük görevler düşmektedir. Koruyucu Sembol Sistemi, çocukları ve gençleri televizyonun zararlı etkilerinden koruma sorumluluğunu taşıyan ebeveynlere ve yayıncılara yardımcı olmak üzere tasarlanmıştır.

Konuyla ilgili bağımsız uzmanlar tarafından geliştirilmiş karma bir sistem olan Koruyucu Sembol Sistemi, programın olası zararlı içeriği ve programın hangi yaş grubuna uygun olduğu hakkında bilgi vermektedir.

Programın olası zararlı içeriği: Zararlı etkileri olabilecek içerik alanları; şiddet ve korku, cinsellik ve örnek oluşturabilecek olumsuz davranışlar (ayrımcılık, alkol ve sigaranın aşırı kullanımı, madde kullanımı, yasa dışı davranışlar ile kaba konuşma/küfür) olarak belirlenmiştir.

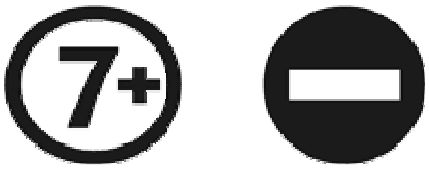
Programın hangi yaş grubuna uygun olduğu: Programlardan etkilenme düzeylerine göre yaş grupları, "Genel İzleyici", "7 Yaş ve üzeri", "13 Yaş ve üzeri" ve "18 Yaş ve üzeri" olmak üzere dört grupta ele alınmıştır. Bir programın hangi türde zararlı içerik taşıdığı ve programı hangi yaş grubunun izlemesinin uygun olduğunu belirleyebilmek için bir soru formu geliştirilmiştir. Soru formuna RTÜK'ün internet sitesindeki "Örnek Kodlama Formu" başlığı altında ulaşılabilir. Bu form, sınıflama sistemine dâhil tüm programlar için yayıncı kuruluşların görevlendirdiği ve sistem hakkında önceden eğitilmiş sertifikalı kodlayıcılar tarafından elektronik ortamda doldurulur. Form üzerinde işaretlenen yanıtlara göre, sonuç otomatik olarak saptanmış olur. Bir programın ne tür bir zararlı içerik taşıdığını ve hangi yaş grubu için önerildiğini belirtmek için semboller kullanılır. Bu semboller şunlardır:[167]

[167] Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'in Ekleri, http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=641d1735-908b-4bf1-9ea5-53242033a73c (14.12.2011)

Şekil 1. Koruyucu Semboller

Televizyonda birden fazla sembol görünmesi halinde,

Şekil 2. 7 yaş, olumsuz davranış.

İzlenilen programda bu sembollerin bir arada görünmesi, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar nedeniyle, ilgili programın ancak 7 yaş ve üzerindekiler tarafından izlenmesi gerektiğini gösterir.

Şekil 3. 13 yaş, şiddet/korku, cinsellik

İzlenilen programda bu sembollerin bir arada görünmesi, o programın hem şiddet/korku hem de cinsellik içeren sahneler nedeniyle ancak 13 yaş ve üzerindekiler tarafından izlenmesi gerektiğini gösterir.

Koruyucu Sembol Sistemi, toplumumuz tarafından oldukça beğenilen bir çalışmadır. Ancak uygulama aşamasında, yayıncıların bilerek ya da bilmeyerek yanlış semboller kullandıkları görülmektedir. İzleyiciler de bu hataları ancak söz konusu programları belirli bir süre izledikten sonra fark edebilmektedir. Dolayısıyla da izleyicilerin sisteme olan güveni sarsılmaktadır. Bu sistemin, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 24. maddesinde "Koruyucu Sembol Sistemi" başlığıyla hukuki alt yapıya kavuşturulmasıyla birlikte, yapılan hatalarda ve bu hatalarla ilgili izleyici bildirimlerinde önemli oranda azalma olmuştur. Bu durum, hem sistemin daha sağlıklı çalışmasına katkıda bulunmakta hem de izleyicilerin sisteme ve televizyon kuruluşlarına olan güvenini artırmaktadır. Bu hususun, televizyon kuruluşları tarafından göz ardı edilmemesi gerekir.

4.4. REKLAM ÖZDENETİM KURULU

Reklam Özdenetim Kurulu (RÖK), Reklamverenler Derneği ve Reklamcılar Derneği üyeleri ile reklam mecralarının, dürüst olmayan reklamlara karşı oluşturdukları bir kuruldur. Kurul, 1994 yılından beri Uluslararası Reklam Uygulama Esasları'na aykırı buldukları reklamların düzeltilmesini ya da yayımlanmamasını, reklamvereninden talep etmektedir. RÖK'ün bu hizmeti aynı zamanda reklamverenlere ve medyaya, diğer denetim organlarının yaptırımlarından korunmak için, tavsiye niteliğindedir. RÖK bu tavsiyeleri yasal bir zorunluluğa dayanarak değil, kamuoyuna yaptığı taahhüt gereği ve topluma karşı sorumluluğunun bilincindeki reklamverenlerin sağduyusuna güvenerek yapmaktadır.

Reklam Özdenetim Kurulunun misyonu ve amaçları, Kurulun resmi internet sitesinde şu şekilde belirlenmiştir:[168]

> "Reklamda özdenetimin misyonu; reklamın ilgili tarafları olarak reklam veren - reklam ajansı-mecra üçlüsünün tüketiciye karşı toplumsal sorumluluğu bulunduğu

[168] Reklam Özdenetim Kurulu, http://www.rok.org.tr/misyon.html (24.11.2010)

ve tüketiciyi koruma kavramına sahip çıkılmasının uzun vadede bu üçlünün çıkarına olduğu bilinciyle,

a) Pazarlama iletişiminin, evrensel hale gelmiş uluslararası kaynaklara dayanan kurallara göre yürütülmesi ve bunun sürekliliğinin sağlanması, özdenetim bilincinin yerleştirilmesi,
b) Kurallara aykırı reklamların kamu denetimine gerek kalmadan reklamveren-reklam ajansı-mecra üçlüsünün özdenetimi ile durdurulması ve/veya düzeltilmesidir.

Reklam Özdenetim Kurulu (RÖK) reklamveren-reklam ajansı-mecra üçlüsünün temsilcilerinin katılımı ile reklamların yasal, ahlaki, doğru ve dürüst olmasının sağlanması yolunda proaktif ve sürekli çaba göstermeyi amaçlamaktadır."

RÖK; bağımsız bir başkan başkanlığında, reklamverenlerden 7, reklam ajanslarından 7, televizyon, basın, açıkhava, radyo mecralarından 10, tüketici kuruluşlarından 1, üniversiteden 1, İstanbul Barosundan 1 temsilci olmak üzere toplam 28 kişiden oluşmaktadır. RÖK üyelerin görev süresi 2 yıldır. Süresi biten üye yeniden seçilebilir.

RÖK, Türkiye'deki reklam mecralarında yayınlanan reklamların Uluslararası Reklam Uygulama Esasları'nın Türkiye uygulamalarını içeren RÖK Esasları'na uygunluğu hakkında karar verir. Kurulun temel işlevlerinden biri reklam ajanslarına, reklamverenlere ve reklam mecralarına özdenetim anlayışını benimsetmek ve esasları, herhangi bir şikâyetin ortaya çıkmasını engelleyecek biçimde, kendi iradeleriyle uygulama alışkanlığı kazandırmaktır. Kurul, özdenetim kavramının tüm ilgili gruplarca benimsenmesi için eğitim ve tanıtım çalışmaları yapar. Doğabilecek ihtilafların Kurulca çözümlenmesi yerine, birçok ihtilafın daha kısa ve masrafsız yoldan ajanslar, reklamverenler ve mecralar arasında karşılıklı sorumluluk ve diyalog içerisinde giderilmesi desteklenir.[169]

RÖK, yanıltıcı reklamlarla ilgili tüketici şikâyetlerini, reklamverenler veya reklam ajanslarının ticari iletişim ve tanıtım faaliyetleri dolayısıyla birbirleri hakkındaki şikâyetlerini, reklam kurumunun imajını koruma ve saygınlığını artırma, reklama güven sağlama amacıyla başvuru beklemeksizin Kurul üyelerince önerilen -gerektiğinde Kurul sekretaryasınca yapılan tarama sonucunda başkan tarafından gündeme alınan- dürüst ve doğru olmayan reklamları karara bağlar. RÖK ayrıca;

[169] Başak Baysal ve Emrehan İnal, *Reklam Hukuku ve Uygulaması*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 83.

Yürütme Kurulunun kararlarına taraflarca yapılan itirazları, Yürütme Kurulunca önemli görülüp aciliyeti olmaması nedeniyle kendisine iletilen reklamları ve Yürütme Kurulunca ilke kararına gerek duyulan reklamları, nihai ve kesin olarak karara bağlar. Kamuoyuna yapılan ortak taahhüt çerçevesinde, kararlarının uygulanmasını ilgililerden ve mecralardan ister.

RÖK Yürütme Kurulu, başvuruların ivedi olarak karara bağlanması için daha sık toplanan, RÖK adına ve onun yetkilerini kullanarak başvuruları karara bağlayıp uygulatma yetkisine sahip RÖK'ün bir iç organıdır. Yürütme Kurulu; RÖK üyeleri arasından seçilen iki reklamveren, iki reklam ajansı, biri yazılı diğeri görsel mecradan iki mecra temsilcisi olmak üzere başkan dahil 7 kişiden oluşur. Her grubun kendi içinden göstereceği ikişer adayın RÖK tarafından onaylanması ile Yürütme Kurulu oluşur. RÖK tarafından Yürütme Kuruluna ayrıca bir başkan yardımcısı seçilir. Yürütme Kurulu üyeliği iki yıldır. Görev süresi biten yeniden seçilebilir. Yürütme Kurulu, gündeme alınan reklamlar hakkında karar verir ve bu kararını uygular. Reklam Özdenetim Platformunun onaylayacağı tanıtım ve kamuoyu ile iletişim stratejilerinin ve kampanyalarının uygulanması işlerini yürütür. Yürütme Kurulu, her gruptan en az bir üyenin bulunması koşulu ile en az 4 üyesinin katılımı ile her ayın ikinci ve dördüncü haftası toplanır. Asıl üyelerden katılamayacağını bildirenlerin yerine o gruptan seçilen yedek üye toplantıya çağrılır. Toplantının yapılamadığı durumlarda, başvuruların ivediliği gerektiriyorsa üyelerle elektronik ortamda iletişim kurularak karar oluşturulabilir.

Reklam Özdenetim Kuruluna; tüketiciler, tüketici, çevre vb. kuruluşları ve ilgili meslek kuruluşları ile rakip reklamveren veya reklam ajansları, başvuruda bulunabilir. Başvurular, Kurul Başkanlığına yapılır. Başvurular yazılı olur. Bir örneği de elektronik ortamda iletilir. Esasların hangi maddesinin ihlal edildiği açıkça belirtilir ve yayınlanan reklamın bir örneği (aslı, fotoğrafı, CD'si vb.) başvuruya eklenir.

Esaslara aykırı olduğu düşünülen reklamın reklamvereninden ve varsa reklam ajansından, en geç iki iş günü içinde yazılı görüşünü bildirmesi istenir. Bu süre

içinde bir yanıt alınamazsa, Kurul elindeki bilgiler ışığında karara varır. Esaslara aykırılığı çok açık olan ve yayınının hemen durdurulması gereken reklamlarla ilgili, reklamvereninin görüşü alınmadan karar verilebilir. Esaslara aykırı olmadığı çok açık olan reklamlarla ilgili başvurular, reklamverenin görüşünün alınmasına gerek duyulmadan sonuçlandırabilir.

Yazılı görüşüne ek olarak sözlü görüş de bildirmek isteyenlerin talebi, Yürütme Kurulunca konunun niteliğine göre değerlendirilir. Bu tür bir talep kabul edildiğinde, konuyla ilgili diğer tarafa, kendisinin de toplantıya katılıp görüş bildirebilmesi için haber verilir. Yürütme Kurulu gerekli görürse, taraflar RÖK'te de sözlü görüş bildirebilirler. Kararlar, katılanların oyçokluğu ile alınır. Görüş alınmadan karar verilmesi, toplantıya katılanların oybirliğini gerektirir. Yürütme Kurulu kararlarına karşı RÖK'e itiraz edilebilir. İtiraz üzerine verilen RÖK'ün kararı kesindir. Bu karara karşı yapılan itirazlar, yeni bir belge sunulmadıkça, değerlendirilmez.

Kararlar, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla verilir. Oylarda eşitlik halinde, Başkan'ın bulunduğu tarafın görüşü kararı oluşturur. Uyuşmazlığın (reklam veren ya da reklam ajansı olarak) taraflarından birinin mensubu olan RÖK üyesi, kurullardaki müzakere ve karar aşamalarında toplantıya katılamaz.

Yürütme Kurulu veya RÖK bir dosyayı inceleyip karara vardıktan sonra, görüşünü taraflara bildirir. Reklam yanıltıcı bulunmuşsa, düzeltilmesi veya yayınının durdurulması önce reklamveren ve reklam ajansından istenir. Bu bildirim reklamın yayınlandığı mecraya da bilgi edinilmesi için yazılı olarak yapılır. Reklamın düzeltilmesi veya yayından kaldırılması için 2 iş günü beklenir. Reklam düzeltilmez veya durdurulmazsa, ilgili mecra kuruluşlarına yazıyla bilgi verilerek yayından kaldırılması istenir. Düzeltmenin karara uygun olup olmadığını belirleme yetkisi Yürütme Kurulundadır. Kurul'un onayı alınmadan düzeltilmiş reklam yayınlanmaz. Kurul, en geç, düzeltilmiş reklamın alındığı günün ertesi iş günü sonuna kadar bu konudaki görüşünü ilgililere duyurur. Karara itiraz edilmiş olması, kararın

uygulanmasını durdurmaz. İtiraz karara bağlanıncaya kadar, karar gereğine taraflar uymak zorundadır.

Kesinleşen Kurul kararları RÖK'ün internet sitesinde gerekçeleriyle her ay yayımlanır. Bu kararlara, sadece özdenetimin finansmanı için yıllık ödemede bulunan Reklamverenler Derneği (RVD) üyesi olan reklamverenler kendilerine verilen şifre ile erişebilirler. Kesinleşen Kurul kararları bunun dışında herhangi bir kişi, kuruluş ve/veya organ ile paylaşılamaz. Kurul kararlarının, kamuoyuna yapılan duyuru ve taahhüdün doğal sonucunu oluşturan bağlayıcılığı vardır. Bu bağlayıcılığın geçerliliği, tarafların mesleki ve ticari ahlak değerlerine verecekleri önemle sağlanır. Kurul, kararların sağlıklı ve tutarlı olması için gerekirse araştırmalar yaptırır.

SONUÇ

İletişim özgürlüğü, demokrasinin en temel unsurlarından birisidir çünkü iletişim ve bilgilendirme olmadan, demokrasiler tam manasıyla var olamazlar. Gelişmek isteyen demokrasiler, halkının devlet işlerine katılımını sağlamak zorundadırlar. Vatandaşlar, ihtiyaç duydukları bilgiye özgürce ulaşamadıkları, sıkıntılarını açıkça ifade edemedikleri müddetçe, bu katılımın sağlanması mümkün değildir.

Günümüzde, dünyadaki baş döndürücü teknolojik gelişmeler, ekonomik ve siyasi yapılardaki hızlı değişmeler bizi bambaşka bir noktaya taşımaktadır. Geçmişte yerleşmiş kavramlar bu gelişmeler karşısında anlamını yitirmekte, yeni kullanılan kavramlar da bir süre sonra eskimektedir. 1980'li yıllarda etkin olmaya başlayan neoliberalizm, küreselleşme adı altında hâkimiyetini ilan etmekte ve bunun medeniyetin sonu olduğu vurgusu yapılmaktadır. Son dönemde, medyanın da etkisiyle, toplumlarda yerleşmiş değer yargıları hızla değişmekte, etik kavramı da bu değişimden nasibini almaktadır. Dünyayı saran bu değişim rüzgârı sadece siyasi yapıları değil, insanların dünyaya bakış açılarını, dünyayı algılayış biçimlerini ve sahip oldukları değerleri de farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda etik sorunu, günümüzde insanlığın en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Genel etik kavramı içinde meslek etiği de önemli bir yer işgal etmektedir. Dünyadaki değişimin en önemli etkenlerinden biri olan medyada da meslek etiğinin uygulanması, sağlıklı bir toplum yapısı açısından elzemdir.

İletişim özgürlüğünün, basın meslek ilkeleri ve medyanın özdenetimi kavramlarıyla birlikte değerlendirilip tartışılmasında yarar görmekteyiz. Meslek ilkelerinin etkili olması ve medyada özdenetimin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için öncelikle iletişim özgürlüğünün sağlanması gerekmektedir. İletişim özgürlüğünün sağlanmasının ardından, bu özgürlüğün istismarının önlenebilmesi için de, bir özdenetim mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Basın meslek

ilkeleri ve özdenetim mekanizması, hem iletişim özgürlüğünü korumakta hem de bu özgürlüklerden kaynaklanabilecek olumsuz sonuçların yine medyanın kendisi tarafından ortadan kaldırılmasını öngörmektedir.

Türkiye'de iletişim, fikir ve ifade özgürlüğünü tehdit eden hukuki ve yapısal pek çok engel bulunmaktadır. Avrupa Birliği ile uyum sürecinde özgürlükler lehine değiştirilen kanunlara rağmen, bu özgürlüklerin kullanımında sıkıntılar yaşanmaktadır. Yazarlar ve aydınlar sadece fikirlerini ifade ettikleri için baskılara maruz kalmakta, görevlerini yapmaya çalışan gazeteciler çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar.

Demokrasinin gelişmiş olduğu ve medyanın sorumluluğuna sahip çıktığı ülkelerde son derece başarılı olan özdenetim sistemi, Türkiye gibi demokrasinin ağır aksak işlediği ülkelerde, tam manasıyla verimli olamamaktadır. Türk medyasında özdenetimin istenilen düzeyde olamamasının temel nedeninin, "demokratik sisteme yapılan müdahaleler" olduğu görülmektedir. Basın Birliği, Basın Şeref Divanı ve Basın Konseyinin kuruluş aşamalarına bakıldığında, bu durum çok net bir biçimde görülmektedir. Egemen güçlerin (kimi zaman hükümetler, kimi zaman askerler) müdahalesi ile karşı karşıya kalacağını hisseden medyanın, ilk iş olarak "özdenetim" fikrini gündeme getirmesi, dikkat çekicidir. Türk medyasında özdenetim, gazetecilik mesleğinin standartlarını yükseltmek için değil, dışarıdan gelebilecek müdahalelerden korunma maksadıyla alınan bir tedbir hüviyetindedir. Özdenetimin, gerçek anlamda uygulanabilmesi için, demokratik düşüncenin içselleştirilmesi şarttır. Burada, medyaya önemli bir görev düşmektedir. Medya, demokratik işleyişe dışarıdan bir müdahale geldiğinde, bu duruma şiddetle tepki göstermelidir. Aksi takdirde, kendisine ayrılan alanda "gazetecilik oynamaya" devam etmek durumunda kalacaktır.

Türk medyasında özdenetimin başarılı olamamasının bir diğer nedeni olarak da, "işsizlik korkusu" ön plana çıkmaktadır. Türkiye Gazeteciler Sendikasının son verilerine göre, basın sektöründe çalışan gazetecilerin yarıya yakın bir oranı sigortasız olarak çalıştırılmaktadır. Herhangi bir sosyal güvencesi olmadan ve asgari

ücretle çalışan gazeteci, işten çıkarılma korkusu nedeniyle patronu ne derse yapmak durumunda kalmakta, mesleğinin etik değerlerini göz ardı edebilmektedir. Holdingleşen medya gruplarında çalışan medya elemanları, farklı iş alanlarındaki şirketlerin kadrolarında gösterilerek, yasalarla kendilerine tanınan hak ve güvencelerden yoksun bırakılmaktadırlar. Medya kuruluşunun yönetimi karşısında çaresiz bırakılan medya çalışanı, mesleğinin gereklerini savunamamakta; yaşayarak öğrendikleriyle neyi gündeme getirip neyi getiremeyeceğini bilir hale gelmekte ve zamanla bu durumu içselleştirerek doğal kabul etmektedir. Türkiye'de medya, çalışanların en az örgütlenebildikleri sektörlerin başında gelmektedir. Medya çalışanlarının ücretlerinde yıldan yıla gözlenen gerileme, bu konudaki zayıflığın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye'de, gazetecilik işkolunda sendikalaşma oranı son derece düşüktür. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2009 yılı Temmuz ayı verilerine göre, "Gazetecilik İşkolunda Sendikalaşma Oranı", %30.09'dur. Sendikalaşma oranının bu denli düşük, sigortasız çalışma oranın bu denli yüksek olduğu bir işkolunda çalışanlardan, yüksek mesleki standartlara uygun davranmalarını beklemek pek mümkün değildir.

Gazetecilik mesleğinde çalışanların eğitim düzeyleri de, medyada özdenetimin yaygınlaşmasının önündeki engellerden birisidir. Türkiye'de üniversite düzeyinde iletişim eğitiminde, gerek üniversite sayısı, gerekse fakülte ve yüksekokul sayısı açısından gelişme gözlenmektedir. Devlet üniversitelerinin yanı sıra vakıf üniversiteleri de iletişim alanında eğitim vermektedir. Bu olumlu gelişmelere rağmen, İletişim Fakültesi mezunlarının istihdamında sıkıntılar yaşanmaktadır. Gazeteciler arasında, İletişim Fakültesi mezunlarının oranı son derece düşüktür. 212 sayılı Kanun ile değişik 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştırılanlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'da yapılacak düzenlemelerle, gazete ve dergilerde İletişim Fakültesi mezunlarına istihdam önceliği getirilebilir. Bu sayede, gazeteciliğin eğitimini almış, mesleği layıkıyla yapabilecek kişilerin basın sektöründe yer almaları sağlanabilir. İletişim Fakültesi mezunlarının radyo ve televizyon sektöründe istihdam edilmesi de, bu sektörün geleceği açısından yararlı olacaktır. Medyada iletişim fakültesi mezunlarının istihdamında, bir kamu kurumu olan TRT'ye büyük görev düşmektedir. İletişim Fakültesi mezunları için

uygulanabilecek “asgari kota” ile eğitimli personelin istihdam edilmesi kolaylaştırılabilir. Son zamanlarda medya, dileyen ve fırsatını bulabilen herkesin girebildiği, gerekli olduğu halde mesleki ehliyet aranmayan bir iş alanı haline gelmiştir. Mesleki ehliyetin kazandırılacağı kurumlar olarak yalnızca iletişim eğitimi verilen okullar da kastedilmemektedir. Bu görevi üstlenebilecek; mesleğin gerektirdiği asgari koşulları belirleme, koruma, geliştirme ve meslek elemanlarına etik değerler kazandırmayı amaçlayan meslek örgütleri, anılan boşluğu doldurmakta önemli rol oynayabilirler.

Holdinglerle ve iktidarlarla olan kredi ve ihale ilişkileri, medyanın antidemokratik bir sistemin aracı durumuna gelmesine neden olabilir. İktidarlara karşı özgürlük mücadelesi veren medya mensupları, tekelleşme ve ticarileşme olgusuyla birlikte patronlarının sözünden çıkamayan ve onların çıkarlarına hizmet eden birer “şirket personeline” dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Medyaya özgürlük talep ederken, öncelikle itibar ve güvenilirlik sağlamak gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye’de medya alanında etik ilkelerin tespit edilmesi ve özdenetim kuruluşlarının oluşturulması yönündeki gayretler desteklenmelidir. Medya kuruluşlarının son dönemde kendi kurumsal yapılarında uygulamaya çalıştıkları ombudsman, okuyucu temsilcisi, okur editörü, izleyici temsilcisi gibi uygulamalar ile medya gruplarının meslek ilkeleri tespit etme çabalarının desteklenmesi gerekmektedir. İlk bakışta Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti gibi özdenetim kuruluşlarının varlığı göze çarpsa da, bu kuruluşların yalnızca gazetecilik faaliyetlerini düzenlemek için kurulduğu ve geniş bir yelpazeye sahip radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkelerinin birçoğuna yer vermediği görülmektedir. Ancak bu durumun çözümü, yapıları gereği gazetecilik faaliyetlerini düzenlemek için kurulan bu kuruluşları değiştirmek yerine, ABD’de görev yapan Ulusal Yayıncılar Birliği gibi, yayın ilkeleriyle yayıncılığın tüm alanlarını içine alan özdenetim kuruluşlarının oluşturulmasıyla mümkündür.

Avrupa Birliği sürecinde, hukuki alanda yapılan düzenlemeler, bu bağlamda yapılan Anayasa değişiklikleri, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Türk Ceza

Kanunu'nda yapılan iletişim özgürlüğünün geliştirilmesi istikametindeki çabalar, medyada özdenetimin zeminini genişletmektedir. Ancak bu gayretler, sadece toplumun bir kesiminin, gazetecilerin ya da politikacıların çabalarıyla tek başına neticeye ulaşamayacaktır. Okuyucusu, izleyicisi, gazetecisi, akademisyeni, sivil toplum örgütleri ve siyasetçisiyle bir bütün olarak toplumun her kesiminin bu konuda çaba harcaması gerekir. Medya, muazzam gücüyle hem bugünümüzü hem de çocuklar ve gençler vasıtasıyla geleceğimizi olumlu ya da olumsuz anlamda etkileme gücüne sahiptir. Avrupa Birliği süreci, Türkiye için hem siyasi hem iktisadi hem de toplumsal açıdan çağın gereklerine uygun standartları yakalama açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu açıdan, medya alanında etik ilkelerin uygulanmasına ve özdenetimin yerleşmesine her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Medyanın özdenetimi, kamunun haber alma hakkını ve kamu yararını ön planda tutan, meslek ilkelerine saygılı, mesleğinin gerektirdiği sorumluluk bilincine sahip medya mensupları sayesinde başarılı olacaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akın, Fehmi (2009), *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Alemdar, Zeynep (1990), *Oyunun Kuralı Basında Özdenetim*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Baysal, Başak ve İnal, Emrehan (2008), *Reklam Hukuku ve Uygulaması*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can ve Çaplı, Bülent (2006), *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Demir, Vedat (1998), *Türkiye'de Medya ve Özdenetimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____ (2006), *Medya Etiği*, Beta Basım Yayım, İstanbul.

Demir, Vedat ve Avşar, Zakir (2005), *Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim*, Piramit Yayıncılık, Ankara.

Devellioğlu, Ferit (1993), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Er, Turgut, Tamer, Erdoğan, Türe, Aysel, Akköprülü, Turan, İlken, Gönül ve Taşçı, Leyla (1975), *Birinci Basın Kongresi 25 Mayıs 1935*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.

Erdoğan, İrfan ve Alemdar, Korkmaz (2005), *Öteki Kuram*, Erk Yayınları, Ankara.

Eren, Abdurrahman (2004), *Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Demokratik Toplum Düzeninin Gerekleri*, Beta Yayınları, İstanbul.

Giritli, İsmet ve Sarmaşık, Jale (2001), *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.

Gökçe, Orhan (2005), *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Gözler, Kemal (1999), *Türk Anayasaları*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

_____ (2000), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Güvenir, Murat (1991), *2. Dünya Savaşında Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul.

Hatemi, Hüseyin (1976), *Basın Ahlakı*, Çığır Yayınları, İstanbul.

İçel, Kayıhan ve Ünver, Yener (2005), *Kitle Haberleşme Hukuku*, Beta Yayınları, İstanbul.

İskit, Server (1939), *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul.

_____ (1943), *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, İstanbul.

Jones, J. Clement (1980), *Mass Media Codes of Ethics and Councils. A Comparative International Study on Professional Standards*, Unesco Publishing, France.

Kaboğlu, İbrahim (2009), *Anayasa Hukuku Dersleri*, Legal Yayıncılık, İstanbul.

Kızıl, Neşe Erkelli (1998), *Medyada Oto-Kontrol*, Beta Yayım, İstanbul.

Kili, Suna ve Gözübüyük, A. Şeref (1982), *Türk Anayasa Metinleri 1839-1980*, Ankara Üniversitesi Siyasi Bilgiler Yayınlar, No: 496, 2. Bası, Ankara.

Koloğlu, Orhan (1992), *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Lambeth, Edmund B. (1986), *Committed Journalism, An Ethic For The Profession*, Indiana University Pres, USA.

MacIntyre, Alasdair (1998), *A Short History of Ethics: A History of Moral Philosophy from the Homeric Age to the Twentieth Century*, Scribner Book Company, Routledge, USA.

Moore , Roy L. ve Murray, D. Michael (2008), *Media Law and Ethics*, Lawrance Earlbaum Ass., USA.

Öztuna, Yılmaz (1986), *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yayınları, İstanbul.

Paul, S. Noel (1985), *Principles For The Press: A Digest of Press Council Decisions 1953-1984*, The Press Council, England.

Rizvi, M. Ashraf (2006), *Effective Technical Communication*, Tata Mcgraw-Hill Publishing Company, India.

Russell, Nick (2001), *Morals and The Media: Ethics in Canadian Journalism*, UBC Press, Canada.

Smith, Christian (2003), *The Secular Revolution: Power, Interests and Conflict in The Secularizaton of American Public Life*, University of California Press, USA.

Spilsbury, Sallie (2000), *Media Law*, Cavendish Publishing, London, England.

Syed, M. H. (2005), *Encyclopaedia of Modern Journalism and Mass Media*, Anmol Publications, New Delhi.

Şapolyo, Enver Behnan (1976), *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Güven Matbaası, Ankara.

Tamer, Erdoğan (1976), *2. Türk Basın Kurultayı*, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tanilli, Server (1990), *Devlet ve Demokrasi*, Say Yayınları, İstanbul.

Topuz, Hıfzı (1996), *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

_____ (2003), *2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Trikha, N. K. (1987), *The Press Council: A Self Regulatory Mechanism for The Indian Press*, South Asia Books, India.

Tunçay, Mete (1982), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Cem Yayınevi, İstanbul.

SÜRELİ YAYINLAR

Ataseven, Füsun (1991), "Teknolojik Gelişme, Kitle İletişim Araçları ve Okul", *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 6, s. 87-109.

Aydın, Hakan (2010), "Cemiyet-i Matbuat-ı Osmaniye: Kuruluşu ve Basında Tartışmalar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 27, Bahar 2010, s. 553-569.

Ceylan, Ayhan (2006), "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 1 (Bahar), İstanbul, s. 139-155.

Girgin, Atilla (2006), "Yazılı İletişimde Meslek İlkeleri ve Basın Konseyi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26, s. 40-63.

Kalyoncu, Cemal A. (2007), "İhtilalciler Gerçekten de Babıâli'den Geçecekti", *Aksiyon Dergisi*, Sayı: 662.

Mazıcı, Nurşen (1996), "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 18, s. 131-154.

Özkorkut, Nevin Ünal (2002), "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, s. 76.

Yatkın, Ahmet (2008), "Etik Düşünce ve Davranışın Yerel Yönetimlerde Hizmet Verimliliğinin Arttırılmasında Rolü ve Önemi (Elazığ Belediyesi Örnek Alan Araştırması)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, s. 211-231.

Yıldız, Nuran (1996), "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 51, Sayı: 1, s. 481-505.

Yoloğlu, Nurhayat (1997), "Almanya'da Basın", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 5, s. 110.

TEZLER

Atatunç, Celal (2006), *Ahlak ve Etik Değerlerin Çağdaş Basına Yansımaları*, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Baş, Salih (2006), *Hukuk Devleti Olgusunun Türk Anayasalarındaki Yeri (1921-1982),* T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Baykal, Kemal Cem (2008), *Radyo ve Televizyon Yayıncılığında Yayın İlkelerinin İhlali ile Yaptırım Uygulamasında Ortaya Çıkan Sorunlar,* T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ertekin, Bülend Aydın (2006), *Gazetecilik Meslek Etiğinin Kuramsal Açıdan İrdelenmesi ve Bir Uygulama Olarak 11 Eylül 2001 Olayının Türkiye ve Kanada Gazetelerindeki Yansıması*, T.C. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir.

Gedik, Ömer (2007), *1982 Anayasası ve Türk Yargı Kararları Çerçevesinde Kitle İletişim Özgürlüğü*, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Gökçe, Sibel (2007), *Basın İş Sözleşmesine Göre Gazetecilerin Hakları ve Mesleki Sorunları,* T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Gürhani, Nihal Müge (2006), *Devlet Radyosundan Özel Radyolara Geçiş Süreci,* T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Atabek, Nejdet, "Gazete Haberlerinde Etik Standartların Yükseltilmesinde Okur Temsilcisinin Rolü", http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/hakemli%20yazilar%20pdf/04Nejdet%20ATABEK.pdf (07.11.2011)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,
http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs.html (30.10.2010)

Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi,
http://www.avrupakonseyi.org.tr/antlasma/aas_132.htm (30.10.2010)

Basın Konseyi Sözleşmesi,
http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressCouncilContract.asp (23.11.2010)

Basın Meslek İlkeleri,
http://www.basinkonseyi.org.tr/lang_tr/pressOccupationPrinciples.asp (24.11.2010)

BBC Etik İlkeleri,
http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/10/061031_ilkeler_press_release.shtml#ilkeler (24.11.2011)

Deutscher Presserat,
http://www.presserat.info/service/english/keyfacts-in-english.html (21.06.2011)

Doğan Grubu Meslek İlkeleri,
http://www.dmgyayinkonseyi.com/meslek_ilkeleri.asp (24.11.2010)

Ethics and Television,
http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=ethicsandte (10.11.2011)

Falkheimer, Jasper, “The Swedish Press Ethics in a Changing Media Landscape”,
http://www.portalcomunicacion.com/bcn2002/n_eng/programme/prog_ind/papers/0_arribats_peremail/abans_07_2002/pdf/falkheimer.pdf (19.06.2011)

Gottehrer, Dean M. ve Hostina, Michael, “Essential Characteristics of a Classical Ombudsman”,
http://www.usombudsman.org/documents/PDF/References/Essential.PDF
(19.11.2010)

Hafızoğulları, Zeki, “5237 Sayılı Ceza Kanununda Fail”,
http://www.abchukuk.com/makale/makale308.html (20.10.2010)

Herzog, Anja, “Sweden”,
http://www.eavi.eu/joomla/images/stories/Publications/broadcasting_Citizens/Sweden.pdf (04.11.2011)

Indian Press Council,
http://presscouncil.nic.in/home.htm (09.09.2010)

Koloğlu, Orhan, “Medya-Devlet ve Sermaye”,
http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=108&dyid=2528&yazi=Medya-Devlet%20ve%20Sermaye (23.06.2011)

Medya Derneği,
http://www.medyadernegi.org/tr/ (24.11.2010)

“Models and Solution Techniques For Frequency Assignment Problems”,
http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.23.9737 (15.12.2011)

Parliamentary Assembly Resolution on the Ethics of Journalism,
http://assembly.coe.int/documents/adoptedtext/ta93/ERES1003.HTM (31.10.2010)

Press Complaints Commission’s Codes
http://www.pcc.org.uk/cop/practice.html (18.10.2010)

Reklam Özdenetim Kurulu,
http://www.rok.org.tr/misyon.html (24.11.2010)

Society of Professional Journalists' Ethic Codes,
http://www.spj.org/ethicscode.asp (31.10.2010)

"Swedish Press Council", Reynold Journalism Institute,
http://www.rjionline.org/mas/press-council/Sweden (14.10.2010)

"The Press: Ombudsman in Louisville",
http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,878358,00.html (16.10.2010)

Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü
http://www.tdkterim.gov.tr (31.10.2010)

Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi,
http://www.tgc.org.tr/bildirge.html (22.11.2010)

Yayıncılık Etik İlkeleri,
http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ceb44980-c47e-4364-9b6a-1e3242552102 (24.11.2010)

Yılmaz, Saadet, "Turkish Journalists as the 'Chivalry' of Democracy: The Case of the Co-emergence of Democrat Party and Turkish Journalists' Association in 1946", European Journal of Economic and Political Studies,
http://ejeps.fatih.edu.tr/docs/articles/26.pdf (23.06.2011)

MEVZUAT

1961 Anayasası, RG: 20.7.1961, 10859.

Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Kanun, RG: 09.01.1961, 10702.

Kanun-i Esasi (Mülga), 23 Aralık 1876.

Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, RG: 07.07.1927, 627.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RG: 03.03.2011, 27863.

Sansür Yönetmeliği, RG: 11.07.1966, 12345.

Takrir-i Sükûn Kanunu (Mülga),

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Mülga), RG: 24.04.1924, 491.

GAZETELER

Milliyet (1960), 24.07.1960.

Milliyet (1988), 13.03.1988.

Sabah (2010), 23.03.2010.

Vatan Gazetesi (2007), 03.07.2007.

ÖZET

İLETİŞİM ÖZGÜRLÜĞÜ VE MEDYADA ÖZDENETİM

Bu çalışmada, iletişim özgürlüğü ve medyada özdenetim uygulaması değerlendirilmiş, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreçte, iletişim özgürlüğünün geçirdiği evreler incelenmiştir. Gelişen kitle iletişim faaliyetlerinin neden olduğu ahlaki bazı problemlerin üstesinden gelebilmek maksadıyla oluşturulan denetim modellerinden biri olan kendi kendine denetim sisteminin irdelendiği çalışmada, medya sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların benimsediği ulusal ve uluslararası etik ilkelerden örnekler verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında, özdenetim sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliği tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: İletişim özgürlüğü, özdenetim, basın, medya, kitle iletişim.

ABSTRACT

FREEDOM OF COMMUNICATION AND SELF REGULATION OF THE MEDİA

In this study, freedom of communication, self regulation of the media and stages that the freedom of communication got through from The Ottoman Empire to The Turkish Republic, are analyzed. In the study, the self regulation method which is created to overcome some ethical problems caused by the proliferation of mass communication tools and both national and international codes of ethics adopted by the media, are analyzed too. In the final chapter, applicability of the self regulation model in Turkish media, is discussed.

Keywords: Freedom of communication, self regulation, media, press, mass communication.

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet YÜCEL, 14 Aralık 1980 tarihinde Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini TED Ankara Koleji'nde, yükseköğrenimini Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nde tamamladı. 13 Ağustos 2007 tarihinden beri Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda Uzman Yardımcısı olarak görev yapmakta olan Yücel, iyi derecede İngilizce bilmektedir.